

SLAVENSKA KNJIŽNICA

KNJIGA VII.

MARKO VOVČOK.
(MARIJA EVGENIJA MARKOVIĆ.)

PUČKE PRIPOVIESTI.

ZAGREB.
IZDANJE „MATICE HRVATSKE“.
1899.

EX LIBRIS

VELUT
ARBOR
ÆVO

Toma [illegible]

SLAVENSKA KNJIŽNICA.

IZDAJE

MATICA HRVATSKA.

KNJIGA SEDMA.

VOVČOK:

PUČKE PRIPOVIESTI.

ZAGREB.

TISAK K. ALBRECHTA (JOS. WITTASEK).

1899.

MARKO VOVČOK.

(MARIJA EVGENIJA MARKOVIĆ.)

PUČKE PRIPOVIESTI.

PREVEO I UVODOM POPRATIO

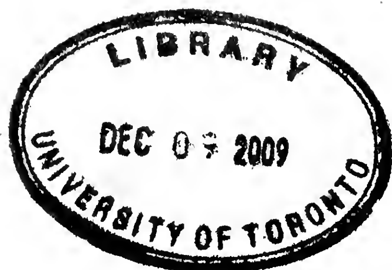
DR. AUGUST HARAMBAŠIĆ.

ZAGREB.

NAKLADA »MATICE HRVATSKE«.

1899.

Marko Vovčok.

(Marija Evgenija Marković).

Život i djela.

U maloruskoj književnosti, koja je osobito cvala polovicom ovoga stoljeća, zauzimlje medju prozaičkim piscima jedno od prvih mjesta Marko Vovčok. To je pseudonim Marije Evgenije Markovićke, koja je rodom iz Moskve, dakle Velikoruskinja, a zove se svojim porodičnim imenom Marija Aleksandrovna Velinskaja.

Omelijan Ogonovski, koji je napisao vrlo obširnu „Istoriju ruskoj literatury", iz koje vadimo ove podatke, ne govori mnogo o njezinu životu, ne navodi dapače ni godine ni dana, kad se je rodila. Već je za rana ostala bez otca i majke, te je kao sirota živjela kod svoje tetke u Orli, kamo je u mjesecu lipnju god. 1847. u prognanstvo došao Opanas Marković, koji je god. 1846. svršio svoje sveučilištne nauke u Kijevu i bio član maloruskoga cirilo-metodijevskoga političkoga družtva. Tu je obnašao službu „prvoga pomoćnika kancelarijskoga ravnatelja". Boraveći u Orli, zaljubio se Opanas Marković u Mariju Aleksandrovnu i njom se oženio.

Marković je bio dobar rodoljub, koji je žarko ljubio Ukrajinu i u tudjini čeznuo za svojim zavičajem. I za to je u prosincu god. 1851. prešao u Černigov, gdje je bio korektor „Černigovskih gubernskih Vjedomostî“, dok mu nije u mjesecu ožujku god. 1853. pošlo za rukom da dodje u Kijev, gdje je bio „knjigovodja u uredu državnih domena“. Za vrieme krimskoga rata bilo mu je naloženo, da u Kijevštini organizuje „laku polubrigadu i konjaničku četu za dobavljanje živeža aktivnoj vojski“, i tu je misiju svršio tako dobro i tako brzo, te je car Nikola zapovjedio, da mu se za to izrazi previšnja zahvalnost. Nu zatim je cielu godinu dana sve do mjeseca kolovoza g. 1855. bio bez službe: tako mu je bila dosadila. Njemu se činilo, da je njegova sfera — pedagogija, ali mu je pedagogičko djelovanje bilo zatvoreno sve dotle, dok nije preminuo car Nikola. U mjesecu kolovozu g. 1855. dobio je mjesto učitelja geografije u Nemirovskoj gimnaziji na Podolju, gdje je uredio zbornik pripoviestî, koji je Mihajlo Simonov Nomis god. 1864. izdao u Petrogradu.

Od svoga muža Opanasa naučila je Marija maloruski jezik i na njegovu je preporuku stala pisati svoje „Pučke pripoviesti“ (Narodni opovjedanja), te je znameniti maloruski pisac Kuliš* u pismu Omelijanu Ogonovskomu izjavio: „da su te pripoviesti zajedno pisali Marija i Opanas i da ih zato u historiji ukrajinske književnosti moramo smatrati jednim piscem.“

Opanas je obožavao svoju ženu i nastojao da izpuni svaku njezinu želju. Kad je Kuliš izdao „Pučke pripoviesti“ Marka Vovčka, odveo je Marković svoju suprugu u Petrograd. Tu je, kako veli Turgenjev u svojim uspomenama

* Pantelejmon Aleksandrović Kuliš, prvak i Nestor maloruske književnosti, rodio se 8. rujna 1819. u Voronježu u černigovskoj guberniji. Kuliš je neizmjerno plodan i mnogostručan pisac, velik etnograf, oštrouman kritik i znamenit historik, te je uredjivao više maloruskih listova.

na Tarasa Ševčenka*, kod Marije Markovićke bilo središte Malorusâ, koji su tada boravili u Petrogradu i oduševljavali se njezinim proizvodima. Turgenjev pripovieda takodjer, da se je s Tarasom Ševčenkom upoznao u akademiji umjetnosti, kad se je potonji povratio iz prognanstva. Slavni ruski pisac došao je onamo s Marijom Markovićkom, koju je Ševčenko srdačno pozdravio, jer je visoko cienio njezin talenat. Kad je Turgenjev kasnije zapitao Ševčenka, koga bi autora čitao, da se što bolje nauči maloruski, odgovorio mu je ovaj živo: „Marka Vovčka! On jedini vlada našim nariečjem.“

U Petrogradu su mladoj spisateljici „kadili tamjanom iz deset kadionicâ“, kao što je njezin muž pisao nekom svom prijatelju, nu njoj se prohtjelo da podje i u strani sviet. Otišavši u inozemstvo, živjela je Marija Markovićka sa svojim sinom Bogdankom, koji se rodio god. 1853., u Draždjanima i dopisivala s Tarasom Ševčenkom. Kad je pošla na put, pošao je za njom i njezin muž, ali se već iz Berlina povratio u Ukrajinu. Iz Draždjana ju je Ivan Turgenjev odveo u Pariz. Brineći se za svakdanji kruh ne samo za sebe, nego i za ženu, gledao je Marković i opet da dobije državnu službu. Kad je bilo dokinuto kmetstvo, bili su zavedeni uredi za uredjenje kmetskih i vlastelinskih odnošaja, te je u Černigovu dobio mjesto „člana ravnateljstva okružnih sudbenih posrednika“, nu ta mu se služba nije svidjala. Kad su bili dokinuti „gornji odkupi“ i uvedena carina u Černigovštini, dobio je službu „nadzornika“ u sjevernom Novgorodu. Medjutim je slao u Pariz novce, očekujući svoju ženu Mariju i sina Bogdanka; a ona je iz Pariza slala po koju radnju, od kojih su dvie bile tiskane u „Meti“ god. 1864. U prvoj opisuje veseli život u Parizu, a u drugoj pripovieda o djevojci otrovnici, kako su joj sudili na sudu.

* Život i književni rad Tarasa Ševčenka opisan je u uvodu njegovih „Pjesničkih pripoviesti“, što ih je „Matica Hrvatska“ u mom prevodu izdala god. 1887.

Ali biedni Opanas Marković nije mogao dočekati, da mu se žena povrati iz Pariza. God. 1866. oboli i predje iz sjevernoga Novgoroda u Sosnicu, da bude bliže liečnicima u Černigovu. Nu nije bilo pomoći onomu, koga je boljela duša. U ljetu god. 1867. dodje po nekom službenom poslu u Černigov i razboli se tako, da se već nije mogao povratiti u Sosnicu, nego je 5. kolovoza morao da podje u javnu bolnicu, gdje je i preminuo 21. kolovoza god. 1867.

Kad je umro Opanas Marković, umrla je i Marija za ukrajinsku književnost, — prestala je pisati svoje pripoviesti u nariečju, što ga je bila zavoljela za volju svoga muža. Kasnije je pisala romane i razne pedagogičke članke velikoruskim jezikom, ali time nije stekla slavnoga imena u ruskoj literaturi. Može se dapače reći, da već i one ukrajinske pripoviesti, što ih je bila napisala od onoga vremena, kad je njezin muž počeo pobolievati, ne imadu velike književne vriednosti: bio je oslabio životvorni duh žarkoga rodoljuba, koji je Moskovku dizao u vis, potičući ju da prikazuje slike iz ukrajinskoga života, koje je sâm Opanas ukrašavao divnim bojama.

* * *

Marija Markovićka započela je svoje književno djelovanje oko god. 1856., te je svoje prve pripoviesti poslala Kulišu, koji ih je s najvećim veseljem primio i kasnije pod naslovom „Narodni opovjedanja“ Marka Vovčka izdao u Petrogradu g. 1858. O književnoj vriednosti tih pripoviestî napisao je K u l i š u predgovoru medju ostalim i ovo: „Ove pripoviesti imadu veliku cienu zato, što prikazuju naše seljake, kakovi su u istinu, a ne onako, kao što smo ih mi vični gledati površno, nego kao što se oni gledaju sami . . . To nišu izmišljotine za zabavu bezposlenih ljudi: to je živa etnografija, u koju je pisac proniknuo zdravim umom i toplim srcem . . . Marko Vovčok nije se iztaknuo sam po sebi,

nego je velika njegova zasluga kao narodnoga govornika, koji ne govori u svoje ime. On nam ne objavljuje svojih misli, kao Kvitka*; ne tuži za narod svojom dušom, kao Taras: pisac stoji ovdje posve u zadku svoga pisanja, te nam u njemu sam narod, licem u lice, govori svojom riečju onako, kao što je u starodrevnosti govorio svojom pjesmom."

U Kulišovom su izdanju bile ove pripoviesti: 1. Sestra; 2. Kozakinja; 3. Čumak; 4. Odarka; 5. San; 6. Horpina; 7. Odkup; 8. Svekrva; 9. Otac Andrej; 10. Maksim Grjemač i 11. Danilo Gurč. Sve su te pripoviesti prevedene i u ovoj knjizi, osim „Otca Andreja", koja nema velike literarne vriednosti, a pripovieda posve u kratko, kako je vlastelinski upravitelj Ljeh htio zavesti kozačku djevojku, koju spase kozaci, pa ju onda stari svećenik otac Andrej uzme pod svoju zaštitu i povjenča s njezinim zaručnikom, a jogunastomu upravitelju odčita poštenu lekciju.

Nu kakova je i kolika književna vriednost tih pripoviesti, vidi se najbolje iz toga, što ih je odmah na velikoruski jezik preveo sam proslavljeni Ivan S. Turgenjev, te ih god. 1859. izdao u Petrogradu pod naslovom „Ukrainskie narodnye razskazy". Iste je godine izašao i drugi prevod u Moskvi pod naslovom „Razskazy iz narodnago ruskago byta". I tako je ime Marko Vovčok gotovo u jedan mah postalo slavno i u ukrajinskoj i u ruskoj literaturi. I s pravom kaže ruski pisac Mihajlo Dragomanov, da je prvo izdanje „Pučkih pripoviesti" Marka Vovčka proizvelo pravi „furor" u Rusiji, pojavivši se onda, kad se je počelo raditi o dokinuću kmetstva.** Isti učeni muž nadodaje, da su „Pučke pripoviesti" Marka Vovčka, prevedene na velikoruski jezik Ivanom Tur-

* Grigorij Kvitka Osnovjanenko, znamenit maloruski pisac, rodio se 18. studenoga 1778. u selu Osnovi blizu Harkova Pisao je pjesme, pripoviesti, romane, poučne članke, drame i komedije, a život mu je bio buran. Umro je 8. kolovoza 1843. u Harkovu. — ** U svom članku „Literatura rossijska, velikoruska, ukrajinska i galicka" u „Pravdi" god. 1873.

genjevom, pobudile istu senzaciju, kao i „Koliba ujaka Tome“ gospodje Becher Stowe.

Kad se je Taras Ševčenko upoznao s Marijom Markovićkom, posvetio joj je na uspomenu 24. siečnja g. 1859. ove krasne stihove:

Još nedavno sam za Uralom
Tumarao i Boga molio,
Da naše pravo ne propadne,
Da naše slovo ne umre.
Izmolio sam! Gospod posla
Nam tebe, krotkog proroka
I prikornika sebičnih
I groznih ljudi.
Svjetlo moje,
Ti moja zviezdo presveta,
Ti moja silo mladjahna!
Zasvietli na me i ogrij,
Oživi moje izmučeno
I biedno srce, nespokojno
I gladno! . . . I oživit ću
I slobodnu ću pjesmu na slobodu
Iz groba tad izazvati.
I pjesmu slobodnu! . . . O sudbo!
Naš proroče! O moja kćerko!
Tvojom ću pjesmom nazvati.

God. 1862. izašao je u Petrogradu drugi svezak „Pučkih pripoviestí“ Marka Vovčka, u kom su bile ove pripoviesti: 1. Dva sina; 2. Nisu bili par; 3. Nevaljanka; 4. Čari i 5. Tri sudbe; a god. 1865. izašao je i opet novi svezak sa ovim pripoviestima: 1. Karmeljuk; 2. Robkinja; 3. Devetero braće i deseta sestrica Halja i 4. Medjed.

God. 1877. izašle su u Lavovu sveukupne maloruske „Pučke pripoviesti“ Marka Vovčka u tri diela, i to: I. 1. Dva sina; 2. Čari; 3. Kozakinja; 4 Čumak; 5. Horpina; 6. Otac Andrej; 7. Maksim Grjemač; 8. Danilo Gurč; 9. San; 10. Odarka; 11. Nisu bili par; 12. Odkup; 13. Nevaljanka; 14. Robkinja. — II. 1. Tri sudbe; 2. Institutka. — III. 1. Sestra; 2. Svekrva; 3. Karmeljuk; 4. Pripoviest o devetero braće i desetoj sestrici Halji; 5. Sestrica Melasja (Medjed). Na konću su dodana još i dva pisma iz Pariza: 1. Život u Parizu i 2. Djevojka otrovnica.

Po ovom su izdanju prevedene i sve pripoviesti, koje su u ovoj knjizi.

* * *

Maloruski historik N. I. Petrov* misli, da se pripoviesti Marka Vovčka mogu podieliti u dvie grupe. U prvu spadaju one pripoviesti, u kojima se osobito iztiče materijal etnografični, a to su: 1. Čari; 2. Lemerôvna; 3. Karmeljuk; 4. Robkinja; 5. Pripoviest o devetero braće i desetoj sestrici Halji i 6. Danilo Gurč. — U drugu grupu uvršćuje Petrov one pripoviesti, koje opisuju domaći i socijalni život ukrajinskoga puka, osobito sudbinu kmetova. Amo spadaju: 1. Dva sina; 2. Nisu bili par; 3. Nevaljanka; 4. Tri sudbe; 5. Od sebe ne ćeš pobjeći; 6. Institutka; 7. Sestra: 8. Kozakinja; 9. Čumak; 10. Odarka; 11. San; 11. Horpina; 13. Odkup; 14. Maksim Grjemač; 15. Pusti gradić; 16. Baba od tüla**; 17. Projdisviet i 18. Medjed (Sestrica Melasja).

Nu s tom se razdiobom baš posve ne slaže drugi maloruski literarni historik O. Ogonovski, jer i medju onim pripoviestima, što ih Petrov uvršćuje u prvu grupu, imade i takovih, koje opisuju socijalni život ukrajinskoga puka. Petrov kaže, da se osobito dvie pripoviesti: „Karmeljuk“ i „Devetero braće i deseta sestrica Halja“ manje ili više osnivaju na pučkom predanju, — nu Ogonovski veli, da je pripoviest o Karmeljuku većim dielom proizvod mašte samoga autora, koji se je samo donekle okoristio pučkim pripoviedanjem o tom hajdučkom atamanu. Karmeljuk je historičko lice, ali nije bio onako idealan, kao što ga je orisala Marija Markovićka. Po sudu Omelijana Ogonovskoga ima pripoviest „Čari“ na sebi najljepši i najpodpuniji biljeg prostonarodne poezije, — sve su druge pripoviesti te grupe prave pravcate slike iz socijalnoga života ukrajinskoga puka. Osim toga su i neke od onih pripoviesti, što ih Petrov uvršćuje u drugu

---

* „Očerki istorii ukrainskoj literatury XIX. stoletija“. — ** Pripoviesti „Lemerôvna“, „Pusti gradić“ i „Baba od tüla“ napisane su velikoruskim jezikom; a Petrov ih je amo uvrstio zato, što i one opisuju socijalni život ukrajinskoga puka.

grupu, na primjer „San“ i „Maksim Grjemač“, osnovane na pučkom pripoviedanju. Medju najljepše pripoviesti spadaju: 1. Sestra; 2. Maksim Grjemač; 3. Danilo Gurč; 4. Dva sina; 5. Nevaljanka; 6. Kozakinja; 7. Odarka; 8. Horpina. Slabije su: 1. Nisu bili par; 2. Svekrva; 3. Odkup; 4. Čumak; 5. San.

Da naši čitatelji dobiju što podpuniju sliku o književnom radu Marije Markovićke, priobćit ćemo im ovdje posve u kratko sadržaj dviju njezinih najvećih pripoviestî, kojih nema u ovoj knjizi, a to su „Tri sudbe“ i „Institutka“.

U prvoj pripoviesti vidimo tri djevojke: Katrju Bulahôvnu, Marusju, kćer udovice Pilipihe, i Himu, biednu sirotu, što je živjela kod svoga rodjaka Pavla Bulaha.

Obje djevojke Katrja i Marusja zaljubile se u kozaka Jaǩova Čajčenka, koga je već prije očarala prekrasna udovica Terničiha. Vatrena Katrja je očito ljubila Čajčenka, a plaha je Marusja u svom srcu skrivala svoju ljubav i nije nikad o njoj govorila pred svojim drugaricama. Kad je Čajčenko htio da zaprosi Katrju, rekao je stari Bulah svojoj ženi, da za njega ne dâ svoje kćeri.

U to dozna Katrja, da Čajčenko još uviek ljubi udovicu Terničihu, premda se je već bila udala za nekog krčmara. I tad je Katrja, tužeći se na svoju zlu sudbu, pošla medju duvne; a Čajčenko se malo za tim oženio Marusjom. Ona je bila spokojna i sretna, premda je njezin muž ljubakao s krčmarevom ženom. Taj je ljubomorni krčmar nožem zaklao svoju ženu, a ona ga je, braneći se, stisnula oko vrata i zadušila rukama. Čajčenka su odveli u zatvor, jer je često zalazio u krčmu i nazivao krčmara svojim dušmaninom. Biedna je Marusja obilazila svoga muža i davala tamničaru novaca, samo da joj dozvoli da vidi svoga Jakova. Kad je ponestalo novaca, počela je prodavati marvu, zaboravljajući, da ima djece. I opet je podmićivala tamničara, da ju pusti k njezinome mužu, koji je sjedio u zatvoru. A kad je više

nisu pustili, izjavila je, da je kriva i ona, ako je on kriv. Na to su joj svezali ruke i posadili ju medju razbojnike i ubojice. Tu je sa svojim mužem proboravila dva mjeseca, a onda su ih pustili. I opet su se nastanili u svojoj kućici, ali su trpjeli težko siromaštvo. Čajčenko je sve ginuo i venuo i skrivao se od ljudî. Na to je stao piti i opijati se. — Medjutim su i Himu prosila dva momka, ali ona nije htjela da se uda, jer je i sama potajno ljubila Čajčenka. Gledajući Marusju, kako odgaja svoju djecu i kako njeguje svoga bolestnoga muža, pomišljala je Hima, da je ipak veselo, kad imaš s kim da radiš, pa da je i to dobro, kad imaš da nad kim zaplačeš . . . Čas po čas, a k večeri bliže.

O te tri sudbe pripovieda Hima, koja se u svom pripoviedanju prikazuje kao moralna propovjednica, kao da je rieči mudrosti izčitala iz knjige. Osim toga je sav sadržaj pripoviesti prerazvučen, pretužan i prepun moralno-filozofskih refleksija, premda ima i prekrasnih poetičkih mjesta.

Mnogo je bolja velika pripoviest „Institutka“, koju je Markovićka posvetila Tarasu Ševčenku. U njoj se divno zrcali kontrast izmedju vlastelinskoga života i seljačkoga nevoljničtva. Evo, što pripovieda kmetkinja Ustina o svojoj nevolji:

Kad joj je bilo deset godina, uzeli su ju u dvor. Stara je gospodarica bila dosta dobra, i zato su kod nje kmetkinje djevojke živjele mirno, dok nije iz kijevskoga instituta došla njezina unučica. Stara gospodja ljubila ju tako, te je gledala da izpuni svaku njezinu željicu. Institutka je Ustinu uzela k sebi, da ju poslužuje, i stala ju tako mučiti i grizti, te biedna djevojka nije nikako mogla da joj ugodi. Jednoč je dapače gospojica navalila na Ustinu i stala ju dušiti, — i cielo su proljeće mladu kmetkinju napajali toplim mliekom, dok se je malo oporavila. Medjutim su k staroj gospodji po želji mlade unučice počeli dolaziti gosti: uviek ih je bila puna kuća, pa djevojke nisu imale ni mira ni počinka, nego

sve trče, kuhaju i poslužuju od jutra do večeri. Nu ipak im je bilo lakše, kad su dolazili mladi gospodičići, jer je gospojica onda na njih posve zaboravljala. S institutkom se upozna pukovnijski liečnik i počne ju svaki dan posjećivati. A bio je tih i miran i sa svakim ljubezan, te nije po sudu kmetkinja djevojaka ni spadao medju gospodu. On izprosi institutku, premda staroj gospodji nije bilo pravo, što njezina unučica ne polazi za kneza, za bogataša! Kad se je institutka poslije zaruka stala tužiti na svoju sirotinju, tješila ju baka, govoreći: „Ti ne ćeš biti bogatija od svih drugih, ali ne ćeš biti ni siromašnija! Sve, što imam, sve je tvoje!“ Gospojica se razveselila i počela sve spremati za vjenčanje. Poslije vjenčanja odvede liečnik svoju ženu na svoj zaselak. Pred ulazom su hrpimice stajali ljudi sa svjetlom i hljebom, pa su se poklonili i pozdravili mladence. — „Hvala, hvala!“ zahvaljuje gospodin, uzimljući hljeb u svoje ruke. „Doveo sam vam mladu gospodju; da li vam se svidja?“ — A gospodja ga pogleda tako, da su joj se samo iskre iz očiju prosule! Ljudi pristupe k njoj, da ju pozdrave po svom običaju; a ona pograbi prvomu iz ruke svieću i odtrči u kuću. Ljudi odu od vratâ, ne progovorivši ni rieči. Gospodin podje tužan i uznemiren za svojom ženom i počne ju miriti, nu ona vikne srdito na njega: „Zar si ti tako naučio tvoje mužike, da su oni s tobom kao gospodska braća?!“ . . . Od toga časa nije zadjevicama mlade žene bilo ni kraja ni konca, — ni njezin biedni muž nije nikako mogao da joj ugodi.

Medjutim su se kmetovi i kmetkinje u družinskoj kući sakupili na večeru. Amo je Ustinu dovela stara baka, koju je mlada gospodja već ni za što bila izgrdila. U kući je za stolom sjedio kočijaš Nazar sa svojom ženom, koja se je zvala Katrja. Došao i mladi momak Prokop, koji je već pred ulazom progovorio dvie tri rieči Ustini. Kod večere je Nazar sbijao šalu i koješta pripoviedao, a Katrja je bila nešto

sjetna i zamišljena. Kad je zapitala Ustu, kakova je mlada gospodja, odgovorila joj djevojka, da nije dobra, a Katrja se još bolje zamisli. Za malo je vremena doznala Ustina, da se je Prokop u nju zaljubio. A medjutim ih je gospodja sve strašno mučila. Ljudi su liegali i ustajali plačući: sve je uredila po svojemu, svima je našla težkoga posla. Ni mala djeca, ni nesretni kljastavci nisu imali mira. Kao da je imala sto očiju: sve je vidjela i sve se je kao gušterica po zaselku vrzla, i na koga je samo pogledala, kao da mu je srce probola. Svi su ljudi propali i povenuli, samo je stara baka bila onakova, kao i prije. — Na koncu godine umrlo Katrji diete, a biedna mati obnemogla, zahirila. A zla joj se gospodja narugala i protjerala ju iz dvora. Katrja je lutala po šumi i oko jezera, pa se tako i utopila. Na to se je i Nazar promienio: pokunjio se i raztužio, makar da se je još kadkad i našalio, govoreći: „Kad bi me tko samo jedan dan poslužio, sjećao bih se toga do vieka!“ U to je gospodja iz grada uzela novoga kuhača, bivšega vojnika, koji nije mario za to, što kmetovi i kmetkinje tako pate. Čim koga zapita: „Je su li te danas tukli?“ odmah i nadoda: „Inače ne može ni da bude: za to je služba!“ ... A Ustini je rekao: „Ako te biju, ako te tuku, — a ti stoj i ne miči se!“ ... Na to je Prokop svoju lulu srdito tresnuo o zemlju i viknuo: „I voli riču u jarmu, pa zar da kršćanska duša trpi svako zlo i svaku krivicu, a da ni ne pisne?!“

Druge godine umrla stara gospodja; njezina je unuka plakala za njom, ali se nije odrekla svoje goropadi. U to rodi sina. Njezin je muž želio, da mu kumom bude njegov drug, ali mu ona zapovjedi, da za kumstvo zamoli pukovnika. Došao pukovnik i gospodja se tako razveselila, te je dozvolila, da se Prokop oženi Ustinom. Poslije vjenčanja ostala Ustina kod gospodje i trpjela od nje još više svakojakih muka. Nu ipak je zaboravljala na sve, kad je ugledala

svoga Prokopa. A on je, što dalje, bivao sve to tmurniji, te je Ustinu i srce zaboljelo. Kad je zapitala svoga čovjeka, zašto je tako sjetan, odgovorio joj je: „O, moje srce! Težko mi je bilo bez tebe, a s tobom je još teže! Čemu da se još nadamo od Boga? Ti moraš da trpiš nasilje i muke, a ja ne mogu da te branim!“ ... I tako su u biedi i nevolji živjeli do jeseni. U to ih snadje veliko zlo. Prokop je jednoga dana brao jabuke u koš, a dobra baka dala po jabuku djeci, što su iza plota gledala u te slastice. Djeca obkolila baku, a u to se pojavi gospodja i navali na nju, pa ju nazove zlotvorkom i počne ju dapače i tući. Baka se zanjiše, da će pasti, — Usta priskoči k njoj, a gospodja ju pograbi za kosu. Na to vikne Prokop: „Nemojte, gospodjo, nemojte!“ i prihvati ju za obje ruke. Na gospodjinu viku dotrče ljudi, dotrči i gospodin; a tad mu rekne žena, da ju je stara okrala i da ju je Prokop htio zagnjaviti. I navali gospodin na Prokopa, govoreći mu: „Razbojniče!“ A Prokop mu odgovori mrko: „Ne približujte mi se, gospodine, ne približujte se!“ ... „E, vidim,“ odgovori gospodin „da ti je ovdje malo mjesta! Čekaj, dat ćemo te u vojnike, kad baš hoćeš!“ I svezali Prokopa i odveli u sobu, a pred vrata postavili stražu ... „Što si to počinio, moj golube?“ progovori mu Ustina. „Čemu si se ponadao?“... „A čemu sam se ponadao?“ odgovori Prokop. „Bit ćeš slobodna! Eto, čemu! Bit ćeš slobodna, Ustino!“ ... „Slobodna bez tebe!“ uzdahne tužno njegova žena. U to zaruže kola na dvorištu, te odvezoše Prokopa, a s njim podje i Ustina.

Kad je Prokop postao vojnik, ostala je Ustina s njim u gradu. Iznajmili su sebi sobu kod neke udovice; Usta je išla na nadnicu, a Prokopa je u vojničkoj službi poučavao neki stari vojnik. I premda je Ustinin posao bio težak, ipak je bila vesela, jer ju je Prokop često zapitao: „A što, Ustino? Osjećaš li, da si slobodna duša?“ ... Jednoč su sjedili na

večer: stari vojnik na klupi s lulom u ustima, domaćica kraj prozora, a Ustina i Prokop malo podalje. Svi su sjedili i šutili, kadno udje Nazar i reče, šaleći se: da dolazi odanle, odakle svi dobri ljudi gledaju da odu. Kad je njegove maloruske rieči začuo stari vojnik, koji je bio stepnjak, potekle su mu niz lice suze, jer je sav svoj viek provjekovao pod batinom, a nema ni roda ni poroda. Opraštajući se s Prokopom, dadne mu Nazar pet srebrenih rubalja i rekne: „To nisu gospodski novci, nego bratski, pa te ne će unesrećiti! A ja ću sebi zaraditi druge; sad sam slobodan barem za pol godine, — ni s psima me ne će uhvatiti!“ ... I ode dobri Nazar, jedva da su ga i vidjeli. Poslije su Prokop i Ustina doduše još uviek živjeli u biedi, ali su ipak bili zadovoljni. Ustini je bilo lako, kad je uzdahnula, veselo pogledala i pomislila: „Što god zaradim, zaradim sve za sebe! Osjećam i na tielu i u duši, da sam živa!“ ... Na jesen dobiše vojnici zapovied, da podju na pohod. Kad je već bio odredjen i dan polazka, odoše oboje na zaselak, da se oproste. Gospodina i gospodje nije bilo kod kuće, već je sama baka bila na gospodarstvu. Usta zapita plačući baku: „Zar ćete vi sveudilj ostati u tom paklu?“ ... „Da, ptičice!“ odgovori baka. „Ovdje sam se rodila, ovdje sam krštena, ovdje sam sirotinjski živjela, pa ću ovdje i umrieti, diete moje!“ ... I blagoslovila starica Prokopa i Ustu, kao rodjenu djecu, i nadarila ih, čim je mogla. Zatim je Ustina sprovela svoga čovjeka tija do Kijeva i tu ostala da služi, a on je s vojskom otišao nekamo daleko u Litvu. Na svom je odlazku rekao Ustini, da se ne trapi suzama. Prokop ode, a vjerna je drugarica tužila za svojim dobrim čovjekom, što ju je izbavio iz robstva, iz pakla. Išla je na nadnicu i zaradjivala, i premda je svaka kopejka bila oblivena njezinim krvavim znojem, ipak joj je bilo ugodno i lako, kad je pomislila, da bi svaki čas mogla ostaviti svoju službu, kad bi

joj se prohtjelo. Zato je Ustina i mogla da završi svoju pripoviest riečima: „I idem i govorim i gledam, — i nije me briga, što ima i gospode na svietu!“ ...

Ovu su pripoviest prekrasno ocienili Taras Ševčenko i Pantelejmon Kuliš. Govoreći o „Institutki“, uzporedjuje Ševčenko njezinu autorku s francezkom spisateljicom Georges Sandovkom, koja po njegovom mnienju „ne može da bude ni kuharica“ Mariji Markovićki.* To je dakako malko previše, ali ne umanjuje za to neobične ljepote i književne vriednosti ove pripoviesti. Kuliš je o njoj napisao ovo: „Gospodin Marko Vovčok objelodanio je nedavno svoju „Institutku“, koju je po svojemu preveo gospodin Turgenjev. Kako se čini, pošao je Vovčok ovdje nešto dalje od svojih prvih pripoviestî; ali ipak kroz svu sliku proviruju njegovi pučki uzori, što ih je najprije crtao i proučavao. Samotvorne radnje ne vidimo mi ni u „Institutki“. Narodni genij nosi na svojim krilima Vovčokovu fantaziju, a samomu autoru nije još uviek pošlo za rukom, da tomu narodnomu geniju probije novi put, kao što ga je probio Ševčenko. Ali hvala mu, što on svojim čistim ukusom služi narodnomu slovu i duhu.“**

I Petrov je vrlo obširno ocienio ovu pripoviest, te veli, da je u njoj sadržan sav literarni duh Marka Vovčka i da se „Institutka“ može smatrati središnjom točkom svih njegovih drugih pripoviesti iz maloruskoga pučkoga života nedavnoga vremena. Gotovo u svim drugim Vovčokovim pripoviestima prikazuju se sami takovi karakteri, kakovi su prikazani u „Institutki“. Naročito tip dvorske djevojke kmetkinje, ugrabljene njezinoj obitelji, kao što ga vidimo u Ustini u pripoviesti „Institutki“, ocrtan je takodjer i u nekim drugim pripoviestima, na primjer u „Odarki“ i „Nevaljanki“.

---

* M. K. Čalyj: „Žiznj i proizvedenija Tarasa Ševčenka. Svod materijalov dlja jego biografii.“ — ** „Hata“ (Koliba). Vidav P. A. Kuliš. Peterburg, 1860.

To je istina, i za to nije „Institutka“ prevedena u ovoj knjizi, i to tim više, što je Marija Markovićka sve svoje manje pripoviesti napisala prije „Institutke“, pa je onda iz njih složila ovu svoju veliku pripoviest. Povrh toga nema sumnje, da je Mariji Markovićki bilo pravo područje — pisanje malih pučkih pripoviesti, jer koliko god „Institutka“ bila krasna, ne može se staviti o bok njezinim upravo nedostiživim pripoviestima iz ukrajinskoga pučkoga života; a njezina druga velika pripoviest „Tri sudbe“ upravo joj je slabo pošla za rukom, te se jedva može uvrstiti u slične književne radnje srednje vrsti. I nema sumnje, da će se i „Tri sudbe“ i „Institutka“ pomalo zaboraviti, dočim će uviek ostati zanimive Vovčokove sitne pučke pripoviesti, premda su pisane u vrieme, dok je još u Rusiji obstojalo kmetstvo, koje je već odavno dokinuto.

Još ćemo spomenuti vrlo zanimivu činjenicu, da je prvi i nenadkriljivi maloruski pjesnik Taras Ševčenko pod uplivom prekrasne Markovićkine pripoviesti „Horpina“ spjevao svoju pjesmu „San“, koju joj je zato i posvetio i koja glasi:

Svom gospodaru žito žela;
Umorila se, — nije pošla
Da počine, već Ivana
Da prigleda, svog sina.
A on povijen vikao
U gustom hladu za snopom;
I razvila ga, podragala
I smirila . . . I tihim snom,
Nad sinom sjedeć, zadriemala.
I sanja: da je njezin sin
I pristao i okućen,
I nije sam, već oženjen,
I slobodan je skupa s njom.
Na veselome polju svom
Sad s njime zlatno žito žanje,
A djeca nose objed za nje . . .
Nasmiešila se uboga
I prenula se . . . nema sna!
I pogledala Ivana,
I opet ga je povila;
I da do konca dožanje,
Još jedan snop je pošla žet,
Ah, možda zadnji! Bog će pomoć
I tvoj će san se izpunit! . . .

Poveća pripoviest „Od sebe ne ćeš uteći“ nije tiskana ni u jednom, pa ni u sveukupnom izdanju Vovčokovih „Pučkih pripoviesti“, nego u „Osnovi“ god. 1862. Ona spada medju

slabije proizvode Markovićkina pera i u njoj nam se opisuje nesretna sudba Pavla Čornokrila. To je već slobodan seljak, ali ga jako tišti njegovo siromaštvo, te uviek govori svojoj ženi: „Meni je težko! Sudba mi je zla, ljudi nisu dobri, a siromaštvo je gorko!“ I premda ga je krasna ženica obletavala kao lastavica, bio je uviek mrk, sjetan i neveseo. I zaljubio se u biednu djevojku Varku, što je služila u dvoru. Njegova je ljubav bila tako strastvena i silna, da je želio smrt svojoj ženi, kad je težko oboljela. A kad se je ipak oporavila, nije se užasnuo ni od samoga zločina, nego ju je iza ledjâ sjekirom udario po glavi.

Ubivši Čornokril po nagovoru svoje ljubeznice Varke ženu i zametavši sve tragove svoga zločina, vjenčao se s tom djevojkom. Ali poslije vjenčanja počne se Varka bojati ljudi, jer joj se činilo, da ju svi sumnjivo promatraju i da samo o njoj govore. Pavao ju je tješio i veselio, ali je ipak i sam bio mrk i zabrinut. U to je Varki život postao strašan, a ni Pavao nije nigdje mogao naći mira, i kad ga je napokon već i previše izmučila savjest, priznao je ljudima, da je ubio svoju ženu. Ljudi su ga svezali i Varku okovali u željezo, ali su u dvoru rekli, da je sišao s uma, pa da samo za to upropašćuje i Varku i sebe. Tako su ju spasli i odvezli u neko daleko selo, a njega pustili i proglasili ludjakom. Potucao se po selu, radio u dvoru i proživio još nekoliko godina, dok ga napokon nije ubila prevelika nesreća i tuga. Umro je težko, kajući se za svoj grieh i prolievajući gorke suze. A Varka je zaboravila na sav svoj strah i na sve zlo, pa je dapače stala polaziti na razne zabave i namislila da se i opet uda.

To je ciela pripoviest, a glavna joj je mana: slaba karakteristika Pavla i Varke. Varka je djevojka vatrena i smjela, tako smjela, te nagovori Pavla, da ubije svoju ženu. A kad postigne svoju svrhu, kad se povjenča s Pavlom, po-

stane najednoč takova kukavica, da joj nema para. Na koncu zaboravi medjutim na sav svoj strah, pa se i opet ojunači: ide na zabave i hoće da se uda, premda joj je muž onako jadno živio i umro. Pavlova je karakteristika još slabija. On ni sam ne zna, što hoće: ima dobru i milu ženu, naziva ju svojom lastavicom i kaže, da se radi njega ne žalosti, nego da bude vesela, jer da se i sam razveseli, kad u nju pogleda. A medjutim strastveno ljubi ubogu služkinju Varku samo za to, što mu je ugodnije slušati njezino vječno naricanje, nego da liepo živi sa svojom dobrom ženom! To je neprirodno i za to posve neopravdano.

* * *

Gotovo svi suvremeni kritici ocienili su pučke pripoviesti Marka Vovčka vrlo prijazno. Medju onima, koji su mu „pokadili tamjanom iz deset kadionica“, bio je i sam Kuliš, premda je, uzporedjujući Vovčokove tvorevine s pjesničkim pripoviestima Tarasa Ševčenka, u „Hati“ napisao ovo:

„Ako je Marku Vovčku sudjeno, da se podigne na visinu Ševčenkova književnoga rada, bit će to samo onda, kad se jednostavni nacrti iz prirode (to jest iz pučkoga života) ne budu izticali iz njegovih samotvornih proizvoda. Tko u Ševčenkovoj Katarini ili u Kvitkinoj Marusji vidi nacrt ili kopiju osobe, koja bi stajala pred očima, a ne pred dušom autora? Katarina je slična živim osobama, to je istina, samo što takovih Katarinâ ima na svietu na tisuće i ni jedna joj nije baš posve slična; a Vovčokove Odarke, Sestre i Kozakinje su živjele ili još i sad žive na svietu, kao uzori, po kojima je slikar nacrtao portrete za svoje slike.“ Kako se vidi, stavio je Kuliš Ševčenka mnogo više za to, što je idealizovao glavne osobe svojih pjesničkih pripoviestî; a nama se čini, da je Marko Vovčok velik i znamenit baš za to, što nam ih je prosto prikazao onako, kakove su u istinu bile.

Kad je god. 1861. izašao drugi svezak Vovčokovih pri-

poviestî, izašla je o njima u maloruskom časopisu „Osnovi“ vrlo povoljna kritika, u kojoj se veli: „Naš je Marko Vovčok kao božja pčelica usisao najkrasniju rosu s cvieća našega rodnoga jezika, jer kad je zavolio taj jezik, zavolio je i puk, koji je sve svoje misli i želje, sve svoje srce izlio u taj jezik. Bez ljubavi ne bi mu bila pomogla samo moć njegovoga talenta, te ne bi bio ništa polučio ni samim razumom; a ovako ga čitaš i ne možeš da se odkineš od njegovih rieči, kao ni za vrieme žetve od studena izvora: osjećaš i vjeruješ, da je sve baš tako i nikako drugačije, i što god je koji čovjek pomislio, ili se na što potužio, ili se radi čega razveselio, sve je vjerno naslikano.“ I znameniti maloruski pisac Josip F e d k o v i ć sjetio se Marije Markovićke laskavim riečima, napisavši u lavovskom „Tovarišu“ (Drugu) ovo: „Nema u nas sunca, nego što je Taras Ševčenko, nema mjeseca, nego što je Kvitka, i nema zviezde, nego što je naša Markovićka. O Tarasu i o Kvitki nema se već što reći, a o Markovićki reći ću samo to, da ljepše i bolje ne može nitko pisati; što se tiče forme, to je dapače nadmašila i samoga Kvitku, ali je u nje ipak jedna pogreška, i to ne mala pogreška: da gotovo svakoj njezinoj pripoviesti manjka moralna podloga. Čovjek čita njezine pripoviesti i kao da mu se med u srce slieva, ali kad pročita, mora da se zapita: Čemu? Na što? Zašto je taj tako jako trpio, ili zašto je ta tako stradala? Markovićka ima da nam u svojim pripoviestima pokaže više moralne svrhe, pa će onda postati našom prvom spisateljicom.“

Ovaj je sud i laskav i neopravdan. Tko god pročita Markovićkine pripoviesti, moći će joj prigovoriti sve drugo, nego da u njima nema moralne podloge i više moralne svrhe, i ne će se sigurno poput Josipa Fedkovića pitati: zašto su stradale glavne osobe njezinih umotvora? Stradale su za to, što su se rodile, živjele i umirale u robstvu, premda su bile poštena srca i čiste duše, i to je eto moralna podloga gotovo

svake Markovićkine pripoviesti; a pisala ih je za to, da se to robstvo dokine i da biedni kmetovi postanu slobodni ljudi, a to je sigurno dosta visoka moralna svrha. Markovićkina književna vriednost nije toliko u liepom jeziku, koliko u istinitom i moralnom sadržaju njezinih pripoviesti. Da nije tomu tako, ne bi bile prevadjane na francezki, njemački i na sve slavenske jezike.

Vovčkove su „Pučke pripoviesti" mnogo temeljitije i pravednije ocienili slavni maloruski kritici Kostomarov i Dobroljubov u „Sovremenniku" (god. 1859.) Kad su ti kritici izjavili, da su Vovčokove pripoviesti podpuno realne, jer da u čistom narodnom duhu prikazuju gotovo same istinite dogodjaje, primietio je Skabičevski, da u njima ima malo realnoga, narodnoga temelja, jer da se bave sveobćim ljudskim interesima i idealima, pa kadkad pripisuju ukrajinskomu puku i ono, što mu je u istinu tudje.* Posve je druge misli čuveni ruski književni historik A. Pypin, koji veli, da ukrajinski kritici pučke pripoviesti Marka Vovčka tako visoko ciene za to, što se one odlikuju osobitim umjetničkim čarom, bogatstvom čuvstva i vjernim prikazivanjem maloruskoga pučkoga života. Povrh toga misli Pypin, da Marka Vovčka nije baš u tom pogledu sve dosele nadkrilio još ni jedan maloruski pisac.** A to je i živa istina.

Isto tako veli Mihajlo Dragomanov, da je Marko Vovčok, opisujući posve vjerno nevoljni život ukrajinskih kmetova, vrlo povoljno djelovao na konačno riešenje kmetskoga pitanja. „I za to" — nastavlja Dragomanov — „nije ni jedna maloruska knjiga imala takovoga uspjeha, kao Vovčokove „Pučke pripoviesti". Tomu je bio glavni uzrok, što su se te pripoviesti pojavile u najzgodnije vrieme, kad su biedni kmetovi seljaci svima bili na misli, pa povrh toga

* „Otečestvenyja Zapiski" za mjesec srpanj g. 1868. — ** „Istorija slavjanskih literatur". Izdanie vtoroe. Tom. I.

još i to, što ni prije ni poslije nije bilo maloruske knjige, — ne izključujući ni Ševčenkovih umotvora, koji su mjestimice dublji po idejama i krasniji po talentu, — koja bi bila tako mogla podnieti literarnu kritiku u Rusiji poslije Gogolja i Bjelinskoga.

* * *

Neke od ovih „pučkih pripoviesti"(„Dva sina", „Čari" i „Čumak") bile su pred mnogo godina i u nas prevedene, te su u našim književnim krugovima pobudile osobitu pažnju; one su i u ovu sbirku uvrštene za to, da knjiga bude što podpunija i da se čitateljima „Matice Hrvatske" pruži gotovo cjelokupni rad Marka Vovčka. I premda je u Rusiji već prilično ponestalo onih tužnih kmetskih odnošaja, što ih je Marko Vovčok tako divno opisao svojim vještim perom, nema sumnje, da će hrvatsko obćinstvo rado čitati ovu „Matičinu" knjigu, da se upozna s težkim životom, kojim je još nedavna živjelo nama tako srodno malorusko pleme, koje govori ljubkim i milozvučnim jezikom, koji je izmedju svih jezika sjevernih Slavena najbliži i najsličniji hrvatskomu jeziku. I osim svoga pjesničkoga čara i umjetničke krasote zanimat će ove pripoviesti naše čitatelje još i za to, što su i kod nas slični, ako i ne tako okrutni, kmetski odnošaji vladali sve do god. 1848. Samo šteta, što mi Hrvati nismo imali Marka Vovčka, da nam ih opiše, i da ih tako otme vječnoj zaboravi, da se tješe djeca i unuci, videći, da im je ipak bolje, nego što je bilo njihovim predcima.

U Zagrebu, mjeseca srpnja god. 1899.

A. H.

MARKO VOVČOK.

(MARIJA EVGENIJA MARKOVIĆ.)

PUČKE PRIPOVIESTI.

Dva sina.

1.

Čovjek umro, ostavivši mi dvoje djece, dva sina. Treba da zaradjujem; treba da svoju djecu odgajam. Ne mogu sama. I prodala sam i prodala ... sve sam poprodala. A težko je nama ubogim svoje dobro prodavati, što smo svojom krvlju stekli.

Prodala sam ... Mučim se, kuburim od noći do noći. Nemam kad ni da se sa svojom djecom razveselim ...

A djeca rastu; već se i vrzu oko mene i cvrkuću, moji slavići.

2.

Moj je Andrejko bio jedar, jasnook, kuštrav; bio je veseo, živahan dječak. Bilo je dana, te me je ljudski zabrinuo svojom pustopašnošću; ali me je još više veselio. I ukorim ga i poljubim. On je bio stariji.

A Vasiljko je tih i miran: ni u kući ga ne čuješ, ni na dvoru ne vidiš. Bio je nekako zamišljen već od malena. Bilo zato, što se je u tako težkoj uri rodio; bilo zato, što mu je takovu narav Bog dao ...

*

Andrejko obtrči selo, pa se povrati sav crven, smijući se i šaleći se; a onaj, gle, sjedi gdjegod pod kućom: posiplje se zemljom, ili svakakovo bilje traži; razkopa štogod, izkopa crvića, ili ulovi metulja, gleda i misli . . . Vikne Andrej, a on se sav uzplahiri. Kadkad legne u vrtu, pa i proleži cieli dan nepomično, kao da nešto prisluškuje.

— Što si se to zamislio, sinko? — pitam ga.

— Mislim, kako je taj sviet velik, nene!

Dok je još bio mali dječak, već je sve bilje poznavao: i kako se zove, i kako i kad procvjetava, i kakovim cvietom; znao je: i kad ptice u virej* odlieću, i kad dolieću iz vireja, sve je on to znao.

— To mu je tako Bog dao! — kazuju mi ljudi. — Pustite ga, jer mu je to tako Bog dao!

3.

Bivalo je onim dugim jesenskim večerima, kad me već umori posao, te uzmem obojicu k sebi na koljena i počnem ih učiti dobru; kako umijem, tako ih i učim . . . Govorim im i ovo i ono, razgovaram se s njima. A mom je Andrejku brzo dosta, pa mu je i dosadno: tare oči i zieva i uzdiše. „Pustite me, mamo!“ zamoli. Ja ga odmah pustim, a što on sve ne smisli! I čavrlja i igra se, dok ga san ne svlada. A Vasiljko bi i cielu dugu noć sa mnom prosjedio, da me sluša i da mi pozorno u oči pogledava.

Zaspimo. U noći se probudiš, — ne spava moj Vasiljko.

— Sinko, zašto ne spavaš?

— Tako, ne će mi se! . . . A zašto je, mamo, noć tamna, bez svjetla!

* „Virejem“ zovu naši ljudi topli južni kraj (u Africi), kamo po zimi odlieću neke naše ptice.

— Tako je Bog dao, diete, te je tamno po noći ... Spavaj, — kažem mu, — spavaj!

A on umukne ... Samo što se još dugo nemirno okreće.

A kad mjesec u okno zasvietli, Vasiljko gleda i ne skida očiju. A ja sam čula od ljudi, da to nije dobro, kad mjesec na pospanu djecu siplje svoje svjetlo, pa ih zato pokrivam i govorim Vasiljku: „Ne gledaj, Vasilječko, u mjesec, jer to nije dobro!" A on uzdahne ... Samo se kadkad pridesi takova noć, te i on usne posve mirno; ali ipak nema pravoga sna, jer sniva nemirne sanje.

Andrejko nije takav. Već se je i zora zarudila, već je i sunce izašlo, a on čvrsto spava, razvalio se, zacrvenio ... I kao što ga je težko uspavati na večer, tako ga je težko i pridići u jutro. A kad se digne, moj pustopašnik, ozvanja njegova vika po kući, da se sve tramovi tresu! Pa stane trčati i vikati i šepiriti se, da ga je puna sva kuća! A tako je dobar, veseo i mio! ... I bilo ti žao, ili ne bilo, treba ga obuzdati, pa ga i zastrašiš i povičeš na njega ...

Vasiljko je mladji, a ipak poučava starijega brata. Andrejko je nagao i žestok kao iskra: često se i po tri puta i po više puta na dan posvadi s djecom na ulici, ili se i potuče za kakovu god sitnicu.

— Andrejko, — kaže mu onda Vasilj, — a što si mi neveseo?

— Tukao sam se, eto što!

— Eto vidiš, Andrejko, da te to radi tvoje pustopašnosti nije minulo; a da nisi zadirkivao, ne bi se sad ni žalostio i ne bi te bilo stid, što su te iztukli.

A Andrejko njemu svoje:

— Eh, sjedit mi je dosadno!

Pa i opet šmucne iz kuće, pa se i opet počne igrati.

Vasiljko je bio tih i zamišljen. Tko ga je priučavao dobru razumu, to sâm Bog znade! Podje li, kao da i ne

podje kom drugu, već se je i povrnuo, već je i kod kuće: nigdje se ne zadrži. nigdje ne ostane u igri. Tako je odrastao u samoći sâm za sebe.

Nije bio ni razgovoran, ni šaljiv. U kog se je samo takav uvrgao! Andrejko poznaje sve u selu. Treba li raditi kakav posao, radi ga s veselim srcem; ali nadje vrèmena i za svoju momačku zabavu. A onaj, kad se čega prihvati, ni očiju ne podiže, ni svojih misli ni na što ne svraća: sva mu je duša u poslu.

4.

Djeco moja, djeco moja!

Pronio se kod nas glas, da će te godine biti novačenje. Kad sam ja to čula, kao da me je mraz opario. Pogledala sam u svoje sinove momke: kako li su krasni, kako mladi, dobri moj Bože!

Jednoga jutra . . . dao Bog, nitko takova ne ugledao! . . . rekoše mi, da je Andrejev red u rekrute . . .

Sakupljam zadnje stvari, opremam ga . . . Kako li je to: opremati svoje diete u zlo i u biedu! Tko toga ne zna, nek matere pita! . . . A on, kao da je na moje oči povenuo . . . Gdje je onaj mladenački pogled, gdje je onaj veseli posmjeh!

Čemu da pripoviedam, da nije samo stara majka za svojim momkom ljuto proplakala? Plakale su za njim i mlade oči, za njegovim liepim stasom! Znao je on divno pjevati pjesme pod jasnim zviezdama. I glas mu se je po svem selu razliegao. Pa tako si je i izpjevao djevojku milu i krasnu. Po ljetu, po tihim i toplim noćima, ležim kadikad dugo bez sna, pa razmišljam i maštam, i čujem njihov razgovor tihi i nježni . . . Nadala sam se nevjestici kao lastavici, sebi na utjehu . . . Otišla moja nada odmah za rekrutima!

5.

Dodje zapovied, da se vode rekruti u sriedu poslije objeda. Sjedim ja i čekam na tu uru, ali eto trči moj Vasiljko, sav zasopljen, blied, i za njim će dva čovjeka u kuću.

— Gospojo majko, — progovoriše obojica, — naloženo je, da i Vasilja uzmu!

Ja im nisam vjerovala.

— Ne bude toga, jer je on sada sâm u mene.

— Ne, mamo, — progovori Vasilj, — nego je u istinu tako, kao što su oni rekli.

I sve me tješe, a u meni kao da je zamrlo srce: i čujem, što govore, i vidim ih, a ništa mi do srca ne dohodi . . .

6.

Izvezle se tri trojke, sve sami rekruti. Za njima ide rod, sprovadja ih. Sjela i ja medju svoje sinove, pa se vozim. Put izmiče, gajevi i polja pred očima bježe . . .

I meni se pričini, kao da sam malo diete: ne razumijem ničega, ne znam, ne sjećam se. Samo kad pogledam u djecu, nekako mi strašno postane.

Došli do kuće novačenja, odveli ih; a mi stojimo, čekamo. Mene kao da san hvata, ali me bude: netko plačem, a netko ridanjem. Prve izvedoše moje . . . Gospode, Bože moj, ti si velik, ti si milostiv! Bolje, da sam ih u zemlju zakopala obojicu! . . .

7.

Doveli me u nekakvu tamnu kuću, — je li zemljanica, ili od drveta, ili već kakova god, to ne znam reći. Nekakav

moskal* sjedi: glavat, razkuštran, neumiven, sav pod štetinjama kao jež. To je sigurno njihov stariji, starešina . . .

Poklonim se, zamolim ga:

— Ne uzkratite svoje milosti, dobročinitelju, ni mojim sinovima.

Dam mu, što sam smogla novaca i platna, i za dječicu nešto.

— Ne tugujte, bako! — prohripne. — Vaši će sinci malko žalovati, bez toga ne može da bude na svietu, pa će im se onda ondje svidjeti: bit će junaci, evo kao što sam i ja, na primjer, da tako reknem!

Tad sam pozorno pogledala u njega: a on crven i nekako naduven i oči mu nekako ugasle . . . Bože moj! A moji sinci, moji sivi golubovi! U njih je duša sad još sveta i pogled jasan, i draga im obličja cviećem cvatu! . . .

8.

Oprostismo se. I sprovela me djeca iz mjesta.

Evo još i sad, kad se ljetom pridesi dan vruć i sparan, sjećam se onog našeg opraštanja: idemo mjestom, zatvorene kuće, zatvoreni prozori; za mjestom tamna jelovina na daleko okružila pjeskoviti put; pred očima projure po piesku štropotna kola, a s neba sunce peče . . .

9.

Ostala sam sama samcata, pobolievajući. Nema mi ni sna, ni počinka. Radim na silu, ničega ne znam, ne čujem . . .

Prodje godina, i druga i peta. Kao da me je zaoku-

* Vojnik.

pila crna oblačina, i samo kao da mi dvie zviezde sjaju u tamnoj noći: to su sinovi moji!

Poslije Božića sjedim ja jedne večeri, već u kasno doba, i predem. Vani vjetruština, sve u okna udara, i svjetlo podrhtava . . .

U to: kuc, kuc! Otvorim: Vasilj!

— Vasilječko, sinko moj! A gdje je Andrejko?

— Nema više, mamo, Andreja! Legao Andrej, mamo, da više ne ustane!

A ja kao da sam znala: svaki sam ga božji dan i svaku noć oplakivala. A bio bi mogao da živi i živi! I stasom i snagom i licem se uvrgao u otca: a sad se je eto za otcem i na onaj sviet preselio.

— Vi ste ostarjeli, nenko! . . . Kako ste živjeli? Jeste li mnogo nužde pretrpjeli?

— A tako sam živjela: ustanem, pa plačem, i legnem, pa plačem; tako sam živjela.

— Ja sam, mamo, došao k vama, da umrem.

Gledam ga . . . tugo moja! Još je mlado, a već prelomljeno!

— Sinko moj, kamo sreće, da nisam čula tvojih rieči!

Jer je doista bila živa istina, što je on rekao.

Gine i gine moj Vasiljko kao svjećica. Poležao, obnemogao i u proljeće umro.

Kako je i mogao da živi? Rastao je tako, da je bila krasota; a one su mu vježbe i one hodnje svu silu oduzele.

— Nisam se rodio za to, majko moja, da ljude u ratu ubijam! — znao je reći. — Nije za ovakove, kao što sam ja, rat, i nisam ja pravi vojnik.

I kad je već ležao u težkoj bolesti, sve je samo mislio i razmišljao.

— O Bože, Bože, — progovori, — kakav li je tvoj sviet

krasan! A ja se nisam ni naživio u svietu, nisam se ništa naučio i ne znam ničega.

I u zadnjoj je uri progovorio:

— Nisam ja, mamo, živio na svietu! Samo sam se pripravljao, da živim.

Mlado, kao da ga je kosom pokosilo; a ja sam ostala sama . . .

10.

Jedina mi je utjeha, kad snivam o mojoj djeci. I sve snivam, da su maleni; a kao momci mi nikad na san ne dolaze.

I kao živi stoje oni pred mojom dušom. Andrejko veseo, kuštrav, sve po kući trči i čavrlja, a u kući jasno, jasno! Vasiljko nad cviećem i nad biljem sjedi, zamislio se . . .

Probudim se . . . pusto! Posao čeka; treba živjeti, treba trpjeti gorko.

Živim . . . Gledam, kako se kuća ruši; osjećam, da i mene samu prah prekriva kao maglom, baš kao da živa u zemlju ulazim . . .

Čari.

1.

Davna je to davnina, a baš kao da se jučer dogodilo. Za mlada se ljeta veli: Što za mlada čuješ, ili vidiš, to ti se sve do konca prividja. Stara baka pripovieda nama djevojkama, predući vunu, a mi pozorno slušamo, baš kao da dušom svaku rieč vrebamo: kako je to nekoč bilo na svietu, kakova su se čuda nekoč stvarala.

Živio stari kozak Zadorožko sa ženom (pripovieda baka). Dao im Bog, te su odgojili sina kao sokola. Kakav li je to krasan kozak ponarastao! Kakav li je bio i na konju i u oružju i u običajima, štono se kaže, vitežkim! A i doma je u njega bila iskrena duša prema svima. Otca je i mater štovao i uvažavao. Stari se tješe i vesele svojim djetetom i hvale Gospodu.

Doživio svoj viek stari Zadorožko i pozvao ga Gospod k sebi. Blagoslovio on sina i ženu, zapovjedio im, da ne tuguju, da ga liepo pokopaju, i usnuo za uviek.

— Nemojte plakati, mamo! — tješi Timoš staru nenku.

— Drago moje diete, kako da zaustavim suze, kad mi same iz očiju cure? S njim sam svoj mladi viek proživjela

tiho i milo, a sad mi je eto sudjeno, da u starim godinama osirotim. Kud god pogledam po kući, ili po vrtu, ili po dvorištu, sve se njega sjećam.

— Meni je već vrieme, da podjem na posao, mamo, — kaže Timoš. — Sprovest ću vas do susjede Hane, da se ovdje ne mučite.

— Ta dobro, dobro, moj sokole jasni! Podjimo k Hani, sine!

A Hana je, kao i ona, bila udovica; imala je kćerku jedinicu, zvali su ju Himom. Bila je krasna djevojka, kao puna ružica, jasnooka. Hima je odrasla zajedno s Timošem kao sestra s bratom; zajedno su se igrali, zajedno su i tugovali, sve zajedno, sve liepo medju sobom, pa su tako i odrasli, vjerno se ljubeći.

Kad se je desilo, da Timoš nije jedan dan vidio djevojke, već mu nije bilo pravo; a ona proplače i djevojačke suze, izgledajući svoga crnookoga momka. Stari dopustili:

— Nek se — vele — ljube djeca; možda će ih Gospod jednoč i sastaviti. Imat ćemo svatove.

A zar je bilo malo momaka, što su hodili za Himom, kao začarani? Čim izadje na vrata, već se pojavljuju; a ponosna djevojka prodje kraj njih, ni oka ne svrne ni na jednoga. Njojzi je na misli samo Timoš crnooki, njega izglêda i očekuje rano i na večer. Nema njega, a djevojku obuzme tuga; ugleda li ga: i divno joj je i milo, i na svietu se krasno živi.

2.

Stara nam baka pripovieda o tim ljudima, kao da su joj pred očima, a sama kaže, da je sve to bilo u davnoj davnini. I sve čavrlja, predući vunu.

Bez nesreće, vele, ne biva u svietu: nije ni Hime minula njezina zla ura. Nema Timoša jedne večeri, nema ga

druge ni treće. Ne spava Hima, nego hoda po vrtu, hoda, gazi mirisavo cvieće, što ga je sama sadila i polievala; ne mari ni za što, jer joj je velika tuga obuzela iskreno, vjerno srce.

Počelo svitati. Ide Timoš ulicom veseo, ide ravno k svojoj kući.

Iztrčala ona i zakrčila mu put.

— Reci mi — veli — makar jednu rieč! Ni jučer ni prekjučer te nije bilo. Ako si me zaboravio, reci pravu istinu.

— O djevojko, djevojko, — kaže Timoš, — kako si me razpečalila! Moram ti priznati tvoju nesreću: mi ne ćemo biti svoji.

— Ne ćemo biti? Zar si sebi našao drugu djevojku, ljepšu od mene? Da li te ona ljubi, kao ja, iskreno? Reci mi, čija je? Radi nje propada moj mladi viek, pa da ju barem vidim, kakova je!

— Ne srdi se na nju, Himo: to je tiha i dobra duša. I sirota je.

— To je Olena Bondarovna! Ona? Ti dakle k njoj svaku večer ideš? Ja sam izplakala svoje oči, sviet mi više nije drag, a ti se s njom ljubiš! Biedo moja, nesrećo moja neizkazana! A što, možda misliš, da ju uzmeš za sebe?

— Poslat ću prosce u nedjelju.

— Zašto se tako žuriš? Možda ne će biti sretno?

— Dao Bog, da dobro ne proričeš, zla djevojko!

— Slušaj, Timoše, ostavi moju suparnicu! Ostavi ju, ako ne ćeš, da se za uviek kaješ! Bit će (kako kažu) kajanja, ali povratka ne će biti.

— Zašto da ju ostavim? Samo uzalud rieči gubiš. Ne ću izdati djevojke, dok budem živ, dok bude sunce svietlilo!

— Ne ćeš je ostaviti? Promisli, Timoše, i kaži napokon: ne ćeš li je ostaviti?

— Nek mi se oči zaspu vrućim pieskom, ako ju ostavim!

— Vidjet ćemo!

I šmucne u kuću.

— Vražja djevojka! — progovori Timoš i težko se zamisli. I padne mu na um Olena, što je bila tako krasna kao jasna zora, i pokorna i tiha kao siva golubica. Sjeti se nje i klikne:

— Ne poznao mira, ako te izdam, grlice moja!

3.

I odluči, da će u prvu nedjelju poslati prosce. Rano se stao s nenkom svjetovati:

— Nene, — veli, — zavolio sam djevojku, pa hoću da ju uzmem. Blagoslovite me!

— Ta nek te Bog blagoslovi, sine! Oženi se, moj sokole! A koju ćeš zaprositi? Himu?

— Ne, mamo, Olenu Bondarovnu.

— Olenu? A ja sam se sve nadala, da ćeš uzeti Himu. Krasna je djevojka i mene štuje. Ali što da kažem: kad si zavolio Olenu, uzmi Olenu; a meni će svaka snaha biti draga, ako bude tebe ljubila, moj sine!

Poslali prosce, uzeli ručnike, zaručili mladence.

Začula to stara Hana, pa kaže kćeri:

— Eto ti, kćerko, nije bilo sudjeno, da budeš Timoševa žena. A ja sam već bila sigurna, da ću vas ove jeseni povjenčati.

— A što je sigurno na svietu, nene? — odgovori turobno Hima.

— Ne žalosti se, kćerko! I tebi će se naći još ljepši. Ta ti si još, hvala Bogu, mlada i krasna kao jagoda.

U večer ide Timoš k svojoj djevojci. Veseo je i zadovoljan i sviet mu je divan; kad gle, a pred njim kao oblačina stoji Hima, mrka, blieda, i pita:

— Hoćeš li ju ostaviti, ili ne ćeš?

A on se jedva osviesti i odgovori:

— Bog s tobom, nerazumna djevojko! Zar ne znaš, da sam se već zaručio?

— Ne ćeš li je ostaviti, pitam te!

— Bilo bi mi bolje umrieti, nego bez nje živjeti.

— To ti je zadnja?

— Zadnja! Ne ću je ostaviti.

4.

Drugi dan zamoli Hima majku:

— Nene, idem k tetki u goste.

(A tetka je živjela u drugom selu, ali nedaleko).

— Idi, kćerko, idi; možda ćeš utješiti svoje srdašce.

I izpratila kćer do vrata.

Ali Hima nije pošla k tetki, nego je pošla u divlju šumu, gdje je znala za drugu tetku. Nije je nikad vidjela, ali je čula, da stara čarobnica živi u toj šumi. Nju je sada trebala biedna Hima.

Izašla Hima iz sela, dva se puta viju. Pogledala naokolo: nema ni žive duše, samo što šumi kudrava vrba i samo se čuje, kako negdje voda žubori; pogledala i pošla onim putem, što vodi k šumi. Ide, ide, prolazi i kamene gore i zelene lugove. Sunce ju peče, prošavši podne; biele je noge o kamenje poizbijala, a duga joj kosa za granje zapinje; ide i ni na što se ne obazire. Prelazeći mostom preko bistre rječice, pogledala je u čistu vodu i nije prepoznala same sebe, nego se je začudila: „Jesam li to ja? Kamo se je to djela moja djevojačka ljepota? Kamo mi se je samo izgubila? Ali nek gine: samo da ja svoje izvedem!“

Ušla u šumu; zelena je i gusta, ne možeš je prozrieti,

tamno je i gluho u njoj. Obazre se, a sunce već nizko, nebo se počinje rumeniti.

Ide šumom i prisluškuje: sad šušne nešto na strani, sad zašumi breza, sad joj nešto gukne: „Himo, Himo!“ I razliegne se po svoj šumi i sve odjekuje.

Da li je išla dugo, ili nedugo, to nije znala ni sama, kad najednoč vidi: stoje dva visoka hrasta, a medju njima sjedi stara žena, stara, starcata, te ju je već i mahovina prekrila. Himi se smrkne pred očima, a vještica zapita:

— Što si došla, draga djevojko? Što si došla, tako mlada i krasna?

— K vama sam došla, bako, da mi pomognete.

I kaže joj svoju biedu i nevolju.

A vještica veli:

— Ako hoćeš, ja ću te naučiti.

— Naučite me! — zamoli Hima.

Vještica izvadi nož i nekakvo začarano perce.

— Pruži mi lievu ruku, djevojko!

Ona ju pruži.

Istom što je bljesnuo oštri nož, zakapala je crvena krv iz prsta. Vještica namoči perce u krv i progovori:

— No, — veli, — sad idi. Što god budeš htjela, to ćeš i učiniti svojim dušmanima.

Izlazi Hima iz šume, a sunce već sjeda. Ona osjeća u sebi neljudsku snagu . . . Prometnula se u lastavicu, pa leti. Doleti do sela, a već je pala večer. Udari se lastavica o zemlju i prometne se u staru babu, pa stane pod Oleninim prozorom. Gleda: sjedi Olena medju drugaricama, kao puna ružica, krasna, nakićena; i tako je vesela i tiha i tako joj je ljubezan pogled! A mlade joj drugarice zuje oko nje kao zlatne pčelice; zasjele oko stola kao svježi cvjetići, a Olena povrh sviju na pročelju.

Pogledala Hima i srce se u njoj prevrnulo.

— O, — veli, — baš je kod nje djevojačka večer; nisam zakasnila.

Ušla u kuću; pozdravili ju, zapitali: odkud, i počastili. A ona otvorila prozor, izpružila usred sobe ruku i rekla:

— Poleti der ti, mlada, kao ptica, a vi druge za njom! I do vieka letjele i cvrkutale!

Čim je izustila te čarobnjačke rieči, poletjele su one kroz prozor jedna za drugom, i sve samo krilcima mašu. Tako su i izčeznule sve po redu. Olena ih je povela napried.

5.

Kakova je plača, kakova li govora i straha bilo po selu! Nema djevojaka! Izginule, kao da ih je zemlja progutala. Timoš hoda naokolo, od tuge i nevolje ne može nigdje, da se smiri; ide iz jedne ulice u drugu, a Hima stoji na vratima; on ju pogleda i nasluti njezino vještačtvo.

— Vražja djevojko, — kaže, — prorekla si mi zlo! Dao Bog, da nikad ne dočekaš vesele ure!

Ona pogleda za njim i bilo joj žao, i nasmieši se i rekne:

— Vidjet ćemo!

Minula godina. Moli Timoša stara mati:

— Sine moj, sine! Oženi se, moj golube! Zašto da kod mene veneš? Ako ju i žališ, ne će ti se povratiti. Razveseli mene staricu, da svoj viek dovjekujem u radosti, hvaleći Boga i tebe, moje diete!

— Stara moja nene! Težko se je meni oženiti. Ne ću naći onakove drugarice, kakovu sam nekoč imao.

— Uzmi Himu, sine: to je dobra djevojka, a kako mene štuje! Obdario ju Gospod svakom srećom! Pa i tebe ljubi.

— Ta ona mi je prva dušmanka! Ona mi je i prorekla moju nesreću.

— O, moj dragi sine! Što se toga sjećaš? Sve je božja volja. Što je djevojka rekla u svojoj žalosti, radi toga te to nije zadesilo, već ti nije bilo sudjeno.

I kako ga je počela napastovati i suzama i draganjem, napokon ga je i nagovorila, da uzme Himu. Kažu: „Voda i kamen probija," pa tako i tu; govorila mu i govorila svaki dan, svaku uru: „Oženi se, oženi se, poslušaj staru nenku, što te je odgojila, što je svoje zdravlje izgubila, za te se brineći!" — I kozak je privolio, izprosio Himu i s njom se oženio.

Dočekala stara snahu i ne može da joj se naraduje: tako joj je iskrena i poslušna! I posluži ju u svemu, što treba, i posluša i ugodi kao rodjeno diete. A istom oko Timoša, oko njeg se neprestance vrze, s očiju ga ne pušta, premda je on uviek mrk i tmuran. Hima se na to ne obazire, nego ga pazi i ugadja mu kao dragomu djetetu; a kad dočeka, da se Timoš nasmieši, Bože moj, kao da ju je sunce obasjalo: i oči joj bljesnu i lice joj se zarumeni.

6.

Sjedi on jednoč u vrtu, a žena kraj njega, sjedi i šuti. Ona mu pogledava u oči; a on spustio glavu, snuždio se. U to začuju, a nešto cvrkuće, pa cvrkuće! Pogledaju, a nad njihovim se glavama viju ptičice; a jedna ptičica više od svih drugih kruži nad Timošem. On osjeća, kako i krilcima maše pred njegovim očima.

Žena ga prihvati za ruku.

— Ustrieli tu ptičicu, Timošu, — kaže i vrlo probliedi.

— A zašto, da tu nevinu pjevačicu ustrielim?

— Ustrieli ju, Timošu! Ustrieli, dragi moj! — moli ga ona, stiščući mu ruku.

— Ne ću da strieljam; škoda je, što govoriš.

— Ne ćeš? Ti ne mariš, što te moli žena, jer je ne ljubiš! — progovori Hima, a suze mu kanu na ruku i pale ga kao oganj.

— O, ženo, — kaže Timoš, — u tebe su baš ognjene suze!

— Jer su gorke, Timošu! A zar sam ih malo izplakala?

I opet ga stane moliti, da ustrieli ptičicu. Nu on je nije poslušao.

— Odlazi, — veli, — odlazi, zli i lakoumni stvore!

Ona se okrene i izadje iz vrta.

A ptičica se sve niže i niže spušta k njemu. Timoš se čudi i tako mu je mila ta ptičica, da ni očiju s nje ne svraća; slušao bi ju i ne bi se naslušao njezinog tihog i milog cvrkutanja. I obuzme ga neka sjeta i suze mu samo promile iz očiju. I padne na zemlju i orosi ju svojim suzama. Čuje, a nešto visoko šumi. To je crni gavran raztjerao ptičice i progoni najkrasniju. Ona leti, kao striela, a gavran ju obuhvaća krilima, kao oblačinom. Skoči Timoš sav izvan sebe, potrči, pograbi pušku i ustrieli onoga gavrana; a on i padne kraj Timoša na zemlju. Gleda Timoš, ali to nije gavran, nego njegova mlada žena; izpod lieve ruke joj crna krv brizga, a desnom drži njegovu prijašnju dragu — mrtvu. Kako je na djevojačkoj večeri bila nakićena i odjevena, tako i leži pred njegovim očima Olena, krasna i divna kao ružica.

Olenu su pokopali kraj crkve pod višnjom, a kad su postavili krst, sletjele se male ptičice, obsjele ga od ozgor do dolje i žalostno zacvrkutale. To su bile njezine drugarice, što su i na djevojačkoj večeri kod nje pjevale.

Timoš se nije dugo motao po svietu: tuga ga je izjela. Kuća se razvalila, dvorište zaraslo dračem, i vrt usahnuo i duboki se zdenac zasuo. Sve je mahovinom obraslo i prahom se prekrilo.

Kozakinja.

1.

Živio kod nas u selu kozak, Hmara, i bio bogataš! Što li je u njega bilo polja, blaga, što li svakog dobra! Ne dao mu Gospod djece mnogo, rodila mu se kći jedinica kao sunašce na nebu. Odhranili ju, odnjegovali krasnu i umiljatu i dobru ponašanju priučili. Već četrnaesta godina prolazi Olesi, već se i snuboci počeli u kuću navraćati. Stari zahvaljuju za ljubav, časte ih, a kćeri ne nagovaraju. Nek se još proveseli, da bude imala čime svoje djevovanje spominjati. Još nije vrieme, da se mlada brine za gospodarstvo: nek se veseli kao djevojka.

A koliko je ženika bilo, mili moj Bože! Kamo ona dodje, kao da roj zabruji. Pa i djevojka je bila! Stasita, liepa, sa svakim ljubezna i uljudna, porazgovori se i nasmije se i našali; a gdje samo primjeti što neprilična, pogleda tako, kao da hladnom vodom zalije, i ode odmah.

Živjela u otca i matere, ne znajući zla ni tuge. Rieč je: što je mlado, to ni brige nema; samo pomišlja, kako će se pozabaviti veselo. Pa ipak, ma kako se kod njih živjelo liepo i razkošno, trebalo je i njoj da svoje zlo pretrpi. Oboljela

ponajprije mati, zahirila i preminula. Za majčicom umro i otac od boli i tuge za vjernom drugaricom, s kojom je svoj mladi viek provjekovao.

Ostala Olesa sirota. Plakala, plakala, ali je trebalo priviknuti. Dobri ljudi nisu je zaboravljali: sad dodje stara tetka, da ju utješi, sad dotrče djevojke, da se porazgovore; a kadkad ju i sa sobom odvedu. Dočekali jesen. Snuboci ni ne napuštaju Olesine kuće: jedni za vrata, a drugi na prag. A ona samo zahvaljuje i odgovara i ovo i ono.

— Zašto ne ćeš da se udaš, Oleso? — pita stara tetka. — Snubokâ je u tebe, hvala Bogu, kao cvieća u vrtu... treba samo brati! Zašto da se nećkaš? Momci su u nas kao orlovi: krepki, mladi. I staro se srce raduje, pogledavajući na njih, pa zašto da mlado djevojačko srce čami i ni jednoga ne zavoli? Ja već ne znam, kakav je to sadašnji sviet postao.

— Tetko, dušo! Daj, da se još proveselim!

— Vrieme je, vrieme, moje diete! Poslušaj starački savjet. Samoj ti je ugodno, a u dvoje s dragim čovjekom bit će još ugodnije. A što ćeš se baviti gospodarstvom, toga se ne boj: ne ćeš raditi za drugoga, nego za sebe; bit će ti drago, da se malko i pozabaviš. Ti, hvala Bogu, nisi kmetica; tvoj rad ne će propasti u ludo.

— Nisam kmetica! Pa da i jesam, ne bi mi sviet bio zatvoren! Žive ljudi!

— Žive, Oleso, ali kakav im je život!

— Ako su dobra gospoda, i ljudima je dobro. Još ću malko ostati djevojka, tetice!

I to je bilo sve.

2.

U to pošalje prosce Ivan Zolotarenko. Olesa počastila drage goste i ručnike im dala.

A taj Ivan Zolotarenko bio kmet. Nu ipak je bio tako liep i skladan, te mu se nije ni poznalo, da je u gorkome kmetstvu odrastao.

Dosjetili se sada svi, na koga je čekala Olesa. I zašumilo po selu, kao u mlinu: „Kako je to moguće? Tko je to vidio? I tko je čuo, da bi slobodna kozakinja za kmeta polazila?"

Dočula stara tetka i zalomila rukama:

— Dao Bog, da nisam dočekala te viesti! Diete moje, Oleso, opameti se! Ta da je na životu tvoj otac, ili mati, radije bi te u dubokom zdencu utopili! I same će im se kosti stresti u zemlji s velike tuge i sramote! Što si to namislila? Da te nisu začarali!

Tako nagovara stara Olesu i moli i plače.

— Nemoj, tetice moja draga, — odgovara Olesa, — ništa već ne pomaže: poći ću za Ivana!

Stara do Petra Šestozuba. Nema ga, otišao na sajam. „Zlo!" . . . A taj Petar Šestozub bio prvi čovjek u obćini, već jako star i kao mlieko biel.

Podje do Andreja Honte . . . nema ga. Do Mihajla Djedića . . . nema ga: svi su na sajmu.

— Oj, zla moja uro i nesretna! Idem još do Opanasá Bobrika!

Taj je bio kod kuće. Leži u vrtu pod kruškom, lulu puši. Ugledavši Olesinu tetku:

— Zdravi — kaže — bili i Bogu mili!

— Bog vam pomogao, gospodine Opanase! Došla sam k vama po savjet. Savjetujte mi: neizreciva me je nesreća snašla! Trebam savjeta.

— Što još! Zar da i žene za savjet pitaju? Savjetujte se same, pa koja bude sve nadvikala, ona će i pravo imati.

— Oj, gospodine Opanase! Nisu to ženske trice; velika nas je nesreća zatekla.

I pripovjedila mu sve na čisto.

— Ele, — veli, — kako je to nerazumna djevojka! Ali ako baš hoće zlo, ne će nikomu drugomu, nego samoj sebi.

— Hodite, gospodine Opanase, možda će vas poslušati. Pa ako ne bude htjela, prisilit ćemo ju, da posluša. Evo kape, hajdemo!

Idu, a po svim ulicama vrve ljudi, samo što jedni ne staju na druge, i svi k Olesinoj kući, — i stari i mladi i mali uzporedo trče. Svi prose i mole:

— Ne polazi za kmeta, ne polazi! U takovom hodu . . . radije s mosta u vodu!

A momci obkolili kuću:

— Ne damo djevojke, — viču, — ne damo! Nek se slobodna kozakinja ne pokmeti ljudima na ruglo, a svom selu na sramotu!

Ali ma što govorili Olesi, ništa nije pomoglo. Samo su još više smutili djevojku. Slušajući iskrene im i razumne rieči, samo im je odgovarala, da joj nije ni do blaga, jer ga ima i sama, ni do slobode, — i samo joj suze iz očiju cure.

— Tebe, djevojko, kako vidim, ne ću ni za godinu dana odgovoriti, niti ćeš me za dvie poslušati, — kaže Opanas Bobrik. — Zašto da svoje rieči u ludo gubim? Ostajte zdravi, i dok ne pregledate prelaza, ne ulazite u vodu, jer ćete se utopiti!

To rekavši, ode stari k svojoj kući, pod krušku.

Na to su se i drugi ljudi počeli razilaziti. Ostala u Olesinoj kući samo stara tetka, plačući.

3.

Već i noć zemlju obnima; izašao mjesec i jasnim svjetlom obasjao biele kuće. Olesa, tužna i nespokojna, otvara okance i gleda: momci obsjeli u okrug njezinu kuću; neki

se razgovaraju, a neki sjede nujni i glave ne podižu. Nagledala se Olesa, promislila, zatvorila okance i izašla, a tetka za njom.

Stala Olesa na nizkom pragu i ove rieči progovorila kozacima:

— Gospodo junaci! Od malena znadem, da ste u svakom poslu bili mudri i uvidjavni, pa se nisam nadala, da ću od vas, kozaka, takovu porugu dočekati! Zašto me kao dušmani stražite i sirotu na ruglo izvrgavate? Da se bar s ravnim borite, a ne s bezpomoćnom djevojkom! Ne ćete time steći slave, gospodo!

— Nismo se nadali ni mi, Oleksandro, — ozove se, stupivši napried, skladan, visok momak, — nismo se nadali, da bi se kći staroga Hmare mogla s kmetom splesti!

— Ako ti naši momci nisu dragi, — počne drugi kozak, rumen kao iskra, — našli bi ti drugoga mi sami; svu bi Ukrajinu prošli i našli!

— Bila bi šteta tražiti, kad mi je Bog već poslao takova, koji mi je po volji. Kakva mi je sudba sudjena, takva će i biti, i ne ću se potužiti ni na koga. Ako me budete stražili i cielu godinu, ne ću do godine poći ni za koga drugoga, nego za Ivana Zolotarenka. Razidjite se, gospodo kozaci, liepo vas molim, i nemojte me smućivati mladu! Poslušajte moju tetku, njezine staračke i razumne rieči!

— Razidjite se, sokolovi moji jasni! — progovori stara, plačući. — Našemu zlu nema više pomoći! Kazna božja, djeco!

Momci su šaptali, šaptali, pa se i razišli.

A Zolotarenkovi stariji razgnjevili se.

— To se još nije čulo kod dobrih ljudi, — kažu. — Dali ručnike, dogovorili se, pa zar je sada u redu razstavljati? Kozaci, a običaja ne znadu! A mi, ma da smo i kmetovi, ipak se znademo vladati!

— A tko će i posavjetovati sirotu, ako ne mi? — od-

govaraju stari kozaci. — Ta kod Boga bi nam bio grieh veliki, kad je ne bi odgovarali od toga zla. Nije poslušala . . . Gospod s njom! Gorko će se pokajati nerazumna djevojka; onda će se sjetiti nas!

4.

U ranu zoru pošla Olesa birati djeveruše. Kamo god dodje, svuda ju odgovaraju, a negdje i plaču. Matere nekih djevojaka nisu ni pustile, da budu djeveruše, druge nisu pošle ni same; a koje su i polazile, išle su, uzdišući i žaleći Olesu:

— Ne će biti vesela djevojačka večer* u naše mladenke!

— Napokon se povjenčali;** idu po selu i na veselje pozivaju. A to im se u susret voze neki ljudi, sa sajma se vraćaju. I Petar Šestozub i Andrej Honta i Mihajlo Djedić i još nekoliko ljudi. Petar sa sivom kobilom dolazi prvi. Bio to djed jako star, biel, ali jak, visok i stasit kao javor; oči mu se sjaju kao zviezde; vozi se polagano i zapita čovjeka, koga je sreo:

— A kakovo je to kod nas veselje?***

— A takovo, — kaže ovaj, — pokojnoga Hmare kći vjenčala se s Ivanom Zolotarenkom.

— S Ivanom Zolotarenkom? A kakav je to Zolotarenko?

— Kmet, gospodine Petre, Suhomlejskoga gospodara podanik.

Smrknuo se stari Šestozub, jako se smrknuo i ne rekao ni rieči; a drugi su ahnuli od žalosti i negodovanja.

U to i mladenci pridošli; trebalo ih je prije svega po-

---

* Tako nazivaju vrieme, kad djeveruše, sakupivši se u kući mladenke, pletu vience, pa onda posade mladu na stolac, razčešljaju joj vlasi i metnu na glavu vienac. — ** Znači: metnuli su im vienac na glavu. — *** Pir.

zdraviti, kao što Bog zapovieda. Oni se poklone, na veselje pozivlju.

Petar skine visoku kapu.

— Pomogao vam Bog! — rekne. — Usrećio vas Bog zdravljem i srećom!

Mladenci se zahvale.

— Molimo, čestiti dobročinitelju, na veselje!

— Ne, mlada kneginjo, ne ću k tebi na veselje; nije prilično meni, staromu, polaziti na veselja. Hvala na ljubavi.

A Honta Andrej, čovjek dobroćudan, bio tih, pa kaže mladoženji:

— Oj, Ivane, Ivane Zolotarenko! Što si to učinio, moj druže? Zar je u tebe razum tako kratak, te pomišljaš samo na sadašnje časove, a nisi pomislio, što će biti kasnije: da ćeš upropastiti i djevojku i sve njezino potomstvo! *

I kimnuo siedom glavom.

— A zašto da se ne pozabavimo na veselju? — ozove se Opanas Bobrik, uhvativši se za bokove. — Žalost, ali je ne ćemo vratiti. Barem se razveselimo!

— Stara, neuvidjavna glavo! — rekne Petar. — Opameti se! Ti bi pošao, da se razveseliš i ondje, gdje dobri ljudi tuguju i plaču!

— Ta što ćeš, gospodine brate! Plačeš, plačeš, pa i veneš!

— Nemoj se šaliti, gospodine Opanase! — viknu svi najednoč. — Bar svoju siedu glavu poštivaj, kad već ne ćeš da poštivaš kozačtvo!

— Nemojte tako, duše vam! U istinu su se razljutili! Ne ići i ne ići, pa ne ću ni ići! A to je kći kozačka, pa bi trebalo i plesova kozačkih; ali s vama nema razgovora... Šteta!

Mladenci stoje i očiju ne podižu.

* Slobodna kozakinja prelazila je po svom mužu u red podanika i postala kmetica. Podaničtvo je prelazilo i na djecu.

— Dao vam Gospod dobru kob i sreću! Bili zdravi kao voda, a bogati kao zemlja! I dug vam viek i dobar razum, krasni mladenci!

Poklonili se stari i otišli k svojim kućama, a mladi svojim putem pošli.

Raztužili se golubovi. Pogledali se medjusobno; on probliedio u licu, a njoj se oči orosile suzama ... i privinuli se jedno k drugomu.

— Biednice moja! — ozove se on s tiha. — Sve me mori misao, da sam ti sviet zatvorio!

— Mili moj, druže moj dragi! — odgovara Olesa. — Što nam Bog dadne, to će i biti! Samo da mogu s tobom svoj viek vjekovati!

5.

Drugoga dana pošli, da se svojim gospodarima poklone. Ne čula Olesa ni pozdrava ni savjeta, pa ni mila ni ljubezna pogleda ne vidjela. Gospodari nekako srditi i gordi, sve se nadimaju. „Budi pokorna“ — vele — „i gospodskom poslu prilježna!“ I čudno i tužno bilo Olesi to slušati! A zatim joj je i strašno postalo. Dakle će biti prava robkinjica! ... I u ludo će joj mlada ljeta proći! ... U ludo će joj svježa ljepota povenuti u svakdanjoj težkoj raboti, u nevolji! ...

Idu k svojoj kući ulicom, a kako je tužno i pusto po selu! Spomenula se Olesa, kako je išla po svom selu: ovaj ju pozdravlja, drugi za zdravlje pita, netko se našali, a netko joj stane svoje neprilike pripoviedati. I kad samo komadić sunca zasvietli, već je i šum i štropot po selu, zveka i jeka ... živ narod! A ovdje: tko god ju sretne, tužan je, pečalan i mučaljiv.

Svekrva je dobra Olesi kao rodjenoj kćeri, ne zna, kamo da ju posadi, kako li da joj ugodi; ali ipak ne može, da raz-

veseli Olesino srdašce. Bila je već stara, do kraja izmučena težkim poslom i siromaštvom, i tako nije ni vesele rieči od nje čula mlada nevjesta. Ili pripovjedi kakovu ljudsku nepriliku, ili se potuži na svoju nesreću; samo je dobro, što ima i drugi sviet, — jer na ovom liepom i krasnom svietu nema ni dobra, ni krasote, ni pravice.

Kad bi htjela da sa svojim čovjekom riečcu progovori, nema on ni časka slobodna! Ili radi ovo, ili ono; ili ide, ili se vozi, i samo se kao gost u kuću navraća.

I što dalje, sve gore. Nakanio gospodar da im kuću oduzme; prikupio novu obitelj, pa mu je trebala kuća.

— Ti, — kaže Zolotarenku, — hodi u dvor; u tebe nije velika obitelj, pa ako hoćeš, i sâm ćeš ju sebi sagraditi: bogatu si uzeo!

Premjestili ih u dvor, a tu im Bog dao djetešce, dječak im se narodio. Privinula Olesa sinčića k srcu i oblile ju sitne suze.

— Sine moj, diete moje drago! Rado bi pošao po svietu, zavolio svjetsku čarobitost i ljepotu, upoznao njegovu razkoš i krasotu, ali će biti gorka tvoja nevolja! Već te u pelenama karaju, a još malena će te tući; ne ćeš se razviti, dragi moj cviete, nego ćeš povenuti još zelen!

6.

Živi Olesa jednu godinu i drugu, i treću i četvrtu. Blagoslovio ju Gospod dječicom: tri sina kao tri sokola. Ali što se je namučila, što li je suza prolila nad njima, Mati božja! Veli se: u djeteta zaboli pupak, a u matere srce. Kad ide na rabotu, mora ih ostaviti; a djeca: jedno ne govori, drugo ne hodi, treće ne umije sjediti; maljušni, a nema nikoga, da ih prigleda, jer su staru svekrvu još one iste godine, kad se

je Olesa udala, pokopali. Probavi dan u raboti, pa na večer trči: što rade moja djeca, kako su? A srce mre . . . nije sigurna, da li će dječicu zateći živu i zdravu. Ta zar se nije dogodilo, da su se nekoj ženi najednoč dva sina utopila, igrajući se nad vodom na obali?

Poodrasla djeca; riešila se i te brige, a drugo ju zlo snašlo: ili gospodin Semjonka, ili gospodičići Ivasa izbiju, — nije ih slušao! Ili gospodja viče na Tiška, — išao je pred njom i nije se uklonio! Svaki su joj božji dan sinčići kao bubnjevi izbijeni. Pa ako i prodje dan bez kazne, ipak je nespokojna, sve joj se smućuje srce, sve ju snalazi zlo i nevolja!

Istom što su djeca dospjela u godine, da budu materi na utjehu i pomoć, — pouzimali ih u sobe. Od toga vremena nije bilo vesela trenutka ni mirna spavanja Olesi: i po danu i po noći prikazuju joj se pred očima biedni dječaci, bliedi i pokunjeni; sami u sobi sjede niemo, bez šapta, bez govora, bez zabave, tiho; čim se maknu, čim samo rieč medju sobom progovore, odmah gospodar i grmi: „Kakva je to tamo vika? Već ću vas naučiti, da tiho sjedite!" Preplaše se golubići i zašute.

Svaki dan božji umiva se Olesa sitnim suzama.

— Djeco moja, cvjetići moji! Povenuli ste još zeleni!

Što je bilo dobra, prodali, a novci se razasuli. Ta zar malo treba takovoj obitelji? A gospodja ne dâ ničega, nego se još i srdi.

— Ti — kaže — moraš imati svega; kći si bogata otca, pa je svega dosta! Ako ti je žao djece, odgajaj ih sama; a ja imam i bez vas dosta razhoda.

Čovjeku od nužde posve zahirilo zdravlje; otupio tako, te mu ništa nije bilo ni strašno, ni težko, ni tužno; a s početka je bivalo, da je s velike žalosti upravo zamirao. Nije ga jedan put Olesa molila sa suzama, da se obazre na svoju djecu, da je ne ubija, kad je on u svom velikom jadu, ne

znajući za sebe, na vrat na nos bježao iz kuće, blied, a oči mu se blistaju, da ga je bilo i pogledati strašno, — pa ga je često i ganula ljubeznim riečima i blagošću, te je zagrlio svoje sinčiće, privinuo ih k sebi i zalio se suzama.

7.

Tako su se mučili zajedno, kad li ih iznenada zateče zlo, i to najteže: stao se gospodar spremati na put tija za Moskvu, pa da će i Ivana Zolotarenka sa sobom povesti. Nisu ga ni molili, jer je bio tako tvrd i nemilosrdan, te je bilo težko i glavu sačuvati.

— Djeco moja! — oprašta se Ivan. — S Bogom, sokolovi moji jasni! Štujte mater, ljubite se medjusobno, ne činite nikomu krivo! . . . S Bogom, djeco moja mila! . . . Ženo moja ljubljena! Ne spominji me zlo nesretnika, što sam te utopio u bezdan i ostavio! Zalit će me tvoje suze!

Olesa ni ne plače; stoji blieda kao košulja, ne svraća očiju s Ivana, ne pušta ga iz svojih rukû. A gospodar viče: „Brzo! Brzo!“ . . . Privinuo Ivan k srcu Olesu zadnji put i pobjegao. A kad je Olesa došla k pameti, lecnula se: njega već nema, već je daleko; samo mu se tragom prašina diže, a djeca pokraj nje plaču.

— Djeco moja! — zavapila. — Djeco moja! Sad više nemate zaštitnika, nemate pomagača; sami smo samcati ostali na svietu!

I u istinu. Prije mu je pogledala u drage oči, čula srdačnu rieč, privinula se k njemu, pa su tugovali zajedno, — sve joj je bilo lakše, dok je uza se imala sućutnu dušu, vjerno srce; a sad je ostala sama kao biljka na polju! U selu je doduše bilo i dobrih ljudi, ali je svatko imao i svojih neprilika, oplakivao svoju biedu. Kadkad dodje stara tetka. Već je jako stara, nabrana kao suha jabuka, ali ipak hoda

i čavrlja; kadkad dodje i proplače s Olesom i djecu joj blagoslovi.

Tako životari Olesa, radeći bez počinka, bez oduška; tako prodje i ciela godina kao jedna ura. Vazda je kod gospoštine, vazda na raboti. Gospodarica je takova, te ni odpočinuti ne dâ: radi i radi! Kad su ljudi na raboti, i ona odmah dodje i stolić za njom iznesu, pa sjedi i samo karte baca i viče:

— Radite, radite! Ne ljengarite!

Jednoč se podigla Olesa i pošla k tetki, da obadje staricu u bolesti; a toga je dana bio u selu sajam. Vidjela Olesa svoje drugarice: kakove su to mlade žene postale! Krasno su obučene, pa se koče kao pune ruže, i muževi su kraj njih i djeca: jedno se s novim konjićem igra, drugo orahe razasiplje, a većina njih se novim haljincima ponose i svakomu veselo u oči gledaju. Olesa stoji u staroj odjeći, stoji sama samcata . . . Razstavljena je s mužem, a djeci joj smalaksale noge i smutile se glave, služeći gospoštini kao zloj bolesti. Ne imadu ni zabava, ni djetinjih igračaka, ne imadu ni odjeće za sveti blagdan; i mati će im se povratiti, a ne će ništa donieti, da ih razveseli, da utješi svoju dječicu! Takove su misli zaokupile Olesu; a k njoj dolazi Hana, ili Motrja, ili Evdoha, sve same znanice, još su kao djevojke drugovale, i govore joj umilno i za dječicu razpitkuju; jedna im daje medenjaka, a druga makovnjače.

— Hvala, hvala! — govori Olesa, zalievajući se suzama. — Kao što vi niste zaboravile mene, nek tako ni vas Bog ne zaboravi!

8.

Minula i druga godina, a od muža ne ima ni viesti, kao da je u vodu pao. Tugovala Olesa, tugovala i naumila poći do gospodarice, jer njoj često pisma šalju.

Unišla u sobu; gospodja sjedi i vrača u karte, nije ni opazila njezinog dolazka. Pogledala Olesa oko sebe: to je ona ista soba, u kojoj je bila kao mladenka (poslije pira), liepo odjevena i cviećem nakićena, i sama kao svježa ruža, a sada? ... Bože moj mili! Je li to ona? Tu stoji kao pristara, izmučena žena, pečalna, bojazljiva ... I sjeti se Olesa: „Propao je moj život mladjahni!“

Pokloni se:

— Milostiva gospodjo, budite ljubezni i recite mi, što radi moj muž u tudjini, kako živi?

— Bože moj, — vikne gospodja, — pomrsila si mi sve vračanje! Dao Bog, ne doživjela nikakova dobra! Što mi dolaziš na oči? Što hoćeš?

— Vi imadete pisama od gospodina ... Što radi moj muž Ivan?

— Alaj si pametna! Zar možda gospodin nema da piše ništa pametnijega, nego o tvom mužu? Što radi i kako mu je? Služi ... i to je sve!

— Je li već privikao, milostiva gospodjo, je li zdrav?

Unišli gospodičići, pa slušaju i osmješkuju se, a gospodja se razsrdi.

— Ta što ti to misliš? — vikne na Olesu. — Zar će mi možda gospodin pisati, da li je zdrav tvoj muž?! Jesi li pijana, ili si već od poroda tako luda? Odlazi odmah, odlazi! Iztjerajte ju!

Gospodičići skočili obojica i izturali ju na vrata.

— Ne ću više vidjeti Ivana ni čuti za njega! — pomisli Olesa. — U nesretan trenutak smo se upoznali i sdružili!

Ali za tjedan, dva ili tri, došao list od Ivana. „Jesu li živi i zdravi“ — piše — „moji dragi sinčići i ti, ljubljena moja ženo? A ja sam neprestance bolestan; bio bih već i umro, ali me podržava nada, da ću vidjeti vas i svoj rodni kraj. Kako živite i životarite? Štujte mater, ljubljeni moji

sinčići, i ljubite ju srdačno! Nek vas sve Bog blagoslovi! Nemam novaca, da vam što pošaljem: ako i hodim u srebrom izšaranim hlačama, ipak ničega nemam. Dok gospodar u gostioni sjedi, moram ja gladovati, ako me ne nahrane dobri ljudi. Što da reknem? Komu nije bilo dobro za mlada, ne će biti nikada!“ . . .

— Dakle si i ti iste sreće kao i ja, Ivane moj! — rekne Olesa, plačući. — Da sam samo pismena, neprestance bih ti listove pisala i svaki dan slala; a ovako ću se morati nekomu pokloniti i zamoliti ga, da piše. Da li će napisati tako iskreno i tužno, kao što moje srce ćuti?

Pošla k pisaru, da ga zamoli.

— Dobro, — veli pisar, — napisat ću; a što ću za to dobiti?

Pogledala ona u njega: rumen je, kozičav, veseo; voli razveseliti se i pije rakiju: nema nade, da bi joj to za malu cienu učinio.

— A što vi, dobročinitelju, hoćete? — zapita.

— A što hoću? Samo dva zlatnika i četvrt rakije!

— Dobročinitelju, budite milosrdni!

— A ti idi k drugim i nas ne smetaj!

— Pišite, samo pišite, Gospod s vama! Ivan očekuje od nas pismo . . .

Počela kazivati, a pisar piše. Više je suza prolila, nego li rieči progovorila; i tako tužno nariče biedna, te pisar samo glavom kima i veli:

— Čujete, ženo! Dat ćete mi samo dva dvadesetaka i četvrt rakije.

— Oj, dobročinitelju! Ta budite milosrdni; treba još pisati . . . još nisam svega kazala.

— Napisat ću, napisat ću . . . sve! A ti ne nosi dvaju dvadesetaka, ne treba!

— Kako to, dobročinitelju? A što ćete uzeti?

— Ništa! — vikne pisar, kao da se srdi; ali se odmah umiri, pa veli:

— Dovršit ću, pa hajdemo, da popijemo po čašicu od žalosti i nevolje.

— Hvala na vašoj ljubavi, dobročinitelju, ali piti ne ću. Nek vam Mati božja dade i liepu sreću i dobro zdravlje! Hvala vam.

— Ta već je dosta, ženo! Ja ću tvoje pismo sâm na poštu metnuti. Gdje bi ti išla!

— A što treba za to dati?

— Ništa. Ljudi su mi poznati, pa će i tako uzeti.

9.

Poslao pisar Ivanu pismo, ali se ne zna, da li ga je biednik vidio, jer je brzo došla viest od gospodara, da je Ivan umro. I još je pisao, da pošalju k njemu starijega gospodičića i kakova dečka, da ih ondje poslužuje. A za mladjega je gospodičića odredio, da ga u priestolnicu odprave.

Nastalo komešanje u dvoru: spremaju gospodičiće na put. Stali im i sluge odabirati. U jedan mah napali na Zolotarenčikove. Zapovjedili, da se dozove Olesa. Istom su se sada i sjetili na nju, ali joj nitko nije ni spomenuo, kakovu joj je Gospod veliku tugu poslao.

Došla ona, a gospodja joj kaže:

— Spremaj sinove na put, s mladom će gospodom poći.

A ona stoji, gleda gospodarici u oči, kao da ne razumije; samo je probliedila kao kreda. Gospodarica se razsrdi:

— Što si gluha, — viče, — ili niema? . . .

Prepane se nesretnica, ne može ni rieči progovoriti, samo ruke lomi, ridajući.

Kako se ljuti gospodja, kako li viče na nju!

— Ja ću ti i to i ovo učiniti! . . .

Tako ju je saletjela, kao da je kakovu veliku štetu počinila, što je svoju rodjenu djecu požalila, kao što je već sâm Gospod zapovjedio, da svatko svoju djecu žali. A nju su pokarali i izgrdili i iz sobâ su ju iztjerali . . . Što je osjećalo njezino izmučeno srce, toga nije nitko znao, za to nije nitko pitao.

Treba sinove spremati u tudjinu. Tko zna, hoće li se ikad povrnuti, da svoju ostarjelu majku pokopaju; ili će možda kao i njihov otac i sami ondje u grob leći, a da im nitko glave ne oplače! A možda će i zahiriti njezini sinčići, njezini sokolovi jasni, što ih sada odpravlja krasne, skladne i dobre, pa će ih možda jednoč ugledati takove, da toga nikomu ne dao Bog dočekati! Tko će ih prigledati? Tko će ih razumnu životu priučiti? A još je i pokora i nevolja gorka, što nema čim da ih odpravi: ni košuljice ni odjeće ciele! Što je bilo još zadnje im dobro, sve je prodala i djecu nadielila, a za svoju smrt nije ničega ostavila.

Zadnji put su kod nje počivali njezini sinčići, a ona bdije cielu noć nad njima, tiho i gorko plačući. Zadnju noć noćivaju! Koliko će vremena proći, dok i opet bude vidjela drage dječake, ako ih ikad bude ugledala!

Eto već i sunašce izlazi . . . zveknulo zvono . . . Vodi Oleksandra djecu, zalievajući se suzama, i samo ih blagosivlje i krsti . . .

— Gospodičići, — progovori mladoj gospodi, klanjajući se do zemlje, — budite milostivi mojim dječacima!

A gospodičići se odvrnu.

— Majko božja, — zavapi Olesa, plačući: — ja Tebi svoju djecu izručujem! . . . Sinovi moji, sinovi moji! . . .

I pala kao trava pod oštrom kosom.

*

10.

Kad je komu život nesretan, onda je i dug, kažu; tako i Oleksandri: prepatila još nekoliko godina sama s malim Tiškom. Od starijih sinova nema ni glasa; možda što i pišu gospodičići, ali gospodja ne kaže.

U to gospodarica selo prodala i prešla u drugo mjesto živjeti. S njom je i Oleksandra morala poći, i još nekoliko ljudi. Da je tko znao, ili ju htio podučiti: bila bi kao udovica i opet slobodna, a ne kmetica; ali što joj je sada i do slobode!

Oleksandru je tako napustilo zdravlje, te ni raditi nije mogla; a gospodarica se srdi:

— U ludo — veli — kruh moj jedeš!

I napokon se razsrdi još više:

— Idi, — veli, — kamo hoćeš! Kad ne možeš raditi, ni jesti ne traži! Odlazi iz dvora i sina povedi!

Otišla Oleksandra iz gospodskoga pridvorja i Tiška sa sobom odvela.

— Oj, — veli, — gospodsko dvorište! Dao Bog, da nikad ništa dobra u tebe ne unidje!

Pošla da potraži službu; ali je cieli tjedan pod zidom noćivala, dok si je našla mjesto kod nekakova kovača. A taj je kovač bio takav, kao da je pravi gospodin, zao i goropadan, Gospode milosrdni! I ženu grdi i kćerku; a kad se razgoropadi, svi kroz prozor bježe: odmah će tući! Pa još i viče:

— A zašto da ne tučem ženu, ili koga drugoga? Treba sve tući, jer su i mene tukli!

— Zar sam ja tomu kriva? — plače žena.

— A kako da nisi kriva? Jedno mora da za drugo odgovara!

Takova su kovača izkovali!

Da je tko vidio, kako na goru nosi vjedro s vodom stara, uboga žena, a za njom skače crni, poderani dječak, — bi li bio prepoznao Oleksandru, bogatu kozakinju, krasnu djevojku?

Nije služila ni mjesec dana... i oboljela; iztjera ju kovač iz kuće. Kamo da podje? Povrati se u gospodski dvor; ali istom što udje za ogradu, a gospodarica ju pozdravi zlim riečima.

— Zašto si — veli — odhranila sina zločinca? Okrao je tvoj Semjonko mladoga gospodina! A zašto si ti došla? Protjerajte ju iz dvora, protjerajte!...

Izveli Oleksandru iz pridvorja i ostavili ju pod zidom bez pomoći, samu s malim Tiškom. Plače biedni dječak, plače!

— Bože moj mili! Moj Semjonko zločinac!... Što sam to morala čuti o tebi!... Otac bi te kaznio... Nesretni moj sine, sjeti se svoje ostarjele majke!...

A Tiško, ne razumijući, samo ju grli i govori:

— Ne žalostite se, mamo, ne plačite! Semjonko će se povratiti. I Semjonko i Ivas, obojica će doći!

Tješeći tako majku, i usne pokraj nje.

11.

Razdanilo se na svietu; probudio se Tiško i pošao prositi... Gleda Olesa, kako njezin sinčić pruža ruku k ljudima, kako mu netko daje kopejku, netko medenjaka; jedan mu crnu glavicu pogladi, a drugi samo uzdahne, — sve to gleda Oleksandra.

U to dodje nekakav čovjek k njojzi i zapita ju, zašto tu leži i čija je? Razpita za sve.

— Hodi — veli — k meni, dok ozdraviš!

I odvede ju k svojoj kući s Tiškom.

On je živio zajedno s majkom; bio je udovac i imao malo diete, kćerku. Bili su imućni, slobodni i mogući, — svega su imali do volje. A istom kako dobri, to se ne može reći! Za tjedan dana oporavio se Tiško kao rumena jabuka, pa se valja po dvorištu. Oleksandra se malko utješila, ozdravila, pomladila.

— Ostani kod nas u službi, da paziš na diete, — kažu joj, a ona rado pristane.

Ostala u službi. Živi kod njih tiho i spokojno, i sve bi bilo dobro, da je ne muči misao o Semjonku.

— Čuj, — kaže gospodar, — čemu se žalostiš? Možda i nije tako zlo, kao što ti misliš. Razpitaj, gdje on služi. Ako je još kod mladoga gospodina, sigurno mu je oprostio.

U večer kradom, da je ne vidi gospodja, došla Oleksandra i zapitala dvorske ljude.

— Samo smo čuli, — kažu, — da su tvoga Semjonka pošteno izbili; ali ga je mladi gospodin ipak ostavio kod sebe.

— Što je? — pita ju novi gospodar.

— Ta dobre viesti, gospodine, — veli Oleksandra, plačući, — ljepših ne ću čuti.

— Nemoj plakati, siroto! Gospodičići ne će vjekovati u tudjini, nego će se povratiti, pa ćeš i svoje sinove vidjeti. Privriedi im što god, da se zahvale svojoj materi.

— A ona već i platna kupila, pa sašila kesu i meće u nju sve svoje novce:

— To će biti mojim dječacima! — misli.

Dodje gospodar s trga, pa joj liepo vikne:

— Hodi ovamo, siroto! Evo ti novi srebrenjak, zamienimo ga za stari.

Dotrči Oleksandra i zamiene se; zahvali mu i raduje se kao malo diete. Razdraga se novim novcima, što se tako sjaju, i spremi ih za djecu.

Gospodar mora da podje nekamo daleko na zaselak, pa pozove sa sobom i Oleksandru.

Podje Oleksandra k gospodji, da joj dade njezinu kmetsku knjižicu; a gospodja:

— Ne ću; ne dam ti knjižice i na put te ne puštam. Moraš mi platiti. Koliko dobivaš?

— Dva rublja na mjesec, gospodjo!

— Plati mi dakle dva rublja na mjesec, pa ću te pustiti.

— Moram, da se odievam i sama, i moram odievati dječaka.

— A ja moram još bolje od tebe. Ti obučeš kakovu god haljinu, pa je dobro; a mi moramo živjeti po ljudski. Ako mi ne daš dva rublja, ne ću te pustiti.

I nije pustila.

— Daj joj ta dva rublja, — kaže gospodar, — a mi ne ćemo tebi učiniti krivo.

Ali gospodja sad veli:

— Hoću tri rublja; a možda te još ni za tri ne ću pustiti.

Na to je i sâm gospodar išao i molio.

— Ne ću, pa ne ću!

I sâm je otišao na zaselak.

— Ne dao Bog, — veli, — ni znati ni viditi takovih, kao što je tvoja gospodja.

12.

I opet uzela u dvor Oleksandru. Tiška primila u sobe, pa ga ni ne pušta k materi; kadikad samo kradom dotrči na trenutak.

Već je težko oboljela biedna Oleksandra; ležala sama, te nije bilo nikoga, ni da joj vode dade. Nije bilo nikoga uz nju, samo je stari bolestni ključar gospodski sjedio u kući.

— Brate moj ljubezni, — progovori Olesa, — dozo-

vite Tiška, da blagoslovim svoje diete; već mi Gospod smrt šalje . . .

— Nema vašega Tiška, sestro; vidio sam, kako je s gospodjom otišao.

— Nek ga dakle Mati božja blagoslovi! — izusti, plačući. — Diete moje ljubljeno! . . . Djeco moja, djeco! Ima vas kao cvieta diljem svega svieta, samo vas nema kod matere, da joj zaklopite trudne oči! Odhranila sam vas zlim ljudima na korist . . . Gdje ste, moji golubovi, moji sokolovi jasni!

Nekako se digne stari ključar i ljude dozove. Unišli ljudi u kuću. Ona ih pogleda:

— Pridignite me, dobri ljudi!

Pridigli ju; uzela ona sa sebe kesicu s vrata i dala im:

— To mojoj djeci . . . šest srebrenjaka . . . dajte . . . Tko ima božju dušu, nek uči moga Tiška svemu dobru!... Ne činite krivo biednoj siroti! — (A suzama se samo zalieva). — Budite mu milostivi . . . Smrt me snalazi samu . . . Odhranila sam sebi tri mila sina . . . kao tri siva goluba . . . pa eto nema ni jednoga kraj mene . . . Sinci moji! . . . Djeco moja! . . .

I kao što je živjela, plačući, tako je i umrla, plačući.

A gospodja je bila takova, te je nije htjela ni pokopati, a kamo li opojati. Dvorski su ljudi sami i pokopali i opojali nesretnicu.

Čumak.*

1.

Kad je umro naš otac, bila mu zemlja perom! ostavio nam je devet pari volova orača, baš krasnih. Nas smo bila tri brata; ja sam, najmladji, još kao dječak ostao iza otca. Srednji se je oženio i napustio čumačtvo. Mati ga je jako molila: „Okani se, sine, čumakovanja; ja sam sada nesretna na svietu, bar ćeš me ti malko tješiti!“ . . . A on je bio i slab, često je bolovao.

* Čumacima zovu se u Ukrajini ljudi, koji se bave trgovinom kopnenom, ili karavanskom. Ime im je proizašlo od toga, što su u davnim vremenima čumaci, spremajući se na dalek put kroz stepe, močili svoje rublje i odielo u brezovu smolu, da ga sačuvaju od džume (ili čume, morskoga vjetra). Čumaci su išli ili u Krim po sol, ili na Don po ribu. Na tako dalek put sakupljali su se oni u velikom broju na nekoliko desetaka i više kola, ostavljajući svoj rodni kraj na ciele mjesece. Puk štuje još i sada neobično čumake i veliča bogato im izkustvo u poznavanju zemlje, njihovu uztrajnost u mnogim naporima, njihovu neustrašivost i čestitoću. Čumak je posred stepâ bio često izvrgnut mnogim opasnostima od krimskih Tatara, a kasnije od hajdamaka (hajduka). Radi toga su čumačke družine bile oboružane puškama i kopljima, a kad su ih napali neprijatelji, postavljali su svoja kola u tabor, koji je bilo tako težko osvojiti, kao i utvrdjeni okô. Na čelu čumaka stajao je

A ja sam sa starijim bratom stao čumakovati. Gricko je bio momak visok, crnomanjast, crnook kao orao. I stali mi čumakovati ... Već sam i star, već moja kći k jeseni pripravlja ručnike, a još i sad snivam samo o širokoj i bezkrajnoj stepi. Prostire se put, idu naši vitorogi volovi, škriplju kola, a mjesec svietli ...

— A što, momče, jesi li zbrojio zviezde? — vikne Gricko, kao da u zvono udari, a ja se odmah dignem.

Kad se iz našega sela ide u Krim, treba prolaziti kroz Kumince, kozačko selo, veliko, na dva briega; dvie zidane crkve, rječica, sve same nove kuće, a oko svake krasan, prekrasan vrt. Krasno selo! Tu je udana naša tetka, materina sestra, pa mi često zalazimo k njima. Tetka nam se veseli, razpitkuje nas, časti, pripovieda. Prenoćimo kod njih, pa na put; a kadkad smo se znali i zadržati, ostanemo po dva i tri dana: ili brat znana druga očekuje, ili mu vol opješa. A za me je dječaka to i dobro: ili se s dječacima poigram, ili na plotu sjedim kao pievac.

2.

Jednog smo proljeća rano pošli od kuće, pa došli u Kumince kao obično, treći dan na večer; bilo je toplo i višnje su bujno cvale. Ni ne došavši do tetkine kuće, zaustavi Gricko volove i rekne:

---

ataman i njegova su kola išla prva. Na atamanovim je kolima bio kokot da budi družinu, čim svane. Ataman je pokazivao put svojim drugovima, postavljao danje i noćne straže kraj tovarâ i odredjivao vrieme, kad se je imalo poći i odpočinuti. Čumački je život bio veseo, sretan. Često su dapače i imućni roditelji slali svoje sinove s čumacima, da upoznadu sviet i da se priuče naporu i opasnostima. U današnje je vrieme uz mnogo živahniji trgovački promet i uz tolike željeznice čumaka u Ukrajini sve to manje.

— Pazi, Ivas, ne odlazi, braco! Ja ću se odmah povratiti.

— A kamo ćeš, Gricko?

— Moram odtrčati k poznatomu čovjeku. Kolâ ne ostavljaj!

I ode, a ja za njim, da vidim: kakovim to on poznatim ljudima ide.

Priedjemo ulicu i podkrademo se pod novu kuću. Gricko zviždne; počeka malo, pa zviždne po drugi i po treći put... Ništa se ne čuje. A mene sve peče, što će to biti? Gricko obadje vrt. Kad al pod starom višnjom, što je, kako mi se čini, najbujnije cvala, stoji djevojka, krasna kao jasna zviezda; rusa joj kosa niže pojasa; stoji, gleda u mladi mjesec i, podigavši bielu ruku, govori:

— Molodik,*
Jak gvozdik!**
Tobje rogi krasni,
Menje oči jasni!

Kad je to počela govoriti po drugi put, Gricko je tiho zviždnuo. Djevojka se prepane kao siva kukavica, pa stane prisluškivati... Gricko pridje bliže.

— Gricko, — veli, — jesi li ti to, Gricko?

Ja pojurim napried, da slušam; ali kako sam bio lud, padnem u grabu, — sve sam si lice koprivom opalio. Nekakav je vražji sin pod samim plotom jamu izkopao. Gdje da još slušam? Izskočim, pa k našim kolima. Gricko je po svoj prilici mislio, da je zeca poplašio.

Ostali smo tri dana u Kumincima. Gricko je i opet očekivao nekakove znance, ali nisu došli; a dotle je sâm svaku večer nekamo odlazio i jutrom se povraćao. Ja sam, igrajući se s dječacima, izpitao, čija je ona nova kuća: Danila Moroza. Bio je to kozak brkat, zdrav, a povrh toga i jako mrk; imao je kćerku Marinu.

---

* Mladjak. — ** Klinčac, karanfil.

3.

U Krim smo došli sretno. Na povratku smo se, kao što i valja, zaustavili u Kumincima. Gricko se je brzo odtrgao od tetke i otišao. Samo što se je te večeri brzo povratio, nešto neobično sjetan.

Sjeli mi u jutro, da ručamo, a tetka veli:

— Jesi li ti, Gricko, poznavao kćerku Danila Moroza, Marinu?

— A zašto?

— Otac ju je udao; prisilio ju, nesretnicu! Kako se je opirala sirota! Skoro su ju polumrtvu odvezli k svekru.

Pogledao sam u Gricka, a on je slušao i ukočeno gledao kroz prozor.

— Udala se i kao da je za stienu propala i oslabila, povenula moja ribica... A bila je djevojka kao sunce. I k meni je često dolazila, pa cvrkuće i razpitkiva...

— Za koga su ju dali?

— Ta za Ivana Bondara, eto u Zvonarima, nedaleko. On je bogat čovjek!

Kako je objesio glavu moj Gricko, nije jê sve do kuće podigao.

4.

A mati neprestance:

— Oženi se, Gricko, ta oženi se! Zašto ne?

— A zato ne, — kaže Gricko, — što nisam našao prave drugarice; a da uzmem kakovu god, to ne ću.

Sjedimo u kući, a mati se počne žalostiti, pa progovori:

— Kakve li su liepe djevojke u našemu selu! Nema valjda ni u Kijevu ljepše, nego što je Katrja Barabašovna.

I sve gleda u Gricka.

— A nema, — kaže Gricko.

— Ili Motrja Jakovenkova? O, krasna je to djevojka, vrlo krasna!

— Krasna je i Motrja.

— A Melasja?

— I Melasja je liepa.

A mati zaplače. I tako je do vieka neoženjen ostao naš Gricko.

Marina je — to smo čuli od ljudi — skoro umrla; kažu, da joj je čovjek bio jako zločest. On je sad već uzeo i treću ženu.

5.

Gricko je već bio sied kao golub, i još je uviek išao u Krim. Nije htio, ni da se ženi, ni da živi kod kuće, nego je čumakovao. Sreća mu je dobro služila, pa se je pozlaćivao i pozlaćivao; ali njega nije mamilo bogatstvo i išao je više radi toga, što se je već bio zaljubio u čumačtvo. Kod kuće je uviek tih, ne šali se, malo i govori; a kad izadje na stepu: drugi čovjek, kao da mu se je sviet otvorio! Ide izmedju kolâ odlučan i smion. Ili zapjeva: „Sudbo, moja sudbo! Zašto nisi takva, kao tudja sudba!“ I sve po stepi ozvanja.

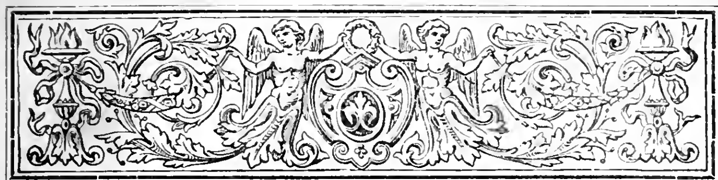
Dobro je pjevao! A kad zapjeva Nečaja, čini ti se, da će sad na banuti kozaci! A po plećima kao da ti se siplje mraz. Bio je pravi čumak.

On je u našem selu crkvu novom šindrom pokrio i krstove pozlatio. I nije samo jednoga ubogoga čovjeka izbavio iz biede.

Mater je jako štovao. Ona ga je preživjela; već je postala posve malena, baš kao žuta gljivica, a preživjela je čumaka.

Treća je godina, što je on umro. Bio je još snažan čumak. Kad je umirao, rekao je, da se u šumi pod hrastom izkopaju dva lonca s novcima; jedan da se dade materi, a za drugi da ga liepo pokopamo, da naspemo veliku mogilu i da postavimo krst iz cieloga hrasta. I tako smo podsjekli hrast kod samoga koriena, obtesali malo grane i spustili u zemlju poput krsta. I daleko, daleko se vidi iz stepa!

Horpina.

(Gospodska volja).

1.

Stari Jakim oženio sina i uzeo sebi takovu nevjesticu, da se ni izreći ne može! Bjelolika, liepa i vesela, a brza kao zečić; i po kući i po dvoru se vrze, redi, gospodari, smije se i pjeva, te se samo i čuje njezin zvonki glasić. Čim se na svietu razdani, već se i ona probudi kao rana ptičica i žuri se i trči. I svekra dospije da posluži, i mužu ugodi, i posao u nje ne zaostaje, — svršeno je sve! Žive sretno, ugodno; stari, na njih gledajući, samo se Bogu milosrdnomu zahvaljuje.

Jedno ih je boljelo: što im Gospod djece ne daje. Gdje god ona nadje tudje diete, ljubi ga i miluje, pa uzdahne težko.

Ipak im ga je poslao Gospod, narodila se djevojčica. Neprestance miluje i tetoši Horpina svoju prvienku, ni iz ruke je ne pušta; čim se probudi, čim se gane, — već je ona uz kolievku, pa ju krsti i cjeliva, i njiše i pjeva nad njom. Pozovu ju k gospoštini, — a ona i diete sa sobom ponese, pa se i ondje brine za nj: sama radi, a okom pazi na kćerku.

Zato se mlade žene i šale:

— A što radi, — vele, — vaša kćerka Horpina?

A ona počne:

— Ta već se smieši, sestrice, golubice, i ručice k meni pruža; već me poznaje, ne ide k nikomu, nego samo k meni. Svekar ju mami medenjakom . . . ne će! I u dlanove već plješče! Izadjem ja iz sobe za vrata i gledam, a ona kruži ručicama: traži mene!

— Razumna je, razumna! — kažu. — Pripravljajte samo kovčeg i ručnike; brzo će joj i snuboci doći!

A djevojčica, u istinu, kao cviet se razvija; baš je krasno djetešce, veselo i zdravo, pravo čudo!

2.

U to umre naš gospodar; počeo mladi gospodariti. Ni stari nije bio dobar, a ovaj tako zao, da Bog sačuva! Tako goni ljude, gore nego i volove. Kad tri gospodska dana preturimo, četvrti je za odmor, a za petak i subotu su nekakovu tlaku izmislili. Pa kakova tlaka? Prava strahota, a ni kruha ne dadu. Dan na dan, dan na dan radimo. Prije su se svi nadali, da će mladi gospodin biti dobar, pa su i dočekali dobroga! On nije bio jako bogat, a htio je da živi divno, u velikoj razkošnosti, po gospodski! Što je njemu do toga, da ljudi često i na njivi padaju! On si pribavi konje kao zmije, ili kupi novu kočiju, ili podje u grad, da se razjoguni. A nama još kažu susjedni gospodičići (oni zalaze često s tudjim ljudima u razgovor, a svoje biju tako kao i velika gospoda, kamo god ruka dosegne):

— Doista je u vas sada jako dobar gospodin! Uviek govori, da je još zlo: da seljake treba i nauke učiti i poštedjeti, i tko zna što! Baš su ga jako mudro naučili!

A to je istina: prije je govorio, da će nam sagraditi

nove kuće sa tri prozora, pa su se sad i stare razvalile! Možda su ga i dobru naučili, ali gospodske naravi ne možeš promieniti.

Sve selo kao da se za stienu sakrilo; tako su smućeni svi, da ih je tužno i pogledati! Samo je Horpina još malko vesela: veseli se s malom kćerkom, pa i na zajedničko zlo zaboravlja. Ali nije ni nje minula zla ura! Oboljelo joj diete, pa viče i plače. Horpina i sama plače nad njim, ali mu ne može pomoći. Otišao stari svekar po ljekarku, — nema je doma, pa ni od drugih žena nema ni jedne: sve su kod gospoštine. Dapače su i po Horpinu došli:

— Zašto ne ideš?

— Diete mi je bolestno, — kaže ona, plačući.

— Gospodaru treba rabote, a za tvoje diete lako.

Morala je ići. Uzela diete, ogrnula ga i pošla. A ono biedno viče i viče. Došli, a susreo ih sam gospodar tako gnjevan, — sačuvaj Mati božja! Počeo ju riečima karati, a djetešce se na rukama samo prevrće i viče. Razgnjevio se gospodar još gore:

— Ostavi to diete! — vikne. — Ostavi! Meni treba raditi, a ne s djetetom se natezati!

Zapovjedio desetniku, da ga kući odnese.

— Oj, gospodičiću, golubiću! — moli ga Horpina. — Dopusti, da ga odnesem sama! Gospodičiću moj, budite milosrdni! Ta to je moje jedino diete!

— Nosi, nosi! — kaže on desetniku. — A ti radi svoj posao, jer će biti kazne, ako ne ćeš.

Ponieli djetešce poljem. Još je dugo Horpina čula djetinji plač, tužan i boležljiv; zatim je bilo sve tiše, dok se nije i posve utišalo.

3.

Kad je tako proradila cieli dan i na večer se povratila kući, već joj je i daha ponestalo:

— Diete moje! Kćerko! Jeste li ju pogledali, otče? Kažite, što je i kako?

— Prestala se je bacati, kćerko, — kaže stari svekar; — hvala Bogu, umirila se je malko.

Ali ne na dugo: u noći se probudi i opet, pa se još gore muči, sva gori. Svjetovala se Horpina s babama, ali nisu ništa učinile, ništa nije pomoglo. A već se i dan javlja, treba ići k gospoštini. Sjetila se Horpina, da je nekoč čula: ako diete ne spava, da treba samljeti makova zrnja i to mu dati, da popije. Tako je i učinila. „Nek bar ona odpočine i ne muči se!“ pomisli. Čim joj je dala, odmah se je mala umirila i počela driemati, pa je zaspala tako tvrdo, da se nije ni ganula, kad je desetnik zaviknuo:

— Na posao!

Položila Horpina kćerku u kolievku, prekrstila ju i pošla, plačući.

Kad su ju ondje korili, kad su na nju vikali, nije ni slušala; samo da joj je večer dočekati! Namučila se cieli dan. Eto je već i sunašce za sinju goru zapalo, eto je već i večer. Trči ona kući, trči . . . Utrčala u sobu: tiho i tamno. Ona do kolievke, za diete, — a diete leži hladno: ne miče se, ne diše.

4.

— Tato! — zavikne.

— A zašto me, kćerko, budiš? Bio sam zadriemao. Mala spava i sada.

Horpina ne odgovara ni rieči; obujmila kćerku rukama i kao da je zamrla. Starac iznova zadriema.

— Svjetla! Svjetla dajte! — krikne. — Tato, svjetla!

Stari ukreše ognja. „Što se je to s njom dogodilo?“ misli. Ali kad je zasvietlio i pogledao, okamenio se je na svom mjestu. Stoji usred sobe Horpina, sva pocrnjela, i gleda strašno, a na rukama joj mrtvo diete.

— Kćerko, — progovori stari, — kćerko!

— Evo, — odgovara, — gledaj, kako se je pomoglo! Umirilo se moje djetešce, ne viče!

A zatim zaplače i zacvili . . . Gdje su se i našle te suze? Tako su samo curkom curile.

Začuli ljudi, dotrčali, govore joj, tješe ju. Ona kao da ni ne čuje, i ne mogu je odvesti od djeteta. Muž joj hodi, kao da nije pri sebi, a stari svekar obolio.

Stali spremati pokop. Već su donieli i novi lies i napunili ga mirisavim cviećem i travom.

— Horpino, — kažu, — daj diete.

Nije dala. Sama ga je umila i položila. Već je vrieme, da se i nosi, a ona stoji i gleda. Ljudi joj govore, — ne čuje, ne sluša.

Odveli ju nekako, uzeli i ponieli. Pogledala ona u prve redove, prekrstila se i pošla. Kud ljudi idu, tud i ona sliedom za njima, za tim liesom; ide, ni rieči ne govori. I u crkvi je stajala posve spokojna, ali kad su stali pokapati, bacila se za djetetom u jamu. Jedva su ju izvadili i odnieli kući, gotovo mrtvu.

Bolovala težko . . . puna tri tjedna. Napokon se Gospod smilovao i povrnuo joj zdravlje, ali se razum nije povrnuo! Tako je i ostala — bez pameti. Cieli dan hoda niemo i mak po vrtu bere; a kad ju tko zapita: za što? — A to je — veli — za moje diete.

Po zimi samo plače:

— Nema maka, da pomognem svojoj kćerki!

Čim počne prvi mak venuti, odmah ga ugleda i cjeluje, ne može da se utješi. Onda još i radi i muči se, a istom što zacvjeta mak po vrtovima, odmah i kuću ostavi i ne izlazi iz toga maka. Kad ideš pokraj vrtova, to ju i vidiš: sjedi medju punim makovima u bieloj košulji, liepo opremljena i još tako mlada, samo kao rosa biela, sjedi i obasiplje se makovim cviećem i smije se kao diete . . . A mak cvjeta i bielim i sivim i crvenim cvietom.

—⁂—

*

Maksim Grjemač.

1.

Nije se to dogodilo za nas, nego već odavno, dok je na Ukrajini još u dvoje gospodovala Poljska i Moskovština. Moskovština je vladala Ukrajinom na ovoj obali. Vojnički su odjeli doduše stajali, ali ne na gusto; straže nisu pazile tako, kao sada po Zbručevu, ili drugdje; po Dnjepru su poduzetni ljudi prevozili svako dobro, što se ne dâ naplatiti: platno, aksamit, zlatno vezivo, mirisavi šafran i skupe mirodije, a u barilcima suho zlato i srebro.

Upravo prema Čerkasu, niže Domontova, sjedio u svom zaselku nad Dnjeprom Maksim Grjemač. Hodio u krasnom županu, u safijanu i u baršunu. I bio krasan: puna lica, crnih obrva i brkova, veseo i šaljiv! Kad god je u nedjelju izašao medju ljude, odmah su ga i okružili. Jako su ga voljeli.

— Eto, — kaže tkogod iz hrpe, — ti si se, brate Maksime, sasvim pogospodio.

— Ehe, brate moj, jesam. Dajte se samo i vi, dobri ljudi. Dobro žive gospoda, krvnik ih uzeo! Već je i za vas dosta, da prigibate svoju šiju, dosta! Ja ću jesti i piti i liepo se nositi, baš tako, kao što i velemožnom gospodinu dolikuje.

A bio je ovakav: uztreba li komu iz našega sela po-

moći, i glavu založi, da mu pomogne; dirne li tko tudji, bude zlo: naleti kao nagli vihor i sasvim ga uništi. Kad je neki plemić zauzeo kozačko polje, i kuću mu je srušio i protjerao ga preko Dnjepra. Ako je još tko živ, taj se i sad sjeća, kakovi su se željezni bičevi pleli kod gospodina Maksima Grjemača.

Bio Maksim udovac, imao dvie kćeri. Jedna — Katrjom su ju zvali — već odrasla djevojka, a liepa i ponosna kao kraljevna; druga, Tetjana, još vrlo mlada, nevelika; samo se vrze po dvorištu, ili gleda s prozora, kao lastavica. Živjele su kod otca razkošno.

Bivalo, nekako o pol noći, plove vozari Dnjeprom i pristaju pod starom vrbom; a gospodin Maksim ih dovede u sobu i primi, što treba. Zaboravila sam, kako se je zvao onaj gospodin, što mu je na čamcima slao sve ono dobro. Zadržavao se je u kamenitoj špilji medju gorama, nad Dnjeprom, i nitko nije za to znao, osim nekoliko vjernih kozaka.

2.

Najčešće je dolazio mladi kozak Semjon, krasan momak, lukav kao zmija, smion kao sokol, — i srdačno ga je zavoljela naša ponosna Katrja.

Snube ju bogati ljudi i dobra roda, jedan i drugi i treći.

— Ne ću, ne idem.

— Slušaj, kćerko! — kaže Maksim. — Preveć si ponosna, ribice! Snube te prvi ljudi u selu, sve mladi i krasni momci, pa za što ne ćeš?

— Meni nije do toga, što su oni mladi i krasni, kad im moje srce nije sklono.

— A komu je sklono, kćerko? Čuj me malko, mojediete: ja te ne ću za njih siliti, ali te ne dam za vozara, pa da i mjesec s neba skine. Ne dam, kćerko! I kao što ti kažem, tako će i biti. Moja je rieč otčinska čvrsta, to i sama znadeš.

— Znadem, tato! A kakovog bi vi sebi zeta željeli?

— Slobodnog kozaka, kćerko, koji bi bio sam sebi gospodar, te se ne bi nikomu klanjao.

— A ako bude sam sebi gospodar?

— Onda s milim Bogom!

— Dobro, ja ću čekati.

— Čekaj, moje srce, ne branim. Tko je on? Ja sam nešto opazio.

— Čemu da znadete, tatice! Nek se prije oslobodi, pa ćete onda i znati.

— Dobro, drago moje diete, dobro!

Kad je to čuo Semjon, a on kaže:

— Što da radimo? Treba čekati! Ja služim kod svoga gospodara već treću godinu, zadnju. Ako nas posluži sreća, bit će ove godine velik dobitak. Ataman mi ne će učiniti krivo: pošten je to čovjek. Zahvalit ću mu za hljeb i sol, sagradit ću gdjegod liepu kućicu, pa ću se onda pokloniti tvom otcu . . . Samo me ljubi vjerno, moja djevojko!

Čekaju naši golubovi. Ne plovi, leti Semjon Dnjeprom, samo čamac sinju vodu reže.

Spremaju se kozaci na put; Semjon je s njima. Pripravljaju se kozaci na svoj posao.

— Sokole moj, kozače! — govori Katrja, privinuvši se uz njega. — Kad ćeš mi se povratiti? Da li brzo?

— Brzo, moja ribice, brzo! Kad procvjeta prva višnja u tvom vrtu, kad zakuka siva kukavica, doplovit ću k tebi, doplovit ću ne kao sluga, nego kao slobodan kozak, Katrjo!

Otišli kozaci u jeseni i rekli, da će se povratiti na proljeće.

3.

Sjedi Katrja u sobi, veze svilom rukave i ručnike i sve kroz prozor pogledava, da li je još kruta zavjetrina, da li se već snieg tali, da li će brzo topli vjetar dunuti.

Popustila studen, prošla. Šumi Dnjepar, siv i crn, i pljušti u obale; razpupava se vrba, zeleni se grmlje. Vesela naša Katrja obilazi sve i pogledava.

Procvale višnje, zakukala siva kukavica. Krasno je u vrtu! Razvio se zeleni jorgovan, modro procvao; crveni se iskrica; povio se mladi grašak; vučja stopa razpustila široko lišće; cvate, procvjetava puni mak, i sivi i bieli i crveni; razširio se po zemlji tmasti drač; razrasla se zelena rutvica. Medju tim cviećem, sama najkrasniji cvietak, prolazi Katrja, prolazi i sa sinjega Dnjepra jasnih očiju ne svraća; a čim izadje mjesec i obaspe svietlim iskrama tamnu vodu, već je i Katrja pod starom vrbom na obali. Pozorno gleda, pogledava: ne plovi li laki čamac, ne upravlja li tim čamcem stasiti i ljubljeni kozak.

Prodje tjedan, prodje i drugi. Ona sjedi pod vrbom, a noć jasna i tiha; samo slavulj biljiše i šumi Dnjepar. I pokaže se nešto daleko, kao crna ladjica . . . bliže . . . bliže . . . Ta to je čamac! Leti kao na vjetrovim krilima. Već je i ruke k njemu pružila. Kakav to kozak upravlja čamcem? . . . To nije Semjon . . . Eto ga već i kod obale; podboči se o veslo, zazviždi jedan put i dva put. Iz kuće izadje otac. Katrja se sakrije za vrbu.

Dodje stari Grjemač, pa zapita:

— Kakove su viesti?

— Zlo, gospodine Maksime, — kaže kozak, — zlo!

— A što je?

— Prekjučer prije bure, o pol noći, gorjela breza. — (a kozaci, kad treba dati znak, da idu, zapale brezu, ili kakovo drugo drvo nad Dnjeprom): — mi smo to opazili i jučer im pošli u susret . . . Nema nikoga . . . samo Dnjepar nosi polomljene čamce.

— A je li bila velika bura?

— Ja od svog poroda takove ne pamtim! I hrastove

je s korienjem čupala, a Dnjepar je sa dna piesak izbacivao. Noć tamna, tamna, samo što su munje sievale. A kad zagrmi grom, kao da se sve naddnjeparske gore tresu.

— I nema nikakova glasa?

— Nema glasa, gospodine Maksime! Već smo ih i tražili, a ataman skupa s nama misli, da su se svi naši potopili u Dnjepru.

— A bili su vrstni momci, brate! O, vrstni momci! No, hajdemo u kuću!

— Sad je eto slobodan kozak moj ženik, tato! Sad ste slobodnog zeta dočekali!

Stari — zirk! A to njegova Katrja stoji na mjesečini, blieda, blieda!

— Gospod Bog s tobom, moje diete! — vikne, uhvativši ju za hladnu ruku.

Ona mu pogleda u oči, oslobodi ruku i podje, ne rekavši više ni rieči.

4.

Odveo on kozaka u sobu, počastio ga, sproveo i povratio se k svojoj kući.

Ona sjedi u vrtu i plete vienac od bielog i crvenog maka, i zelenim ga bršljanom veže. A sunce izlazi iza Dnjeprove obale.

— Kćerko moja, Katrjušo! — progovori stari, sjedajući uz nju. — Gospod ti je na srce poslao veliku tugu! Podigni glavu, diete, i pogledaj u staroga otca!

Ona podigne glavu i pogleda u njega.

— Oj, kćeri, kako si postala stara!

— Ne, tato, ja sam još mlada! — uzdahne ona i počne s nova plesti vienac.

Kako joj on govori, kako ju tješi! A ona samo plete svoj vienac i ni rieči mu ne odgovara.

Otišao stari, dozvao mladju kćerku:

— Tetjanko, otidji, moja ribice, k sestri; u velikoj je pečali, tješi ju!

— A što je? Gdje je ona?

Dodje u vrt.

— Sestrice! Katrjušo, srdašce! Zašto se žalostite? Eto već i ljeto dolazi!

I zagrli ju oko vrata rukama.

— Sestrice moja mala! Brbljavko moja nerazumna! — žali Katrja malu.

— O, ta kako je vaš vienac krasan, sestro! Kako je krasan! Sestrice mila, kad ćete ga metnuti na glavu?

— Na večer ću ga metnuti.

Objesi vienac nad vodom i hoda po vrtu, vodeći sestricu za ruku; a sve nešto šapće sama sebi.

Zove otac na objed. Došla i sjela na kraj stola; svojom je bielom rukom otcu medovine nalievala i razgovarala se. Ali jer stari nije počinjao, nije ništa govorila o sebi.

Na večer dodje k otcu i poljubi ga u ruku. Stari ju prihvati za glavu:

— Katrjo, kćeri moja nesretna! Nek te Mati božja pomiluje!

I malu sestru zagrli i privine ju k srcu.

Izašla i opet u vrt. Kako li se krasno obukla! Košuljica tanka i liepo izvezena, pojas srebrom urešen, čižmice visoke; sitno, sitno rusu kosu splela, a zlatni se prsten blista na desnoj ruci.

Dodje k vodi i uzme svoj vienac, što ga je bila savila u jutro; uzme ga, pa veli:

— Ne uveni, moj makovi vienče!

I metne taj vienac sebi na glavu. A na samoj je obali vrba, grane je spustila u vodu. Ona sjela kraj vrbova koriena šupljega i naslonila glavu na bielu ruku; zamislila se

težko. I tu, pod starom vrbom, obasjao ju mjesec, krasnu i tužnu, pod makovim viencem.

A kad se je mjesec zaiskrio u vodi:

— Već je izašao i jasni mjesec, — rekne, (a tako je bivalo, dok se je ljubila sa Semjonom; mjesec izadje, a on plovi k njoj), i stupi na vrbovu granu . . . Uzadje, kao na meku postelju, pogleda na sve strane i baci se u dubinu . . .

5.

U jutro vika i buka po dvorištu. Tetjanka plače, a stari Grjemač bez kape hoda i sve pita:

— Gdje je moja Katrja? Gdje je moja ljubljena kćerka?

Pošli k vodi: samo makov vienac plovi, kruži.

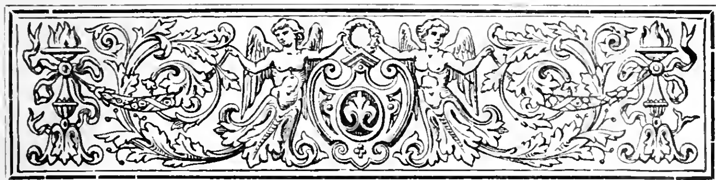
Zatvorio se stari Grjemač i pet godina nije izlazio na vrata. Odrekao se i atamana i dobitka. Pobielio kao golub bieli.

Dao mu Gospod, da dočeka udaju druge kćeri. Visoka, stasita, crnooka! Izprosili ju krasni ljudi: mlad satnik i licem vrlo liep. Bučni pir priredili: od njezine kuće do crkve crven sag prostrli, na srebrnim tanjirima goste častili. Pa i došla ih sva sila! I kuću i dvorište i ogradu i cielu su ulicu zapremili. Cieli su se tjedan veselili.

Poslije pira blagoslovio stari mladence i sproveo ih u selo . . . Tužno je staromu Maksimu samomu u kući; pogledao onda na Dnjepar i sjetio se starije kćeri, a suze mu siedi brk orosile . . .

— Katrjo, Katrjo! Dobro moje diete! Ja sam pogubio tvoj mladjahni život! . . .

Danilo Gurč.

1.

Kozačko je selo Glibovo uz sam Dnjepar, a okružile ga visoke gore. Kad putuješ, tako ti je put zatvoren gustom šumom borovom, da je ne možeš progledati; samo je nad tobom sviet božji, a naokolo zelen mirisava; s daleka nešto šumi i šumi; a najednoč te ovije svježi vjetrić i zašumi stari Dnjepar izmedju zelenoga grmlja i crvene pavitine, a pred tobom se dižu krute, sive gore. Tu je i selo. Biele se kuće, cvjetaju vrtovi . . . Eno zidane crkve s visokim zvonikom; već je stara, zid joj je već pozelenio; popločeni cintor* obrastao je travom.

Tik za crkvom stajala nekoč liepa kuća, i cvjetnjak i vrt je uz nju bio dobar. Živio u toj kući Ohrim Polješčuk sa ženom. Ona je bila uzeta iz daleka i tako krasna, crnooka, a ponosna i gorda, Majko božja! Ide tiho, kao naslikana, oči uprte u zemlju, nikuda ni ne gleda.

Prije su oni bili jako bogati. Što je najljepši zobunčić, ili kapica, ili što drugo, to Ivga kupi sebi. Imali su svakakovog dobra, što se samo može imati. Ali nisu dugo živjeli u razkošnosti. Ohrim je bio čovjek jako dobar; čim je koga

* Ogradjeni prostor oko crkve.

vidio u biedi, odmah mu je pomogao, pa makar pri tom i sâm izgubio. Pozajmio novaca i ovomu i onomu, a još se je uz to i sâm rado razveselio, i nije se opametio ni onda, kad je pridvorje opustilo i kovane se škrinje izpraznile.

Zabrinula se težko Ivga, a ljepota joj povenula; postarala, ide sumorna, ni diete je ne može da razveseli. A kakova je u nje bila krasna djevojčica!

— Rodilo si se, diete moje, — kaže, — na zlo i na biedu! Živjet ćeš u nevolji, kćerko; nevolju ćeš i u grob sa sobom položiti!

Sve tuguje i tuguje, a djetešce gleda materi u oči ljubko i veselo i u dlanove plješče, — ne razumije.

2.

Vrieme se ne zaustavlja. Nekoliko godina prošlo. Ivga je već malko i privikla, ali nije bila onakova, kao prije. A njezina je djevojčica bila krasna kao puni makov cvietak, svježa kao šumska jagoda, a vesela kao ptica pjevačica; pa kako je iskrena i srdačna duša! Nikad nije nitko čuo, da bi koga ogovarala, ili odsudila, tako je bila nevina i prostodušna! Da bi se s kim sastajala, kao druge, ni po danu! Bilo na večernjicama, bilo na plesu, bilo kod kuće: sa svima je ljubezna i vesela kao lastavica.

Snubi Nataliju Mihajlo Bruj, momak dobar i dobra roda; a da ju je ljubio iskreno, to su već svi vidjeli. Ljudi ih samo milo gledaju, kad kamo godj dodju skupa na veselje, ili na ples. Oboje su mladi i liepi kao puni cvjetići.

— Kao da ih je Gospod spario! — kažu često.

I poslao Mihajlo snuboke; djevojke se već sakupljaju i govore, kakovo će to veselje biti kod Natalije; a već su se i snuboci sa svojim hljebom povratili: ne dadu Natalije! Otac bi i htio, ali mati ne će ni da čuje, jer nije bogat. Za-

brinuo se Mihajlo, plače Natalija, ali što da rade! Oprostili se mladi, pošao Mihajlo čumakovati. Eto, to mu je bila misao: „Zaslužit ću nešto, zapomoći se i onda uzeti Nataliju.“

3.

Dok je on išao po svietu i čumakovao, došao drugi, veliki bogataš, Danilo Gurč. I on je bio kozak, ali je živio kao gospodin, imao svoj zaselak i stepu i polje, samo što je hodio u običnom haljincu i nosio sivu kapu, — nije htio da se drugačije odieva. Zato su mu trgovci, što su dolazili k njemu koješta kupovati, i rekli:

— Brate Danilo! Ti bi bio pravi čovjek, da samo odbaciš taj haljinac i ideš po našu, u kaftanu.

— Ne ćete vi toga dočekati! — viknuo on na njih. — Ako vam nije po volji moja odjeća, van iz moje kuće!

I jedva su biednici utekli od njega.

Bio je tako goropadan, da Bog sačuva! Kad se razsrdi, samo mu ognjene iskre iz očiju skaču, pa pobieli kao kreda. A inače je bio jako liep: visoko čelo hetmansko, obrve kao da će progovoriti, oči crne, jasne kao zora; a nasmieši se tako ljubezno, ali ujedno i tako ponosno i tužno, da te za samo srce shvati.

Već je za mala ostao sirota: mati mu je umrla mlada, a otca su mu ubili u ratu. Pripoviedali stari ljudi, da je imao još i sestru, krasnu djevojku, i zavoljela se s Ljehom, a brat nije toga ni znao, nego je znala samo stara baka, što je kod njih živjela i odgojila ih obadvoje. Uzalud je stara opominjala Katrju, djevojka nije slušala, i kad brata nije bilo kod kuće, otišla je s Ljehom u Poljsku. Dodje brat kući i zapita staru:

— A gdje je sestra? Zašto mi ne dolazi u susret?

On je tako mazio sestru, kao svoje rodjeno diete; samo je uviek i mislio: što radi Katrja, čim će ugoditi sestrici, kako li će ju razveseliti.

Zapitao on, a stara zaplakala, pa veli:

— Nitko ti više ne će dolaziti u susret, moj sokole jasni, osim mene starice.

— A što je? Kakova napast? Gdje je sestra?

Stara mu pripovjedila, kako se je Katrja zavoljela s Ljehom, kako nije slušala ni njezinih rieči, ni molbe ni grožnje.

— Jučer — kaže stara — na večer dojahao konjanik, ona izašla, a ja za njom pošla. Ali dakako: mlada je, pa je brže išla, nego ja. Uzeo ju on na ruke i nestalo ga. Samo sam to i vidjela.

— Nije li to onaj Ljeh, što je u Maksimčinovom zaselku živio?

— Da, to je on, moj golube! Kamo god smo išle, na oči nam je dolazio.

Ništa više nije rekao Danilo. Blied kao platno spustio oči na zemlju i zamislio se. Pa onda:

— S Bogom, stara!

— Kamo ćeš, moj orle! Ostavljaš me u zloj tuzi i žalosti! Mogu li ti se skoro nadati?

— Skoro ću doći.

Zasjeo na konja i odjašio, i nije ga bilo dva mjeseca. Stara ga izgledava i plače:

— Odhranila sam ih, pridigla i oboje izgubila!

Najednoč, jedne večeri, zatutnji u dvorištu; izadje stara, a Danilo konja privezuje.

— Oj, sine moj, cviete moj! Gdje si sve do sada bio? Nisi li čuo za sestru? Gdje je ona, moja ptičica? Kakovu joj je Gospod sreću dao?

A on šuti, ni daha iz ustâ.

Uvela ga u kuću i prestrašila se: tako se je promienio!

— Moj Danilečko, kakav si to strašan? Da nisi bolestan? Je li te put umorio?

— Umorio sam se! — veli. — Hoću da odpočinem. I smrknut je, sumoran jako.

Postojala stara kraj njega, — sve šuti, i izašla.

Žive oni u dvoje. Danilo ni ne spominje sestre, kao da je nikad nije ni bilo; a stara je u velikoj brizi i rekne jednoč, težko uzdahnuvši:

— Gdje je sada moja mila Katrja? Samo da mogu vidjeti moju miljenicu? Kako ona živi u tudjini?

Danilo se drži, kao da i ne čuje.

— Danilečko, zar si napustio sestru, zar ti nije žao, te se ni ne sjećaš biedne djevojke? Čim o njoj progovorim, odmah iz kuće odlaziš. Koliko put sam te već molila, da ideš, da ju potražiš, gdje je... Možda ju je onaj Ljeh ostavio; možda se nesretnica gdjegod muči, pa ju je strah, da se povrati. Zar ćeš svoju rodjenu krv ostaviti na ruglo ljudima?

— Ne uznemiruj se, stara, ne će tvoja Katrjuša biti nikome na ruglo.

— A gdje je? Gdje je? Ti si ju vidio?

— Spomeni joj dušu!

— Bože moj, Bože! Ta ti si sestru sa svieta pogubio! Katrjušenko moja nesretna! Propao je tvoj viek kao makov cviet! Danilo, velik je tvoj grieh!

— Dosta, — veli, — bako; plač ti ne će pomoći.

A gdje je *on*?

— Pitaj crnoga gavrana, koji mu je kosti raznio.

4.

Takav je ženik bio Danilo Gurč, što je prosio Nataliju; a Ivgi nije ni drugo u glavi, nego bogati zet.

Biednu djevojku kao da je grom ošinuo, nije više ni posve pri sebi.

— Mamo moja, — plače, — ne gubite me mlade, ne silite me za Gurča. Bolje mi je umrieti, nego za nj poći.

Ne sluša Ivga kćeri, prisili ju. Povjenčali ih, proslavili pir i sproveli mladence u selo. Dočekala Nataliju stara s kruhom i solju:

— Gospodjo moja mladjahna! Počastio te Gospod srećom i zdravljem! Bila zdrava kao voda, bogata kao zemlja, a krasna kao ruža! Ti ćeš našu kuću razveseliti i mene staru pomladiti!

Tako pozdravlja stara mladu, i raduje se i plače.

I Danilo se je promienio, odkako se je oženio: više mu nisu smrknute crne obrve, a na ustnicama mu je ljubezan smiešak. Zavolio iskreno mladu ženu. Samo je mladenka plaha kao ptičica iz gaja: kad on progovori, ona ni očiju ne podiže; a kad ju uzme za ruku, probliedi u licu i ruka joj zadrhće.

Žive već pol godine; mlada nije još privikla. Stao i opet smrkavati crne obrve Danilo, i oštro i strašno gleda kadikad u mladu ženu.

Pokopali staru; još je tužnije postalo u kući. Stara ju je znala i razgovoriti, i pitati i šaliti se, jer je jako voljela Nataliju; a sad po cieli božji dan sjede i ne progovore ni rieči: ona štogod radi, a on — podupro rukom kudravu glavu i ne pušta je s očiju, nego ju motri tako oštro i neveselo, da joj se ledeni srce.

Jednoč zamoli ona, da smije k materi u goste, jer se već odavno nisu vidjele. Danilo šuti. Podigla oči, a on blied, blied, samo mu zjenice sievaju . . . Kao da ju je opalio svojim pogledom, sva se prepala. On se nasmieši.

— A nisu li došli kući glibovski čumaci? — progovori, ali tako muklo, kao da to nije ni bio njegov glas.

Natalija je jedva stajala. Hoće da nešto kaže, a ne može da izusti ni rieči. On ustane i izadje iz kuće.

5.

A čumaci su se u istinu bili povratili kući; povratio se i Mihajlo. Samo što Natalija nije to znala ni slutila; a kad je on i kako i od koga saznao, da je ona ljubila Mihajla, to sâm sveti Bog znade.

Od toga je vremena Danilo tako čuvao Nataliju, da je nije ni na korak iz kuće puštao. Radi li ona gdjegod u vrtu, ili se zabavlja, pjevajući tiho, ili po dvorištu gospodari, — i on je svagdje i plamnih očiju ne svraća s Natalije, te joj je i strašno i tužno.

Spremio se on jednoč u grad. Natalija ga sprovadja, pa stane blieda i turobna, kad je i on sâm stao i pogledao u nju. Zagrlio ju krepko i srdačno:

— Biedo moja, Natalijo! Nisam ja drag tebi! Pogubio sam i tebe i sebe!

Ona je htjela da nešto odgovori, ali je samo zaplakala. Zasio Danilo na konja i odjahao, ne oglédajući se.

Ostala Natalija sama, uredila sve u gospodarstvu, pa izašla u šumu. (Njihova je kuća bila u samoj šumi). Tiho i pusto naokolo. Put se vije šumom . . . Samo šumi lišće, pjevaju i cvrkuću ptičice i trče gušteri po travi. Sve zeleno i mirisavo i svježe! Iz lipova panja niknuli tanki podmladci, digla se visoko breza i trepeće jasika nježnim lišćem; iza tamnoga hrasta proviruje grana bekovine, a crveni kup jagoda gori kao vatra, ili divlja šumska ružica pokazuje sitne listiće i svoj mirisavi cvietak; izpravile se grančice ravno, kao strjelice, a bazgovina razkinula svoj zeleni zavoj i mnogo je na njoj bobica rumeno-zlatnih. A koliko bilja i cvieća! I kopitnjak se pojavio i paprad se razrasla na kupove; mirisava breza ovila se oko suhog i šupljeg panja i tmasti zimzelen, i svud naokolo crveno cvieće . . . Samo oči podražuje! . . .

Odozgor sipa sunce svoju liepu toplinu u tamnu guštaru, a iz guste šume dolazi ugodan hlad.

Pòglêda Natalija naokolo i oblile ju sitne suze:

— Oj, sviete moj jasni, sviete moj prekrasni! — uzdahnula s pjesmom: — Kakav li je moj udes užasni!

Podbočila glavu na bielu ruku, pa plače i sjeća se svoga djevovanja: kako je bilo veselo i liepo! . . . I padne joj na um jasnooki Mihajlo; kako je bio blag i ljubezan! . . .

— Poći ću i pohoditi svoju majčicu, — pomisli. — Danilo će se povratiti istom sutra, pa ne će ni znati. Možda ću se oprostiti zadnji put . . . Vidjet ću svoje selo, proći ulicom. Ako zakasnim, mati će me sprovesti.

6.

Digne se i podje putem; a već je bila večer i rosa je padala. Ide, ide Natalija, a srce joj bije, samo što ne izskoči. Mjesec izašao; noć topla i tiha. Eto se i u Dnjepru sjaji sinja voda i čamci su po obali porazmješteni, a ondje je i prevoz; za malu uru može doći, nije daleko.

U to začuje Natalija: netko ide za njom. Okrene se, a to dolazi Danilo . . . Odmah će ju stići . . . Ne znajući za sebe, baci se Natalija u vodu i zapliva Dnjeprom kao ribica.

Dotrči Danilo.

— Ne ćeš pobjeći! — vikne. — Ne ćeš pobjeći.

Turi čamac na vodu i zaplovi za njom; nema vesla . . . vesla oštrom sabljom. Čamac leti, ali ipak ne može dostići Natalije. Ona je već daleko. Crvena marama otišla riekom, duga kosa razpustila se po vodi. Danilo ju i ulovi za tu kosu svilenu . . . A kad je zamahnuo blistavom sabljom, samo je topla krv zacrvenila Dnjeprovu površinu.

Pogubivši Danilo ženu, i sam je poginuo: ili samovoljno,

ili ga je Gospod Bog kaznio. Našli oboje ribari u jutro. Ona izmučena i tužna, a on gnjevan i grozan, Bože! Kako ju je moćnom rukom pograbio za kosu, tako mu se je ruka i zaplela za uviek. Skupa su ih tako i našli oboje. Da mu je samo Gospod Bog tako ponosnu dušu na dobro naputio! Jer on je bio dobar i pravedan. Sam nije nikad povriedio nikoga, nego je samo sama sebe upropastio pred Bogom.

San.

1.

Bile smo u otca tri kćeri, — ja najstarija. A bio je naš otac tako strog! Riedko nas je pustio na ulicu, da se pozabavimo s djevojkama.

— Lakoumni taj rod ženski! — kaže. — Samo da im se je zabavljati! Zabavljaju se i brbljaju kao svrake!

— Zar se nisi i ti sâm nikad zabavljao, Ivane? — pita ga mati.

— Ja nisam nikad bio lud, hvala Gospodu!

Premda je bio tako strog, ipak naš je jako mazio. Kad god je išao u Kijev, donosio nam je krasnih darova: materi suknju, liepo izvezenu, ili maramu crvenu, ili zobunčić, meni liepi ovratnik, ili pojas crveni, najljepši, malim sestrama naušnice, ovratnike . . . Kadkad dodje vrlo rano, a darove razdieli istom drugi ili treći dan. Mi mu sve u oči pògledamo i hodimo oko njega, — ne! On samo govori, kako se je ondje sastao s kupcima, ili što drugo. A kad napokon izvadi darove i počne ih davati, razveselimo se tako, Gospode!

— Tatice, golubiću! Oj, tatice naš dragi!

— Ta no, no! Dosta je, dosta! Što ste me saletjele, kao pčele? Ne mogu ni da se ganem! Možda mislite, da sam sve

to pokupovao? Ehe, razumne glave! Kad sam prodao pšenicu, ostalo mi još nešto, pa nadošao nekakav kramar: „Zamienimo se, zamienimo se!“ I zamienio sam se, samo da ga se riešim.

Tako izmisli ma što, a nikad ne prizna, da se je sjetio nas, kupivši nam darove, i nikad nam to ne kaže. Takav je bio pokojnik, carstvo mu nebesko!

Kuća nam je bila liepa, a uz nju i cvjetnjak i vrt veliki; u vrtu višnje i trešnje i jabuke i kruške i jorgovan; dvorište široko, vrata nova. A u kući sve milo i ugodno pogledati: klupe i stolovi lipovi, slike kijevske, liepo naslikane, urešene vezenim ručnicima; a na ručnicima cvieće i oko njih cvieće i bilje mirisavo.

2.

Minula mi šestnaesta godina, već i sedamnaesta započinje. Odsvetkovali mi Zelenu nedjelju.* Jedne noći prisnio mi se ovaj san: Stojim ja u zelenom žitu više pojasa. Oko mene klasa pšenica i mak se crveni, a povrh mene dva puna mjeseca. Jedan je jasan, a drugi još jasniji, i plove upravo k meni. Ovaj jasniji sve onaj drugi prestizava, pa mi se napokon spusti na ruku, a drugi za oblake zadje. Probudim se i pripovjedim, kakav sam čudan san sanjala.

— Baš je čudan! — kaže mati i malko se nasmieši.

— Što sve te djevojke ne sanjaju! — ozove se otac. — Gle, mjesec je uhvatila rukom kao vola za rogove! Kad se spava, onda se i sanja.

— Pa što? — kaže mati. — San je laža, a Bog je istina

3.

U nedjelju namolim otca, da smijem na šetnju. Izadjemo iz sela na brežuljak, pjevamo i zabavljamo se, kad

* Prije uzkrsa.

najednoč: „He-ej! He-ej!“ da sve odjekuje medju gorama. Mi se lecnemo. Gledamo, a to čumaci s briega dolaze. Volovi sve sami sivi, jaki i vitorogi, a jarmovi izmrežkani. Čumaci stasiti, mladi.

— Eto, vražji momci, — kažu djevojke, — kako su se razvikali!

— Slušajte samo, — progovori Motrja Čemerovna, (a bila je spretna i smjela djevojka, crnooka!): — pozdravimo čumake!

I zapjeva:

— Oj, čumače, čumače, zeleni bršljane!

Djevojke ustanu; a čumaci idu i samo nas poglédaju, pa onda upravo k nama! A mi u šumicu. Čumaci za nama; stignu nas i obkole kao oblaci.

— Pustite nas, gospodo čumaci! — moli Motrja! — Budite tako dobri!

— Ehe! — vikne čumak, visok kao hrast, stojeći nepomično; a ruke pružio, da ju obujmi; u ustima mu lula. — Ehe! Ne poznaješ ti, moja djevojko, čumačkih običaja.

I zašuti.

A drugi se stanu šaliti s djevojkama. Ja se sve sakrivam za Motrju. U to dodje čumak, krasan, prekrasan, crnomanjast, oči mu kao u orla, podbočio se, pa veli:

— Djevojčice, golubice! Kakova je to medju vama djevojka, što se kao jasna zviezda sjaji! Da pliva u sinjemu moru kao riba, ja bih ju svilenom mrežom ulovio; da leti kao ptica, zlatnim bih ju prosom namamio; a ovako moram zapitati: kojega je to otca kći?

A djevojke sve zajedno:

— Ivana Samusja! Ivana Samusja!

Onda me on primi za ruku:

— Djevojčice, čarobnice! Zapoviedaš li, da ti pošaljem svoje snuboke?

A meni sve pred očima potamni.

4.

Kasno smo se povratili kući. Čumaci otišli svojim putem. Ne mogu spavati; u glavi mi šumi kao u mlinu, a srce mi samo ponavlja drage čumakove rieči.

Od toga časa kao da su mi oči bile zavezane. Jedna misao, jedna tuga . . . Već je i mati počela opažati i uznemirivati se:

— Kćerko moja, kćerko! Što ti se dogodilo? Oslabila si, moje diete!

A otac doduše ništa ne govori, ali sve oštro u me pògledа.

Izadjem li medju djevojke, odmah me zaokupe:

— Zašto si tako tužna? Što si tako zamišljena? Kao da ti se je voda u usta nabrala! Možda te je kakav vjetar propuhao? Zašto si takova, kao da si za nedraga izprošena? Kaži nam svu istinu, Domaho, srce!

A ja ništa ne govorim . . . Bojim se, premda mi iskrena rieč svaki čas hoće da izleti na usta.

— Gle, stidiš se nas! — srde se djevojke.

— Što vam imăm kazati, sestrice? Malko sam bolestna! — odgovorim.

— No, hajdemo se igrati!

Uhvate se rukama i mene pograbe, pa potrče, smijući se, da sve zemlja tutnji.

— Ej, ej, djevojke! — progovori Motrja. — Domahi nisu u glavi naše igre. Znam ja dobro, kakva joj je tuga obuzela srce.

Djevojke ju odmah zaokupe:

— Kaži, Motrjo, naša sestrice, jarebice!

— Zavoljela naša Domaha mladoga čumaka, što se netom povratio.

— Tako je! Zar onog crnomanjastoga, visokoga? Je li to onaj, kojemu cipele škriplju? O, taj je vrlo krasan! Pa kako je šaljiv, razgovorljiv! Zlatna usta!

A mene kao da su žarom posuli.

— Nemaš srama, Motrjo! — kažem joj.

— Eto! A ja živu istinu govorim. Možda ne? A no, zakuni se! Gle, ni usta ti se ne miču! Slušaj samo, što ću ti reći; a vi dajte da odahnem! Što ste navalile sve na jedan put? Sjedajte u okrug, pa slušajte.

Mi posjedamo, pa slušamo; a u meni bije srce, hoće da izskoči.

— Ja sam saznala, odakle su oni čumaci rodom.

A ja odmah viknem:

— O! A odakle su?

— Iz Mazovišča.

— A odakle imaš tu viest?

— Sa dna mora. — (Ta Motrja je u istinu bila takova, te je dobavila i sa dna mora ono, što je trebala.) — Onaj, što je pristupio k Domahi, zove se Danilo Dončuk; a onaj, što se je najbolje svidjeo meni, Kirilo Savtir.

— A kakav je on, taj Kirilo? — zapita Olena Jakovenkova. — Je li to onaj bjelkasti, veseli?

— Pogodila si! Ja nisam ni pitala za tvoga bjelkastoga. To ti je već Gospod dosudio, sestrice, pa ne smijemo ludovati. Moj Kirilo je zlato, a ne čumak! Tako su mu obrve visoke, crne. Sve je pušio lulu, smrknut, kao da misli na Turčina ići, a nepomičan, kao da je u istinu iz zlata saliven! Ozvao se samo jedan put, nije obujmio ni jedne djevojke, pa i na mene je samo dva puta pogledao, tobože samo onako nehotice, slučajno. A meni zlo: svi se šale, svi se smiju, a on stoji i samo trepavice podiže. Takova sam sebi ždrala i zaželjela! Ali sad ne možemo ništa započeti, dok se oni iz Krima ne povrate.

— Kako? — zapitam.

— Onda će nas zaprositi — kaže — i izprositi, ako Bog dâ! Ali dajmo, djevojke, proslavimo Domahu.

I počela:

»Sijala zvjezdica, sijala,
S kim si ti, Domaho, stajala?
Sa tobom, Dànilko, sa tobom
Tamo pod vrbom zelenom;
Sa tobom, čumače, Danilcem,
Pod izvezenim rukavcem!«

— Ta kaži, Motrjo, srdašce, kako ti sve to znadeš? Tko ti je rekao?

— Poslala sam košuljicu bjelicu, pa mi je doniela dvie viesti pod desnim krilcem: jednu o Danilu, a drugu o Kirilu.

Tako je odgovorila doskočicom i šalom, a istine nije rekla.

5.

Dolazi jesen. Obradili sve u polju, spremili žitak. Po ulicama počeli prolaziti snuboci, pa samo čuješ, kako se hvale djevojke:

— A ja sam zaručena za svoga Mihajla!

— A mene je otac dao za Pavlusja!

Tužno je meni i pečalno, kao da sam za crni oblak zašla; samo sam radostna, kad se sretnem s Motrjom, pa se porazgovorimo. Jednoč sam ju zamolila:

— Kaži mi, draga, je li ono istina, što si govorila, ili je to samo tvoja šala? Tko ti je rekao, da će nas zaprositi?

— Ta zar ti nisam kazala, koga sam poslala? Košuljicu bjelicu! — I počela se smijati. — Čuj, srce, savjetovat ću te dobrim savjetom: što ti ne treba, ne pitaj! Radije promislimo, kako ćemo u tudju stranu poći i medju tudje ljude!

Kakova će biti naša sudba? Dao Bog, sretna! Dolazit ćemo k svojim roditeljima u goste. Ja ću dolaziti ponosno i liepo, a ti još ljepše, na sivim volovima, (jer ondje su svi volovi sivi u Mazovišču), u modroj odjeći, s ljubljenim čovjekom. Nek je našim dušmanima težko!

Pa tako govori i govori, a ja samo slušam.

Jednoč uredjujem svoj vrt, a dotrči manja sestra:

— Domaho, Domaho! Idu snuboci, već su posve blizu!

Oh, zlo meni! Podjem kući i sakrijem se u pridvorju. Čujem: s otcem se razgovaraju: „Došli smo do vaše milosti od gospodina Ignjata." Izašao otac, da im otvori vrata; a ja mu padnem do nogu, klanjam se i plačem:

— Tatice rodjeni, nemojte utopiti svoga djeteta!

— A koji te vražji sin hoće da utopi? — kaže otac. — Dosta je, dosta! Ne plači!

— Zar ćemo mi tebe siliti, kćerko? — kaže mati. — Zašto plačeš?

Ja radostna, pa im zahvaljujem:

— Hvala vam, mamo, što me milujete i što me za nedraga ne date!

Otac, počastivši te snuboke, zahvali im za ljubav.

— A naša je kćerka — rekne — još mlada, pa ćemo ju još mi sami ljubiti i naučati dobru životu.

— Eto, kćeri, — kaže mati, kad su već sproveli snuboke, — to je tvoj mjesec, što je za oblak zašao.

6.

Kad sam se izbavila toga zla, bila sam malko veselija; očekujem Danila iz Krima . . . Kad li će se povratiti, kad li ću ga vidjeti! A kad pomislim, da ga je možda kakova nezgoda snašla na putu, srce mi zadrhće. Izadjem napolje,

sjednem gdjegod u vrtu, pa se zamislim i jedna misao prestizava drugu; za posao nikakove volje nemam. Tako se i povlačim cieli dan.

Jednoga mi je jutra bilo tako težko! Najednoč čujem . . . zove mati:

— Domaho, hodi u kuću! Gospod nam je poslao krasne goste.

— Kakove, mamo? — zapitam i sva se stresem.

— Od gospodina Kornjeja Dončuka i prosi te za svoga sina Danila. Bože moj mili! Još se sjećam, kako me je mati uvela u kuću, kako me je blagoslovila! Dali ručnike (ja sam izniela najljepši, crvenkasti) i zaručili nas.

Stari se dogovara sa snubocima, a Danilo se priklonio bliže k meni:

— Djevojko moja! — kaže. — Ljubiš li ti mene tako, kao ja tebe, jako? Ja šutim . . . a tako mi je drago njega slušati! Svaku večer dodje k meni u vrt, pa ni sva noć mi s njime ne bi bila duga. A mati kaže:

— To ti je, kćerko, onaj mjesec, što ti se na ruku spustio.

7.

I Motrja se zaručila s Kirilom Savtirom. U isti smo se dan i vjenčale. Istom onda mi je priznala:

— Poslala sam — veli — staru Buljbihu, ne bi li sve saznala, tija u Mazovišče; i za sve je razpitala: i Kirila je vidjela i Danila i one mi je viesti doniela.

Poslije pira zapita moj otac Kirila:

— Kako si se ti, Kirilo, oženio? Da nisam vidio svojima očima, ne bih nikad vjerovao, da se je takav vjetrogonja oženio.

— Oženio sam se, gospodine Ivane, — veli Kirilo, — kao

što vidite. — Ulovio sam ju kao pticu pjevačicu. Nek u mojoj kući pjevucka.

Svekar je moj jako dobar, miluje me kao otac; i svekrva je šaljiva i ljubezna; sretna mi je sudba, hvala Bogu! Istom sam se na proljeće sjetila, kako ljudi plaču, kad se je moj Danilo počeo na put spremati. Takova me je žalost obuzela, kad sam ga sprovodila iz sela, te sam stala, pa gledam, a oko mene se samo bezkrajna stepa zeleni . . .

Svekrva i sama plače, a mene tješi:

— Tako nam je već Gospod Bog dao, kćeri moja mila, — veli, — za čim tko skače, za tim i plače! Ja sam svoj viek proživjela u razkošju, za muža sam pošla iz ljubavi, a sinovi su u mene kao sokolovi . . . Ali sam se zato i naplakala najgorčim suzama. I ja sam prije spremala na put svoga čovjeka, a sad se moram i sa svojim djetetom razstajati, pa još ne znam, hoću li ga dočekati i vidjeti, jer sam već dosta dugo živjela na svietu; možda će me Gospod i k sebi primiti. A ti si još mlada, pa ćeš ga dočekati; čemu da se žalostiš? Naružit će ti se lice, pa ćeš ga samo raztužiti.

I Motrja dodje:

— A što je to s tobom, Domaho? Nisam li i ja svoga Kirila u Krim opremila? Kako si se izobličila, Majko božja! Ako je tvoj muž pametan, ne će te ni pogledati, takova si postala! A moj će mene i podragati i poljubiti, jer ću ga dočekati kao puni mak.

Tako me ona tješi.

Jedva sam dočekala jesen. Svaki čas izlazim na vrata, ne dolaze li oni? A po noći ni očiju ne sklopim: sve sanjam, da škriplju vrata, ili da čujem glas svoga muža, pa se odmah dignem i izadjem; ali ne, nema nikoga: sve je gluho, a vrata su zatvorena.

Nekako o Petrovu, u oči nedjelje, sanjala sam ovaj san: izašao nad našom kućom pun mjesec, crven, crven, a u mje-

secu bieli pievac trepeće s krilima i pjeva tako, da sve selom odjekuje.

— Dobar si danas san sanjala, — kaže svekrva; — vidjet ćeš, da će se naš Danilo brzo povratiti. Kad se djevojci u snu pokaže mjesec, to je ženik; a kad ženi, to će doći muž, ili će se sin naroditi. Treba se nadati Danilu. Ne ćemo se ni ogledati i već će doći.

On se je u istinu već drugi dan na večer i povratio, moj golub bieli. I onda smo se narazgovarali! Ja mu pripoviedam, kakav sam san sanjala: pun mjesec!

— A ja sam — veli on, grleći mene — sanjao samo o zvjedici!

Odarka.

1.

Stari naš gospodar, pokojnik, nije bio dobar! Ne bi se trebalo toga sjećati, ali boljega nema.

U nas je preko rječice bio slobodan zaselak kozački, pa su ga se i kozaci čuvali kao ognja, jer ih je težko progonio; a što smo istom mi kmetovi pretrpjeli od njega, nek od toga Gospod obrani svakog krštenog čovjeka! Kad god ga sretneš, bježiš, ne gledajući, je li brieg, ili nizina, samo da ga obadješ. Najviše su ga se bojale djevojke. Nije on samo jedan veseli djevojački život uništio. A što samo misli?... Ide po selu smrknut, srdit, pa pògléda amo i tamo kao gavran crni.

Jednoč sjedimo mi u svojoj kući, razgovaramo se o njemu, ne spominjući ga dobrom riečju, a u to zatutnji u pridvorju, zagrmi! Sam gospodar na vrata! Kao što kažu: „O vuku govor, a vuk u kuću."

Unidje on i zapita:

— A gdje je tvoja kći Odarka?

A u moga brata bila djevojka, Bože mili, kakova djevojka! Sav je dvor obasjavala kao zviezda. Tako je mlada i sretna! Nikakova zla ne poznaje, ne sluti, hoda i smije se,

kao da srebrenim zvonom zvoni. Zapitao on za Odarku, mi se okamenili na mjestu, a Odarka upravo u kuću. Čim je on ugledao djevojku, odmah su mu se oči zasvietlile, pa veli:

— Hodi sa mnom u dvor, djevojko!

Odarka k materi. Stala kraj matere, pa stoji, ne diše moja ribica.

— Još je premlada, gospodine, petnaestu godinu nastupa, — kaže otac, a mati plače.

— Samo još štogod progovori, vražji sine, pa ću te već počastiti! — zagrmi on na njega, te i opet Odarki: — Brzo, brzo! Idemo!

Ona sve stoji, ne ide.

— Brzo, djevojko!

Ne ide, kao da je obamrla. Pograbio ju on za ruku i odveo.

Kao da je naše sunce zašlo. Nekako je u kući pusto, prazno.

2.

Namučili se mi do večeri; na večer bratova žena otišla u dvor, da vidi, i brzo se povratila:

— K Odarki me nisu pustili, — veli, — ni s daleka je nisam vidjela, ni glasa joj nisam čula.

Pa samo plače i plače.

I dugo nismo vidjeli svoga djeteta: nisu pustili ni otca, ni matere, ni mene. Dodješ i postojiš kraj gospodskih vrata, pa se i doma povratiš, a božji ti sviet nije miliji. Razpitkuješ dvorkinje, djevojke.

— Ne znamo, srce, ne znamo. Vaše diete kao da su za zlatnu rešetku zatvorili; ni u oči joj ne možeš pogledati.

A neke se i smiju, kao da im je Gospod pamet oduzeo.

— Što će biti vašoj Odarki? — kažu. — Bit će, što je i nama bilo! Zašto ne? Zar je vaša Odarka velika gospojica? Zar nismo i mi bile djeca kod svoga otca? Možda

nas nije majka milovala? I mi smo nekoč bile dobre, a sad smo pale u nesreću, pa ipak nekako živimo na svietu.

Mi idemo svaki dan, ne bi li jê vidjeli. Već je treći tjedan prošao. U nedjelju na večer bratova žena povratila se iz dvora, plačući.

— Nisam je vidjela, — veli, — i samo su mi se dvorkinje, nek im Bog plati, narugale.

3.

Sjedimo niemo, a u kući je tiho i tužno; samo se čuje, kako bratova žena plače, ili kako brat težko, težko uzdahne.

Najednoč nešto zašušti; škripnu vrata: unidje naša Odarka. Mi smo se i prestrašili, čim smo ju pogledali: blieda, blieda i izmučena! A ona, nesretnica, poklonila se i stala na pragu kao tudja; stoji i očiju ne podiže.

— Eto smo, ženo, — kaže brat, — ugledali svoju kćerku! Kako je krasna postala!

I zaplače. Prvi put sam u životu onda vidjela, kako moj brat plače. Nek ga Mati božja po drugi put na to ne navede!

Posadili mi svoju Odarku na klupu, a bratova žena veli:

— Kćerko moja, biedo moja! Zar su te napokon pustili iz dvora?

— Ja sam, mamo, kradom došla. U dvor su se dovezli gosti: mladi gospodin sa ženom.

— Pripoviedaj nam, Odaročko, svu svoju nesreću, mila moja! — kažem joj.

— Pripoviedaj, pripoviedaj! Nek slušaju! — rekne brat i izadje iz kuće, kao da su ga ognjem opekli.

Odarka zaplače i počne kazivati sve: kako su ju po noći zatvarali samu u sobu, kako su ju strašili i tukli, kako su ju doveli do sramote . . .

— Podji, moja kćerko, k gospodji; možda će ti ona pomoći . . . Nerazumno moje diete!

— Mamo, mamo! Što će mi pomoći gospodja? Od njega svi bježe kao golubi od jastreba. Gospodja mi ne će pomoći! Još će me i gospodja i gospodičići izgrditi, kao da sam u istinu kriva. Koja god dodje, kara ju i psuje i slovom i okom.

Tako naričemo i plačemo, plačemo i naričemo, pa nismo ni opazile, kako je tamna noć nastupila.

— Bolestna sam, majčice, — kaže Odarka. — Ostat ću kod vas bar ovu jednu noć. Sad su u dvoru gosti, pa se ne će nitko ni ogledati za mnom.

4.

Prenoćila kod kuće. Ne znam, da li je spavala, ili nije; ali još nije ni očiju sklopila, a već su za njom došli momci iz dvora:

— Hodi brzo u dvor!

Kako je plakala, kako li je molila, da smije samo još koji čas ostati kod otca, jer da je težko bolestna!

— Ne, — kažu, — mi to ne smijemo. Ne podješ li s dobra, odvest ćemo te silom; tako nam je rečeno. Tebe su još jučer tražili gospodičići i gospodja, što je tek došla.

— Kakovo joj se još zlo sprema? — kaže bratova žena.

— Dao Bog, da takova nitko ne dočeka! Bilo bi bolje, da je još malena poginula! — ozove se brat. — Nemoj, Odarko, nemoj plakati! Nemoj moliti! Ne će ti se smilovati! Nije njihova volja.

— Nije naša volja! — reknu momci. Već je i njima bilo žao.

Mi kao da nismo pri sebi: što će to biti? Ne znamo, bi li išli u dvor, ili da kod kuće čekamo na svoje zlo. Poslije toga, u objedno doba, eto Odarke.

— S Bogom, mamo, s Bogom!

Mi do nje:

— Što je? Što je?

— Dali su me mladoj gospodi, — veli; — u nedjelju će me odvesti. I vas će odvesti, draga tetko; kazali su, da se spremimo za nedjelju.

U meni zadrhće srce. Nisam doduše živjela u razkošnosti, ali ipak medju rodom, u svojoj kući; a sad me daju tudjim ljudima, u tudju stranu, ne znam: ni rad šta, ni zašto. Težko mi je bilo; oblile me sitne suze. A bratova žena zahvaljuje Bogu, što njezina Odarka ne odlazi sama u tudjinu.

Naš stariji gospodičić oženio se s Lješkinjom i živio u gradu, a k otcu nije kakove četiri godine dolazio: bili su u zavadi. Ljutio se stari zato, što je uzeo Lješkinju; ali kad im je Bog dao djece, starac im oprostio. Počeli oni dolaziti u goste, i to često. Lješkinja nekako udobrovoljila starca, kao da ga je očarala, pa ju je i slušao i novaca joj davao . . . A bio je tako škrt, Bože!

Kad je došla, naša gospodja i gospodičići ju namolili, da sebi izmoli Odarku, samo da biednu djevojku odvede daleko od gospodina. A kad ga je Lješkinja počela prositi i moliti, on ju je i dao. Nama je do nedjelje dano vremena, da se spremimo, a sami su se napried odvezli.

5.

Dočekali nedjelju; sakupila se rodbina, da nas sprovede, i opraštali smo se. Odarka se zadnji put pokloni materi; a mati ju zagrli, oblije suzama i samo govori:

— Diete moje! Diete moje jedino!

I tako je bila nesretna, da bi se bilo i kameno srce razpalo. A djevojka kao da je zamrla, ni ne plače. Pokloni se otcu, a otac ju blagoslovi:

— Neka te, moja kćeri, Mati božja čuva!

Priveli nas u dvor. Kola već stoje zapregnuta. Izašla gospodja s gospodjicama, pa nam kazuje, da vjerno služimo mladoj gospodi; izašao i on, gospodin.

— Tjeraj, — veli kočijašu. — Što ću toliko govoriti? Ako se gospodičići potuže, — kaže nama, — upoznat ćete od mene, kako se kozama rogovi izpravljaju. Tjeraj!

Vozimo se jedan dan i drugi. Pitam Odarku: je li bolestna?

— Zdrava sam, tetko; samo mi je na srcu težko, o, težko!

I sve misli, sve tuguje: sigurno za otcem i za majkom.

Četvrti dan dodjemo u gospodski dvor. Svi nas poglédaju i svi se smrkavaju; nitko nas ne nagovara ni ne pozdravlja. Sve sami gradski ljudi, neiskreni. himbeni.

Poveli nas u sobu. Došla gospodja. Jeste li kadgod vidjeli te Lješkinje? Sve su živahne, vesele i razgovorljive. I ta je bila takova. Kad je počela govoriti, to je i za sebe sve kazala i za nas odgovorila. Pa kako živo i brzo! Samo se previja pred nama. Već je dosta stara, pa ipak sama upravlja kočijom, s blistavim prstenjem, u krasnom struku, te tako još izgleda i mlada. Došao gospodin. Bio liep u licu, stasit i jako ohol. Ako i pogleda u tebe, to sve jednim okom preko ramena. Zapita, nema li pisma od otca, i ode. Došla i djeca, da nas pogledaju. Gospodja im kaže po svoju:

— Dajte tim djevojkama, da vam poljube ruke.

A oni pruže ručice: ljubite!

6.

Odredili meni, da predem; a Odarku posadili, da veze. Izveze gospodjicama suknjice, ili što drugo, pa na večer odnese gospodji i pokaže. Gospodja je kadkad i dobra, pa samo ukori, ako što nije pravo; ali kad se razljuti, to je kao ni vode iz korita ne ćeš ničim zaustaviti. Onda je svima

zlo! Nije nas zavoljela, ni mene ni Odarke. Često nas grize kao rdja željezo. Najednoč: „Pleši, Odarko, pleši!“ Zapovjedi, da ju dovedu u sobu, pa pleši! Počela plesati nesretnica, a nožice joj se zaplele i pala; a ona se smije: „Krasno,“ — veli, — „krasno!“ . . . Takovo zlo!

Gledam ja: gine, gine moja Odarka kao svjećica voštana. Sjedi po cieli dan, ni rieči ne progovori. Što god joj gospodja učini, kako god ju muči, ona šuti; samo kadikad tiho oči na nju svrne. A gospojice ju grizu kao pijavice: „Alaj si luda! I sav je tvoj rod lud! No, hodi plesati!“ Bodu ju, grebu, štiplju. A ona ih samo gleda, moja golubica! Gospodja se razsrdi i rekne:

— To je nekakova kamena djevojka!

7.

Dao Gospod proljeće; mi kopamo i sadimo u vrtu, a Odarka nije ni preko praga prešla.

— Kakav bi to bio njezin posao! — kaže gospodja. — Nek radije veze!

Jednoga dana svršimo posao, pa idemo iz vrta; a gospodja veli:

— Sigurno Odarka ne veze: ili spava, ili driema.

— A sigurno, mamo, ne veze, — rekne starija gospojica. — Ja to dobro znadem.

— Tiho! — veli gospodja. — Pogledajmo, što radi.

Stale se one šuljati . . . ušle. Odarka leži, složila ruke pod glavu, blieda, blieda, samo joj se oči sjaju; leži i gleda u nas oštro. I gospodja se lecnula i nije ništa rekla. Prenesem ju u komoru i položim na postelju; više se nije ni digla.

Neprestance me moli:

— Tetko, srce, otvorite prozor i vrata, da vidim sviet božji, da pogledam na svoju stranu!

Gospoda se posavjetuju medju sobom, pa kažu, da dovedem babicu. Došla stara babica, sva sieda; razpitala, pogledala i zakimala glavom.

— Diete moje nesretno! — veli. — Nek ne dožive dobra oni, koji su tebe, mirisavi cvietak, pogazili! A tvoj život ne će više biti dug!

Prekrstila djevojku, zaplakala i otišla.

8.

Tad zapovjedi gospodja, da se djevojka odveze u bolnicu.

— Pustite me, gospodjo, — molim ju ja, — da dvorim Odarku. Poslužit ću vam vjerno, budete li me trebali, i djevojku ću prigledati.

— Gle — kaže — ludjakinje! Ondje će ju prigledati bolje od tebe.

I nije me pustila.

U nedjelju se nekako otmem i podjem, da ju posjetim. Udjem, pa gledam: leži ona upravo kraj prozora, a prozor otvoren.

— Eto, — kaže mi stara služavka, što je ondje posluživala bolestnike, — odmah me je vaša djevojka počela moliti i prositi: „Položite me kraj prozora, položite!“ Pa sam i morala da joj zadovoljim.

— A što je, Odoročko, — zapitam ju, — kako ti je?

Ona pogleda u mene i rekne:

— Tetko, srce! Kod nas sada višnje i trešnje cvatu, a skoro će se i mak zacrveniti . . . A tata i mama? . . . Nema li viestî?

— Još nema, draga, — odgovorim. — Kad stignu, odmah ću doći k tebi. Ali ne želiš li štogod, Odarko?

— Ne, tetice, ničega ne želim; nek me samo od prozora ne maknu.

9.

I tako sam ju u nedjelju posjetila, a u četvrtak smo začuli, da je umrla. Došla ja onamo, a ona već na odru. Svjećica gori, ali nikoga nema. I tako je ležala krasna kao angjelak božji.

Nadošla stara služavka.

— O, — veli, — naplakala sam se nad vašim djetetom, srce! Ta bila je tako pokorna i tiha! Tako mile duše nisam nikad vidjela! Došla ja k njojzi jučer, a ona se penje na prozor. „Oj," — kažem joj, — „djevojko, što ti to radiš?" ... „Pustite me," — veli, — „pustite, bako, da pogledam onamo zadnji put... Ondje živi moj otac i moja mati!" ... I tako žalostno kao ptičica cvrkuće: „Pustite!" ... Ja sam ju i pustila. Podržala sam ju malko; a suze, kao biserje, siplju mi se na ruke, tople, tople ... Sunce je upravo zalazilo ... Pogledala: višnja cvate u vrtu: „Donesite mi, bako, višnjev cvietak... Donesite, bakice!" ... Podjem i donesem. „O, kako je" — veli — „mirisav i svjež! Hvala vam, bako, dušo!" ... Legla i cviet blizu sebe položila. „Eto je već i sunašce dosta nizko," rekne i počne onda spominjati otca i mater; sve ih je zvala, sve im je govorila: „Tato moj, tato! Zašto ste me napustili? Mamice, uzmite me! ... Mamo! ... Tato ... Rodjeni moji i mili!" ... Nek ju Gospod, moju golubicu, primi na svoje njedro! I tako sam se naplakala pod stare dane.

U petak su ju pokopali. Kad su lies spuštali u grob, sve su nad njim bieli golubovi kružili. Sunašce je titralo i kao da je po zemlji prosipalo zlatne pramove. A jutro je bilo tako tiho i jasno! Ni vjetrić ne vije, ni oblačić se ne pokazuje. Pravedna je duša preminula.

Nisu bili par.

1.

Dok smo živi, zlo nas ne mine. Tako nam je Bog dao, takova je već naša sudba . . .

Imala sam nećakinju; kod mene je i odrasla, jer je ostala sirota još iz malena. Ja sam i otca joj i mater pokopala i oplakala; ja sam ju i pameti učila i dobro joj htjela. U nje je bila i krasna kuća i nared i škrinje, one na koturićima, te se nad njih i prigneš, a dna rukom ne dohvatiš.

Živi ona kod mene veselo, a kako je liepa! Crnomanjasta i jasnooka, i usta joj rumena i stas vitak! A kako je bila vesela, šaljiva!

I dobra je kućanka, radenica. Kad je poodrasla, bez brige sam kruh jela: ona i uradi sve i prigleda sve i kuću mi veseli.

2.

Živimo mi tako ugodno i liepo. Kad najednoč stanem primjećivati, da je Parasja sve nešto zamišljena i zamišljena. Glasno rieči ne kaže, veselo se ne nasmije, ne pogleda. I propala malko.

Meni ne kazuje ništa, a ja ne pitam. Išla je i na ulicu i na večernjice. Prije podje i kaže:

— Tetice, golubice, idem k djevojkama, — ili kamo god; a sad samo ode od kuće, a da mene ni ne zapita.

3.

Jedne večeri povrati se mirna i vesela; sve hoće da mi nešto kaže, i ne kaže.

— Što je, Parasjo, golubice, što ti se je desilo dobra?

A ona ne će da mi kaže, nego samo pogleda i pocrveni. A ja ju sve napastujem.

— Kaži, pa kaži!

Ona ustane, pa mi i kaže:

— Ja, tetice mila, ja ću se brzo udati.

— Bog ti pomogao! Nek ti Mati božja dade dobru sreću!

Zapitam ju, za koga misli poći.

— Za Semjona Paljeja.

— Oh, diete moje, zar ti je to par? — kažem.

— Par mi je, jako mi se svidja! — odgovori mi ona ponosno.

4.

A taj je Semjon Paljej bio svemu selu čudan i divan. Bio je bogataš, a ipak je živio kao što žive ubogi ljudi. On nije privredjivao, nego samo gubio, hodeći po sajmovima. Ili proda, ili kupi, nikad sebi na korist; svatko ga prevari, tko samo hoće. Razumne je glave, a ipak nekako čudan čovjek. Takovih ljudi nisam ja ni vidjela. Znalo ga je kadikad što snaći, pa leži cieli dan u vrtu, kao da je bolestan, ili cielu noć luta po stepi, po polju. Tko bi znao, što mu je!

5.

Sve ja to i spominjem svojoj nećakinji. A ona . . . Već se znade, da djevojka ne uvažava ničega, kad se zaljubi. Ljubi, pa samo ljubi. Ako i znade, da će biti nesretna, ipak se ne boji, — do svoje joj sreće nije stalo!

Svjetovala sam ju i molila. Ona je plakala, slušajući; a k Semjonu Palježu leti joj duša kao leptirica k ognju, — ne možeš je odvratiti, zaustaviti. Što da uradim? Nisam se mogla odvažiti da ih razstavim, pa sam ih i blagoslovila.

6

Pa i sama sam se radovala, gledajući im život drag i mio. Dodjem k njima u goste, — sjede zajedno. Kako su sretni, kako su krasni! Kad sam ga bolje upoznala, kao da mi je rodjeni sin bio. Takav mu je bio pogled, takova rieč, takova krasota, kao da ti je rodjak, i to je sve!

Dodje Parasja k meni na časak . . . Gospode, kako je vesela, kako sretna!

— Kako je, Parasjo?

— Ta dobro mi je, tetice, srdašce, dobro! Ljubi me on jako. Ni za korak me od sebe ne pušta; sve me moli, da pjevam. „Sjedni kraj mene; pjevaj mi, ptičice, pjevaj!“ Ja zapjevam, a on sluša i gleda mi u oči . . . Kakove li mu je oči Bog dao!

— A kako gospodarstvo? — zapitam.

— I gospodarstvo je u redu. Dobro, sve je dobro. Sve radim i sve samo ugadjam njemu. A on, tetice, on mi sve ne dâ, da radim . . . ej, Bože! . . . Vrzem se oko peći, ili radim što drugo, a on: „Što radiš tako dugo, Parasjo?“ . . .

„Ta za tebe, golube, da tečnije jedeš!“ ... „Nije meni do toga,“ — veli, — „srdašce! Hodi, sjedni kraj mene, pa ćemo se razgovarati, kako ćemo živjeti, kao što ljudi žive na svietu.“ I kad počne govoriti, tetice, zaboravim na sve, što sam počela raditi i što bih morala učiniti. Lecnem se i zastidim, kakova sam to gospodja postala ... Sad sam već pametnija, radim, mijem, šijem ... A on je, vidim, žalostan i smrknut: ni ne jede ni ne pije ništa. A ja ga molim, a ja ga molim: „Ta barem pokušaj, ta samo se ustima dotakni! Dobro je, da ne može biti bolje!“ ... „Kako da ne bude dobro, kad si to ti svojom rukom začinila, pa još i svojim mislima!“ kao da mi se ruga, veli. A ja ga stanem cjelivati, pa je i opet veseo.

7.

Ja se radujem, slušajući to njezino čavrljanje. Nisam ni slutila, da bi se sva ta sreća mogla u veliko zlo prometnuti. Parasja ne dolazi doduše više tako često k meni, ali ja mislim: „To je zato, što je sretna i zadovoljna.“ Kaže se: kad je djedu dobro, i na Boga zaboravi.

Jednoč se saberem i podjem k njima u nedjelju. Kuća zatvorena. Ja u vrt, pa vidim: sjede oni zajedno, samo što su oboje neveseli; sjede niemo.

A njihov se je vrt zelenio na gori sve do same vode. Izpod vrta rieka široko kraj obalâ teče. Na onoj strani mlate žito; čuješ, gdje mlin melje, i čuješ i vidiš: šúmê i savijaju se vrbe nad vodom, a na sve duva blagi vjetrić.

Oni sjede pod kruškom. On gleda nekamo daleko, a ona u njega. Pristupim k njima: oboje se lecnu.

— Bože, pomozi! Zdravi bili!

— Molimo, izvolite!

Pozdrave me, govore; a meni se sve čini, da nije

onako, kao što je prije bilo. Posjedim ja kod njih, pa se kući spremam.

— Sprovedi me, Parasjo! — kažem joj.

Ona podje, da me sprovede.

— Parasjo, — započnem, — zašto ste vi danas takovi? Što vam je?

A ona:

— Ništa, tetice, tako mi Boga, ništa.

I nije mi rekla. Tako smo se i oprostile.

Idem ja i sve mislim: „Zašto je ona tako nespokojna? Što se to kod njih dogadja? A možda su se“ — mislim — „i posvadili malko? Pa će se i pomiriti, moji golubovi!“

8.

Ja ju čekam i čekam, a nje nema. Ako sam i u poslu, ipak ću prigledati barem na časak.

— Zašto ne dolaziš? Zašto me ne obadješ?

— Doći ću, tetice, doći.

A ipak ne dolazi, a vidim: propada i propada moja Parasja.

Podjem i opet k njoj. A zima već čvrsto pritisla. Dodjem: ona naložila peć, pa sjedi na klupčici i glavu prignula i ruke spustila. Je li živa, nije li živa? . . .

„Oh, satrla je moju Parasju zla sreća!“ pomislim.

— Parasjo! — kažem.

Ona se prene i ustane, blieda i sumorna.

— Kaži mi, diete moje, kaži mi svoju nevolju.

Ona šuti i gleda u plamen. A ja ju molim, molim ju i plačem. Ona sveudilj gleda samo u plamen. I dugo sam ju molila, a ona je gledala; pa onda, obrnuvši glavu k meni:

— Moj muž me ne ljubi! — rekne.

— Kako da te ne ljubi, Parasjo? Bog s tobom!

— Ne ljubi! — rekne, i rekne to tako iz duše, da sam odmah povjerovala.

— Prije me je ljubio, a sad me više ne ljubi.

— Da li te psuje? — zapitam. — Možda te i tuče?

— Ne, ne psuje, ne tuče; samo me ne ljubi: ne pogleda me, ne podraga, ne nasmieši mi se.

— A što je to s vama? — zapitam.

— Ni sama ne znam, — kaže. — Ugadjala sam mu, ljubila sam ga, ali je već takova moja kob!

— Možda se radi čega srdi na tebe?

— Radi čega? Zar ga ne slušam! Bilo je u ljetu; sjedili smo u vrtu, a on mi pokazuje: „Pogledaj, kako je voda čista! Kako šumi po trstici, slušaj!“ ... Ja nisam izprva ni gledala ni slušala, ne ću. „Radije ću te poljubiti!“ kažem mu. „Zašto da gledam onamo?“ ... Vidim, kako on nabire obrve, pa sam onda i poslušala i pogledala, kao da toga nisam još nikad vidjela, samo da mu ugodim. Nedavno je ondje umro onaj Lisenko, pa udovica prodavala svoje siromaštvo, a ja ga zamolim: „Kupi, jeftino ćeš kupiti od nje.“ A on meni: „Ti hoćeš da se sirotinjskim dobrom obogatiš, Parasjo!“ ... A ja mu velim, da će svejedno kupiti drugi ljudi. „Ali ne mi!“ ... Vidim, da mu je to i slušati težko, pa zašutim ... Ne, tetice, uviek sam ga slušala, pa mi je ipak takova sreća!

9.

On upravo u to unidje u kuću. Skine kapu i pozdravi nas, a umoran je i smrknut.

— Smrznuo sam se! — veli!

Kako li poskoči Parasja! ... Puše u oganj i kožuh skida s njega i leti kao grlica oko njega.

A on . . . tako krasan, nisam ga još ni vidjela, čini mi se, takova! Protegao se, grije ruke nad crvenim plamenom. A kad Parasja svrne na njega pogled sumoran i tužan, odvrne od nje oči . . .

Htjela sam im nešto svjetovati, reći, ali nisam rekla ništa, nego sam pošla kući.

I kad god hoću da idem k njima, kad se toga sjetim . . ne idem. Kad se sjetim, kako je stajao onako zlovoljan i miran, majčice! . . . Ne, ne idem! Već nema pomoći! . . .

Odkup.

1.

Pripoviedat ću vam o Jakovu Harčenku, kakove je neprilike pretrpio u Hmelincima, zaletavajući se do Kohanovne.

Dolazim s njim u nedjelju pod to selo. Sunce je već nizko. Moj momčić, gledam, kao da je počeo zaostajati. Opažam šuteći, opažam: postao moj momčić sasvim drugi čovjek. Cieli je put bio razgovorljiv i veseo, klopotao je kao gradsko zvono, a sad kao da su mu usta puna vode: i obrve je smrknuo i glavu prignuo.

— Što si se to, — velim, — gospodine Jakove, naduo kao mjeh pod vjetrom? Možda si se umorio, momče?

— Nisam, — odreže, pa i opet ide niemo.

— Ta što ti je, — velim, — gospodine Jakove? Prije si brzao, mladiću, kao vjetrov otac, a sad si nešto počeo zaostajati?

U to izadjemo na visočinu, ne baš veliku; a s nje se vide Hmelinci . . . selo kao na dlanu.

— Odahnimo, — velim.

Sjednemo. Gleda moj Jakov u selo, oči mu se razkolačile; gledam i ja. Sve sama poznata mjesta: i kuće i vrtovi.

Krasno selo, samo da ga vidite! Crkva stoji visoka. Nekakav ju je stari satnik sazidao. Cintor zarastao korovom i travom gotovo do pojasa, kućice se sakrile po zelenim vrtovima. Krasno, da se ne može ni izreći!

Sjedimo, gledamo. Bučili ljudi po selu, pa se onda jedan za drugim i razišli. Brbljale još dvie žene; razstajale se i opet sastajale, i sve su mahale rukama, kao da grah mlate. Da nije iz kuće izašao čovjek, ne bi se bile razstale ni do zore. U selu se sve umirilo; samo gdjegdje zazvoni okno i skoči kroz vrata brz momak.

— Dosta je, hajdemo! — progovori moj Jakov, kao da ga je nešto maknulo. — Već je kasno.

A uz to probliedi.

— To je zlo! — velim.

— Kakovo zlo, djede?

— Ta što je to tebe snašlo, Jakove! Pošao si i zdrav i veseo, i pjevao si i govorio, i najednoč kao da su te oparili vrelom vodom! Da nisi izgubio novce?

On za kapu:

— Novci su tu! — kaže.

— I novce nosiš i djevojka te čeka, a ti kao da ideš u jaram!

On ni sape iz usta

— Prenoćit ćemo — velim — zajedno kod staroga Kohana.

— Kako vas volja, — kaže.

Razsrdim se na to.

— Ta daj, — velim, — Jakove, — govori pošteno! Što samo tako kazuješ rieč po rieč? Ako mi se odmah ne povjeriš, nisam ti ja Javtuh Tovstodub! Ni u svatove me ne zovi: ne idem!

A on onda i počne:

— Što će mi, — veli, — djede, i ti novci? Hoće li me oni osloboditi?

— Zašto si, brajane, tako žalostan? Zašto da te ne oslobode? Kad imaš novaca, to ćeš se i odkupiti.

— A ako gospodja ne će?

— A zašto ne bi htjela ta tvoja gospodja? Zar si već gdjegod vidio takovu gospodu, a da im novci ne bi bili mili? Meni se — velim — to nije dogodilo; ja ne poznajem takove gospode.

— Ona ih, djede, upravo košem mjeri.

— Uzalud ih — velim — i košem mjeri: oni su, ta gospoda, na novce tako lakomi kao cigani na salo, brate moj! Njima će do vieka, do sudnjega dana biti malo! Ne brini se, ja ću sâm s tobom poći k gospodji. Takove gospode još nismo vidjeli. Ti se pokloni staromu . . .

— On mi je već rekao: „Za kmeta ne dam svoje kćeri. Nek radije ide u opatice!“ A kako je Kohan rekao, tako će i biti: to znade i malo diete.

— No, vidjet ćemo, kako će biti, — velim; — nije više daleko. Eno mu se i kuća bieli! . . .

2.

Idemo ulicom; još smo vidjeli s drugoga kraja: u kući se svietli. Dodjemo, ja pokucam. U dvorištu zalaju psi; netko otvori prozor, ali kao da nije ništa vidio, jer se je odmah smrknulo i posve je bilo tamno. Škripnula brava i izašla Kohanovna Marta.

Kakova je to u taj čas bila djevojka! Ta tako mladjahna, pa rumena kao makov cvietak. Nakićena cviećem, s crvenim ovratnikom, košuljica izvezena, u čižmicama . . . No, djevojčica kao zvjezdica!

Izašla sa svjetiljkom, pogledala mene i Jakova.

— Aj, djede, — veli, — što ste vi to?

I vidite: nisam ja, nego Jakov malo da joj nije svjetiljku izbio iz ruke.

— Marto, lastavice moja! — šaptne.

U to i stari Kohan napolje pogleda, a za njim stoji Kohaniha. Pozdravimo se.

— Ej, kćerko, — kaže stari, — dragi gosti žele u kuću, a ti tu stojiš. Hodi, moja lastavice!

I propusti ju kroz vrata.

Udjemo i mi, poklonimo se i posjedamo. Stari moli, da večeramo. Mati i kći obilaze oko stola, ili oko peći; a mi pogledavamo jedan u drugoga i hoćemo da započnemo razgovor.

Kohan ... Vi ga jamačno niste nikad vidjeli? Toga su čovjeka svi štovali još iz mlada. Dok je još bio momak, trepne samo crnim obrvama, a djevojke venu i luduju; a sada, kad je ostario, makne samo siedim brkom, pa zašuti sva družina ... Prvi je čovjek u selu Kohan. Samo da ga vidite! Što su ta vaša gradska gospoda? Opareni vrebci! A on je, velim vam, visok, sied i brkat, u crnoj odjeći, a pojas mu crven, kapa siva, hod pravi kozački, još je od onih davnih kozaka. Ako se s njim i šališ, ali kapu i nehotice skineš. Zar po selu ide malo starih ljudi? No, jednomu se ukloniš, drugoga ni ne vidiš, a njega kao hetmana odmah opaziš. I on skine kapu, makar i malom djetetu, skine i ide dalje. Oženio se Oksanom, kćerju staroga Jakovenka, takodjer dobra kozačkoga roda. Bila je djevojka snažna, stasita, crnooka, prava kozakinja!

Posjedili mi ondje i pogledali još jedan u drugoga.

— Tako ti je, brate! — kaže Kohan.

— Tako je, brate! — kažem i ja njemu.

Kohaniha donese večeru i počnu nas častiti.

— Još čašicu, kume! — mole.

— Put je dalek, — kaže Kohaniha, — i hladan vjetar puše; a sigurno ste se i umorili.

— Ej, gospodjo majko, — velim, — gdje čeka ljubav, nema daleka puta.

I izpijem drugu čašu.

A stari će momku: — Kako je? Što je? Je li sve u redu? Kako posao?

Jakov je, vidite, bio u Kijevu na poslu. U nas puštaju gospoda, treba im samo dati daću, kakovu već odrede. Jakov je te godine baš dobro zaradio. Sakupio, koliko je mogao, jer je znao, za što, a bilo mu je i prešno.

— Hvala Bogu, — kaže Jakov, pa izvadi iz kape novce i položi ih staromu pred oči. Zatim ustane, pokloni se i pogleda . . .

Starac samo makne siedim brkom.

— Novci, — veli.

Jakov se i opet pokloni.

— Svu nadu polažem u vašu ljubav i milost, otče!

Marta pogleda, izpravi se, podigne glavu kao prepelica, pa sluša . . . ne diše. I mati, vidim, pogledava u nas crnim okom.

— S Bogom! — reknem. — Sutra ćemo k gospodji, pa onda k vašoj milosti s ručnicima.

— S Bogom! — veli stari. — Pokušajte sreću! Ako se odkupiš, Jakove, bit ćeš mi zet; ako ne . . . volja božja! Za kmeta ne dam svoje kćeri. Kako sam rekao, tako ću i umrieti. Ona je slavnoga kozačkoga roda! Zar da ja, pa još sa siedom glavom, častni i dobri rod osramotim? Zar da promienim kozačku naviku kao poganu židovsku vjeru? Nema na svietu nikoga nad kozacima!

I o postelju se podupre; izpravio se i oči mu se svietle, a glas zvoni; razjunačio se, kao da ide na Turčina!

— Nema, nema nikoga nad kozacima! Nema; što da se i govori? — rekne s tiha žena, osovivši glavu.

Moj momčić probliedio kao krpa; a djevojka kao da nije pri sebi. Stoji, kao da nije živa, i jasnih očiju ne podiže.

— Što on nije kozak? — kažem ja starima. — Nek Marta odgovori sama!

Marta nije ništa rekla; zakrila se izvezenim rukavcem i izašla iz kuće.

— Što će dakle biti, gospodine brate? — zapitam.

— Bit će onako, kao što sam rekao. Otidjite k gospodji, pokušajte sreću.

— A ako vražja baba premnogo zatraži?

— Ako i zatraži, za novce se ne brinite: ja ću vam dati novaca.

— No, hvala, brate! — kažem ja. — Pravi si kozak, kao što vidim!

I gurnem svoga mladca, da se dobro drži.

Postane veselije. Počnemo se dogovarati, kako ćemo sve uraditi. Kohaniha izadje za kćerkom. Sjele negdje u vrtu i razgovarale se zajedno. Mi ih te večeri nismo više ni vidjeli.

3.

Odveo nas stari u komoru na počinak, pa smo legli spavati. Čujem ja: ne spava moj momak: ili sieno prevrće, ili uzdiše, pa napokon i izadje.

Ne bih li i ja pošao za njim? Moći ću stajati na straži.

Ležim i promišljam, a san me hvata: sieno je mirisavo, svježe. Čujem škripu! „No, dobro je, što nisam pošao; to je Jakov!“ ... On! Postoji malko, pa i opet izadje. „Ej, ne, stani!“ ... Sad podjem i ja za njim. Gledam: krade se pod kućni prozor ... i gle! Došulja se do njega, pa guče kao golub i kuca tiho, posve tiho, ali se prozor nije otvorio. Ili nije spavao otac, ili je bilo što drugo, tko to znade! I otišli smo, kao što smo i došli, bez ičega.

— Ne žalosti se, — kažem mu, da ga utješim, — sinut će sunce i pred naša vrata!

*

A on samo mahne rukom i zakopa se u sieno.

— Jakove! Jakove! — viknem.

Šuti, kao da ne čuje, spava.

Onda se i ja prevrnem na bok i u istinu usnem.

Ustanemo rano, prije sunca. Stari nas sprovede za selo, (jer su Hmelinci selo kozačko, a do gospodskoga ima još pol vrste), pa skine kapu:

— Bože pomozi!

I oprostimo se.

Idemo, idemo, a eto Marte s prečkom,* te hoće da nešto kaže, a sve se stidi i sva je crvena kao višnja.

— Što je, Marusjo, — kažem, — zar si nas došla sprovadjati?

Ja sam morao započeti razgovor, jer moj momak samo očima striže i iza mene pogledava u djevojku.

— Bila sam — kaže — kod Katje po prečku . . .

I nestane je izmedju vrba.

4

Unidjemo u gospodski dvor; sunce je već dosta visoko; zapitamo . . . spavaju. Sjednemo pred izmaljanim hodnikom, pa gledamo. Vrt nam je upravo pred očima. I ovdje su stazice i ondje stazice, sve žutim pieskom posute, i cvieće cvate u okrug; i klupe zelene . . . sve je čisto, u redu.

— Krasan vrt, Jakove!

— Krasan, — veli, — djede!

Dugo smo tako sjedili zabrinuti, dok smo i dočekali,

— Gospodja je ustala, — kažu.

Pozovu nas u sobu. Pred očima nam zatitra: i zeleno i crveno, i bielo i modro . . . Čega ondje nema! Možda ste kadgod zavirili u židovski dućan? Svega dosta; u prvi mah

---

* Na kojoj djevojke nose vodu.

ne možeš ni razabrati, što je liepo, a što bi se, vidite, moralo baciti na smetište, da ljude straši. Tako i tu: po uglovima se blista, po zidovima se sjaji. Dotrče nekakove gospojice, brze i znatiželjne kao svrake; povrte se, povrte pred očima, pa bježi za vrata! A sama gospodja . . . tako je napuhnuta, kao da je kvasom začinjena; sva u prstenju, u baršunu. Pridje ravno k zrcalu, okrene se dva puta, i sve zašumi po sobi kao suho lišće; izvali se na stolac, što su joj ga podmetnuli, pa onda pogleda u nas.

— Što hoćete? — zapita.

— Došli smo do vaše milosti, — velim, — tako i tako! I poklonim se duboko.

Onda nas ona stane malko pozornije gledati, pa veli, da je sad sve poskupilo, da su se od ovoga i onoga gospodina momci odkupljivali, pa su po pol tisuće za sebe položili.

— A od koga to gospodina, dobročiniteljice? — zapitam, pa se i opet duboko poklonim.

— Što će ti to, od koga gospodina? — odgovori strogo. — Što će ti to?

— Ali u toga su gospodina, — velim, — dao mu Bog zdravlje, sami bogati ljudi.

— A za koliko se ti misliš odkupiti?

— Mi bi mislili za toliko, velemožna gospodjo, koliko novaca imademo . . . Ta što! Valjda više nije ni Bog dosudio.

— Pa za koliko ti misliš!

— Ta što da uzalud vašu milost uznemirujemo? Budite zdravi, dobročiniteljice!

I podjem k vratima.

Jakov me pograbi za rukav:

— Djede!

Ja mu žmignem: ne miešaj se!

— Čuj me, — vikne gospodja, — stani!

Povrne me, pa zapita i opet:

— Za koliko se želiš odkupiti?

A ja ipak ne kažem.

— Zašto — velim — da vašu milost smetamo?

Zatim opazim, kako se ona crveni kao žar najcrveniji, pa kažem:

— Ja, milostiva gospodjo, mislim: za dvjesta srebrnih rubalja.

Ona meni:

— Ta ti si poludio! Ti si i ovo i ono!

A ja joj se sve klanjam bez rieči, nek ona po volji govori.

Nagovorila se, ustala:

— Ako se hoćeš odkupiti, odkupi se što skorije za trista; poslije ne ćeš ni za tisuću.

Moj se Jakov razveseli i kao lud padne joj do nogu. Zahvaljuje joj, kao da ga je salom oblila.

— No, a jeste li donieli novce?

Samo što nam u oči ne skoči.

— Nismo, — kažem, — milostiva gospodjo; imamo kod sebe nešto, ali ne sve.

— Meni odmah trebaju novci! — vikne. — Odmah, odmah! Danas ću — veli — poći u grad, pa i vi budite ondje, da sve svršimo. Odlazite, sakupite novce.

Zatim prihvati zvono, a po svim sobama: dzin, dzin! Dotrče djevojke i dječaci.

— Kočiju, — veli im, — ne oklievajte!

A sama se vrze kao Marko po paklu: sad papirić iz zrcala izvadi, sad ga otvori, a sad zatvori; i dvie djevojke oko nje skaču kao ždrebice, kad se natjeravaju.

5.

Dok su se u gospodskom dvoru spremali i uredjivali, otišli smo mi u Hmelince i podigli ondje viku, smieh, radost

i veselje, pa smo se i opet povratili u gospodski dvor. Gospodja zapovjedi, da nam dadu kola; a sama sjedne na visoku kočiju i podjemo s Bogom.

Naš je gradić — običan gradić, nema ništa osobita. Moj mi je otac rekao, da su nekoč po njemu prolazili satnici i pukovnici, — kamo pogledaš, krasna vojska kao mak crveni; a sad su zasjeli Židovi kao skakavci. I gospode ima. Po trgu jedva prolaziš, jer je na njemu najviše ljudi.

Odmah su poslali po nekakova pisara Zaharevića, a nama su rekli, da počekamo pred vratima, dok on dodje. Došao brzo. Ružan u licu, kozičav kao rešeto; hlače mu modre, široke, nekakav haljetak kratak i na vratu zelena marama; pod desnom rukom kapa. Unišao, prignuo se, sgrbio; a cipele mu čitave i dobro namazane.

Gospodja ga je odmah pozvala k sebi. Kad god je govorila s kakovim našim čovjekom, sjedilâ je nehajno kao puna glavica kelja u vrtu, pa je sve gledala: kakove su ti obrve, kakovi brkovi, kakova je odjeća na tebi. Mora da bude kakav general, da samo malko prikloni glavu, ili da ljubezno pogleda u oči.

Počekali smo još malko, dok se je gospodja svjetovala s tim Zaharevićem. Ode on od nje, žmigne na nas i rekne: „Za mnom hodite!“ . . . I gospodja rekne na vratima: „Hodite za njim!“ . . . Pa smo i pošli.

A veseo je čovjek bio taj pisar Zaharević! Istom što smo izašli, počne se smijati i govoriti, za malo da ne pleše. Zatim udari Jakova cielom šakom po ledjima i rekne:

— A što, prohtjelo ti se na slobodu? Pa dobro!

— Tako dobro, — kažem, — da nam bolje i ne treba za neko vrieme.

— Samo je zlo, — veli, — što je vaš posao jako težak. Ne znam, kako će to biti.

— Kako to? — zapitam, a Jakov samo probliedi.

— A tako, što vam sad moram napisati osobite znakove; to je težko! Ja bih ih i zapisao, ali što će reći gospodin Bjerkač! Treba mu ih pročitati.

— Ako dobro napišete, dao vam Bog zdravlje, gospodine, ne će sigurno ništa reći; možda će vam i zahvaliti.

— Hoćete li mu dati kakav dar, ha? Ja ću mu odnieti. To se može. Ha?

Jakov ga odmah zapita:

— Kakav dar treba? Naučite nas, gospodine!

— Možete mu dati novaca, makar i sto rubalja, uzet će ih: dobar je čovjek! — kaže pisar i sve se smije

— Ne, gospodine, kažite nam, kako treba! — (Tako ja njemu). — Zašto da mu dademo novaca? Mi ćemo zapitati svoju gospodju.

— Pa napokon ni ne treba. Slobodnomu sloboda, spasenomu raj. Može se i bez novaca.

To već kaže bez smieha.

Sjeo uza stol, a stol je u njega neravan, pa i sva je kuća nakrivljena! Po kutovima je samo smeće pobacano. Napiše nešto, pa veli:

— Ne mogu obaviti ničega, tako recite i gospodji. Nema ništa, da se piše.

— Kako ništa? I drugima nešto pišete, gospodine!

— Pišem osobite znakove, prostače! — odgovori Zaharević, razsrdivši se na nas. — A kakovi su u njega znakovi? Sasvim je onakav kao i svi drugi.

— Dakle, hvala Bogu, što smo i mi slični ljudima! — oglasim se.

— Ali ne, pa ne! Nema osobitih znakova, nema ništa, da se piše.

Natezali smo se, natezali, i morali smo mu napokon dati dva rublja i pol. Onda je našao znakove i odmah ih nadrljao na papir. I postao je iznova veseo, kao što je bio i prije.

Sproveo nas, pa veli:

— Ne bojte se, sve će biti onako, kako mora da bude: tako mi glave i prijateljstva! Nama samo mali darak, kao što kažu: Od svega svieta po konac, pa eto košulje!

— Samo da sviet ne ostane gol! — kažem ja. — Jer, dao vam Bog zdravlje, vi jako mnogo konaca izvučete, i to sa svih strana!

6.

Sve se je, kao što je obećao Zaharević, svršilo dobro. Poklonili smo se gospodji, pa ne časeći časa, u Hmelince. U Hmelincima ručnici bili gotovi, samo su na nas i čekali. Ugovorili smo sve, pa smo ondje i veselje prirediIi.

Dobro su se pozabavili i stari i mladi. Pročulo se po svemu selu, da je kod nas veselje: muzikaši sviraju, u bubanj udaraju, — bilo je veselo, bučno!

Dobro kažu: Od čestite djevojke čestita i žena; čestito se zavrtiš, čestito i vidiš! . . . Kakova je ženica postala naša Marta! Dok je bila djevojka, trčala je, smijala se, čavrljala; a sad kao da je postala razumnija: preko dvorišta priedje tiho, polako, u oči pogleda ozbiljno. Zobun joj je crven, a suknja biela, duga, — ni hetmanu ne treba krasnije žene, tako mi Boga!

Žive oni i sada skupa s otcem i ljube se iskreno. Našao se u njih dječačić, crnomanjast, uvrgao se u otca i zdrav je, hvala Bogu, — raste.

Nevaljanka.

1.

Naša gospodja nije bila u prvoj mladosti, ali baš ni stara; a bila je visoka, snažna, i govorila je brzo, zvučno. Odievala se je pomnjivo: niz do niza, vrpca do vrpce. Ide kao naslikana.

I u sobama je kod nas bilo liepo, izčišćeno, izlašteno, nakićeno; i naslonjač i stolci, sve kako treba, po gospodski. Gospodja je ponamieštala kamenite mačkice, čašice i bočice od zelenoga i crvenoga stakla. Imala je i psa od mjedi salivena, i zečića od gline s namrežkanim ušima. Sve to nije bilo Bog zna što, ali se je sve skupa blistalo i u oči udaralo, kao da ih sve bode i zasljepljuje. Ali ovo je bio najdragocjeniji komad: visio kod nje na zidu naslikani gospodin, crn kao kukac, a mrk kao noć, sa zlatnim prstenjem na ruci, — njezin otac pokojni, knez velemožni. Tko god dodje gospodji u goste, svakomu kaže:

— To je moj tatica pokojni!

Ona je znala, kako će se pred kim ponašati, kako li govoriti, kako gledati, kako uzdahnuti. Dodje li kakav siromak, glasno mu kaže: „To je moj otac, knez!“ . . . Drugomu, bogatašu, uzdahnuvši: „To je,“ — veli, — „dok je

još bio živ moj otac, po njemu naslikano; onda nisam poznavala biede!“ . . . A trećemu: „Što je“ — veli — „taj sviet, i velemožnost i bogatstvo? To je bio moj gospodin otac, knez; velik je čin postigao!“ . . .

Eto tako i ovako, a svakomu kaže, da je kneževska kći. Ali ne spomene, kako je pocrnjeli knez protepao svu otčevinu, ostavivši joj samo mali dvorac u mjestu s vrtom i dvorištem, jer je to bilo njezino materinstvo, pa toga nije mogao protepsti.

Četiri su okrugle sobice bile u tom dvorcu, dvokrilni prozori i hodnik sa strehom. Za dvorcem gusti vrt, već star. Zeleno dvorište obraslo visokom travom; od ulaza su išle dvie uzke stazice: jedna do dvorca, a druga do kuće. Usred dvorišta je veliki jablan stajao.

Polovicu dvorca bila je gospodja dala nekakovim gospodičićima u najam; davala im je i hranu, pa je od toga živjela sirota. A muž joj je služio negdje daleko; mi ga nismo ni vidjeli. Pa ni gospodji nije bilo do njega.

Gospodičići nisu puštali, da joj bude dosadno; svaki dan i svaku večer su se kod nje zabavljali: ili su se kartali, ili su pjesme pjevali.

Nije bilo ružno našoj gospodji uz takav život! . . .

2.

Mene su njoj poklonili. Rodom sam iz Gluščihâ; bila sam nekoč Ivankovske gospode. Živjela sam kod otca i matere, — Bože mili! I sad se sjećam, kako se je onda živjelo! Oženio se naš gospodin, i uzeli mene u službu k mladoj gospodji. A ova, moja sadanja gospodja, sve joj je nešto radila. U goste joj na mjesec dana, pa i na dulje, dolaži. I stane se tužiti: „Što da počnem? Nemam služkinje! Ne ćete li mi vi dati koju od vaših?“ . . . „Zašto ne? Uzmite,

koju hoćete!“ A ona uzela mene i odvela me sa sobom od mojih, od rodbine. Bez mene su pomrli i otac i mati, bez mene je i sva rodbina propala. Ostala sam sama samcata na svietu.

Živjela sam kod gospodje pet godina. Izprva sam ja sama bila kod nje, a kasnije, kad je već onih, što su dolazili na hranu, bilo mnogo, uzela gospodja i svoju kmetsku ženu s kćerkom. Dotle ih je držala kod nekakovih svojih prijatelja, jer osim onoga dvorca nije imala posjeda, ni koraka svoje zemlje: sve je bilo prodano i samo joj je bila ta žena s kćerkom ostavljena za službu. Tako je knez, njezin otac velemožni, gospodario. One su bile negdje daleko, i dugo je gospodja razmišljala, dok se je odvažila da ih uzme k sebi. A nekoč su bile slobodnoga roda, kozakinje, što li, pa ih je knez nekako nepravedno sebi prisvojio; za to se je i bojala da ih drži u mjestu, da ne bi od nje zatražile slobodu, posavjetovavši se s gradjanima.

Žena se je zvala Čajčiha Horpina, a kći Nastja. Nije bila razgovorljiva ta Čajčiha, ni prijazna: uviek su joj bile smrknute obrve. Ako ju gospodja pokara, ili iztuče (jer i ako baš nije bila zla, ipak je kadkad tukla), ili ako joj daruje suknju, ili maramu, — Čajčiha primi sve niemo i ode. Čini ti se, da je radina, pokorna žena, dok ne pogledaš u one obrve uzdignute, crne, i u one sjajne oči, što plamenom plamte.

Jednoč mi je bilo jako težko. I tako plačem, sjedeći na klupi. Zna se: čovjek je i sretan, pa ga ipak kadgod nemir zaokupi, — a nekmo li nas! Doduše kažu: priviknut ćeš! . . . Ne! . . . Smiriš se, trpeći, pa ti se čini, da ti nije ni do čega, — ali najednoč provali zlo. Kadkad je dosta samo jedna rieč . . . A što vi mislite? Kadkad zaboraviš uvredu za jednu uru; a kadkad te gorka rieč ubode u samo srce, pa ju pamtiš mjesece i godine.

Težko mi je bilo, te sam poželjela, da s kim iskrenu rieč povedem. A Čajčiha se oko peći vrze.

— Horpino! — progovorim. — Eto ja naričem i plačem, a vi ste uviek jednaki. Tako vam je valjda Bog dao! . . . Sigurno i vi nevolju poznajete?

Ona me pogleda crnim očima, kao da pita, što mislim, pa odgovori:

— Kako ne?

— Gospode, — reknem i opet, — kako li sam nekoč u mladosti živjela kod otca i matere!

— A ja sam — kaže ona — proživjela sav svoj viek, povlačeći se po tudjim dvorovima.

I zašutimo.

— Vi ste ostali sirota još iz malena, Horpino? — zapitam iznova.

— Ne! Mene su iz moje obitelji uzeli još malenu. Otca i mater jedva poznajem. Težko da bi me i oni bili prepoznali, da su me poslije vidjeli. Ali nisu, nego su umrli.

— A odakle je vaš čovjek, siromak, bio rodom?

— Iz onoga sela, u kom sam ja živjela s gospoštinom, iz Gorijevke. Bio je sluga.

— Jeste li dugo živjeli s njime?

— Pol godine.

— Gospode, niste se naživjeli! A kakovo ga je zlo zateklo?

— Propio se i umro.

Iza tih rieči izadje iz kuće i više se nikad nismo na taj razgovor povraćale.

3.

Kad pod večer prestanemo raditi, gospodja ode u gostinju, a mi sjedimo pred vratima. Porazgovorimo se i s ovim

i s onim, razpitkujemo i pozdravljamo; a Čajčiha sjedi i šuti. Nastja čavrlja sa susjedkinjinom djevojkom. Živjela preko puta malogradjanka. Bila je sirota, a zvala se Krivošijenkova. Krasna li je djevojka bila! Oči su joj bile jasne, kosa duga, velika i crna, a lice ... kao jabuka. Kad god ju pogledaš, uviek je vesela i razgovorljiva, a glasić joj je kao potočić, kad živo žubori. Ona i Nastja jako su se voljele: kao rodjene sestrice, vazda su bile zajedno. Nastja nije imala mnogo posla: još je onda jedva svoje djetinjstvo svršavala, i tako su samo brbljale te male brbljavke. A Horpina je vazda sama i samo šuti.

— Horpino, — reknem, — zašto se bar s vašom kćerkom ne porazgovorite? Bilo bi vam ljepše.

— Što da s njom govorim? Nek prije k razumu dodje.

— A ja bih se — velim — i s malim djetetom porazgovorila. Samo da me sluša makar tko! Svoje bih mu misli i neprilike priobćila, proplakala ...

— A diete bi i petomu i desetomu pripoviedalo vašu nevolju ... Zato je još tako mlado u Boga!

— Pa što zato? — odgovorim. — Dobri bi me ljudi požalili.

Na to mi nije Čajčiha ništa rekla.

A njezina je djevojčica bila krasna kao ružica. I kako je bila vatrena, osjetljiva! Kad ju štogod raztuži, odmah se i razboli; a kad je vesela, kakove su joj šale, kakove pjesme, kakove doskočice! Brza, laka, stas joj strojan, kosa crna, a istom oči! Oči su joj bile takove, da su i bez rieči govorile. Kadkad uzdahne, proplače tiho, i to je sve; a kad je vesela, onda se nasmieši. No, u žalosti je glasno plakala, a u radosti se je gromko smijala. A što je osjećala, to je osjećala svom dušom, svim srcem, živim, iskrenim ... Tako je rasla i rasla.

4

A Čajčiha je, što dalje, bivala sve tmurnija, baš kao crna oblačina. I stala sam opažati, da je počela nekamo hoditi. Na večer kasno dolaze k njoj nekakovi ljudi i dugo se ona s njima razgovara. Ja samo šutim, pa nje ni ne pitam. U to opazim jednoga dana, gdje u dvor dolazi nekakav moskal, ili tko bi ga znao, s crvenim ovratnikom, brkat i naduven, pa pita, je li doma gospodja? A ja mu velim: jest. I pogledam! Horpina stoji na kućnom pragu, blieda kao košulja, i prati moskala očima.

Preplašim se, pa k njojzi:

— Što vam je, Horpino?

A ona mi samo mahne rukom.

Onaj moskal preda nekakav spis gospodji. Kad ga je ona pročitala, razsrdila se, uzrujala. Napisala nešto i dala tomu moskalu. On je to odnio. Malo za tim došao nekakav gospodin, debeljak, pa se stao s gospodjom razgovarati. Gospodja samo prosiplje rieči, a rubcem oči tare i rukama plješće. Dala mu novaca. A on je samo slušao, podižući obrve i udarajući noktima po stolu. Uzeo novce i, metnuvši ih u džep, rekao:

— Ne bojte se, — veli, — ničega se ne bojte!

Gospodja mu zahvali, sprovede ga do vrata i ponovno mu zahvali.

Dodjem i kažem sve Horpini.

— Što to znači?

A ona samo stisnula zube, pa jedva progovori:

— Znala sam ja, znala!

Ja ničega ne razumijem. A u to dodju nekakva dva sudska gospodina.

Zapovjede Horpini, da dodje pred njih, a sami sjednu. Jedan šmrkne burmuta, a drugi se obriše rubcem, pa zapitaju:

— Ti, ženo, tražiš slobodu?

A ona:

— Tražim.

— Past ćeš u nevolju! Služi radije svojoj gospodji i radi.

Ona šuti.

— Čuješ li? Razumiješ li? ... Progledaj, opameti se! Ne izazivaj na sebe napasti! Budemo li čuli još što, ne će biti dobro!

I odu.

Hoću da joj nešto reknem ... i pogledam u nju, pa ne reknem ni rieči. Sjela ona i glavu na ruku podbočila. Ne plače, ne nariče ... kao da je zamrla.

I Nastja stoji tu: zamislila se i u licu se promienila.

5.

Gospode, kako li se je gospodja razsrdila na Horpinu! Ni na oči je nije puštala ciela dva tjedna.

A Nastja mi jednoč kaže:

— Eto, zašto je mamica bila onako zamišljena! Eto, zašto je bila zabrinuta! ... Još mi je malenoj pripoviedala o našim slobodnim predjima, pa je i sama zaželjela slobodu! Onda je ona bila veselija, — veli, pa se i sama zamisli i raztuži, — a nije bila ovakova, kao što je sada ... Pripoviedala mi je, predući, priče: kako su naši predji kao slobodni kozaci živjeli na Dnjepru, i krasne mi je pjesme pjevala o toj davnini.

A ja joj velim:

— Što ti, Nastasjo, o svemu tomu misliš?

— Ja sve samo — veli — snivam o davnoj slobodi. Sve sam nešto nespokojna: sve nešto čekam, a sama ne znam, što ... I misli mi se smućuju i san me ne hvata; a kad usnem, sve samo snivam, da sam na slobodi!

6.

A Nastja već šestnaestu godinu započinje. Gospodja ju uči vezti i šiti; razumna je, spretna, pa se brzo i naučila . . . po svojoj glavi. Pokoristila se gospodja i počela tudji posao uzimati. Komu god uztreba, odmah mu se ponudi: „Imam ženu susjedkinju, koja krasno šije," — pa dade Nastji, da šije. I dobre je novce dobivala i mnogo su joj posla davali. Nastja sjedi, pa šij! A još je tako mlada, još joj srce zatrepti od svake rieči, još joj se po glavi roje vesele djevojačke misli, još bi joj se mladjahnoj htjelo da se porazveseli, da se za blagih i zvjezdanih večeri po zelenim vrtovima prošeće i da, stojeći na mjesečini, sladke rieči posluša. Ali što da počne? Druga bi, kažu, proplakala i umirila se. Nastja nije bila takova. Koliko je suzâ prolila, mili Bože! Topila se kao vosak. Jasne su joj i vesele oči potamnile, pa je postala tmurna kao i njezina mati.

Jednoč je gospodja otišla u gostinju, a nikog od onih, koji su dolazili na hranu, nije bilo u kući. Ja sam sa Čajčihom, uredivši sve po kući, pošla k Nastji. A Nastja je šila u gospodjinoj sobi. Unidjemo, a djevojčica, prekrivši lice rukama, sve plače i plače, te joj i daha ponestaje.

— Što ti je, Nastjo? — zapitam ju.

A Čajčiha samo pogleda u kćerku, pa ne rekne ni rieči, već sjedne.

— Što ti je?

Nastja mi kroz prozor pokazuje, na ulicu provirkuje.

— Što je ondje, golubice?

— Ondje su ljudi! — vikne. — Žive, obilaze naokolo, promatraju taj božji sviet; a ja ovdje nad tudjim poslom propadam.

— O, ptičice, — tješim ju, — a zar u njih nema zla, u tih ljudi?

— Ta što je zlo! Ja se zla ne bojim!... Meni je još gore, jer ne poznajem ni tuge ni radosti, nego se kao kamen ovdje kamenim!

Pogledam u Horpinu, a ona sjedi i sluša, kao da joj je ta pjesma već odavno poznata, — ni glavom ne gane.

Nastja težko uzdahne, otare sitne suze i rekne:

— Sjednite bliže, mamo! Progovorite, tetice, razgovorite me!

Što da joj govorim?!

— Ti, Nastjo, ne tuguj, ne plači...

A ona, ne uvažujući, ne slušajući, baci se k materi i pograbi ju za ruku:

— Mamo, mamo! Recite mi samo rieč, recite!... Moja je duša bolestna, moje srce vene!

— A što da ti reknem, kćerko? — odgovori Čajčiha tmurno. — Pomoći nema!

U to netko: top, top!

— Gospodja, — šaptnem, — gospodja!

A ona na vrata.

8.

— Gle, — vikne gospodja, — kakav je to sabor!... Čim izadjem iz dvora, već ni ne pitaj za posao!

Uzme košulju od Nastje i pogleda.

— Ta ti nisi ništa ni šila, ha?

— Glava me boli, — odgovori Nastja sumorno.

— A kad je plandovati, onda te ne boli glava?... Nevaljanko, u mater si se uvrgla! Možda se je i tebi prohtjelo slobode? Ja ću vam već dati slobodu!

I sve na pragu stoji, pa ne dâ ni meni ni Čajčihi, da izadjemo.

— Ja ju i hranim i odievam i na svietu držim; a ona, nevaljanka, ne će da mi radi!

— Možda radim sebi? — rekne Nastja i baš gorko izusti te rieči. — Možda sam štogod zaradila sebi?

— Zar mi ti smiješ tako odgovarati? Još te nisam naučila!

I stane ju tući.

— Tucite, tucite! — vikne Nastja. — Pa mi još onda recite, da vam zahvalim!

— Šuti, jer će ti inače za uviek biti zlo!

— Nek bude!

Pogledam, a gospodja sva u vatri, razgnjevila se. Pogledam u djevojčicu, a ona blieda, strašna, sama gorka očajnost! Pogledam u Čajćihu, a ona . . . kao crna oblačina!

Ali na našu sreću dodjoše oni, koji su kod gospodje jeli. Gospodja iztjera Nastju na vrata.

— Eto, to je moj život! — započne jadikovati. — Takova nevaljanka, pa me još i vriedja! A zašto? Zato, što nije odgojena kako treba, što je nisu tukli kao kod drugih! . . . O, moj tatice! — (I pogleda u naslikanoga kneza, a oči joj postanu onakove, kao i u njega, i u nje je isti nabor medju obrvama). — Jesi li mislio, jesi li slutio, da će se tvoja kći, kneginja, morati s tom gamadi mučiti i poganiti?

A gosti će njoj:

— Ta zašto da se mučite? Zar je vriedna ta nevaljanka, da se radi nje uzrujavate? Hajdemo večerati!

Život naš, život! Od mladosti radiš i radiš, i vazda u biedi i sramoti, pa te tako i starost zateče . . . Radi čega bi vas, mlada ljeta, i spominjali? . . .

9.

I već nema kod nas u kući ni slova ni rieči. A iz sobâ se čuje, kako se ondje smiju, razgovaraju i šale glasno.

Gospodja proriče svojim gostima iz karata sreću, ili im štogod pripovieda, ili kadgod i zapjeva; i sve pjeva o neka-

*

kovom milom drugu: zašto jê taj drug ne ljubi, nego zaboravlja, zašto ne dolazi; možda se to sjeća svoga gospodina, što li . . .

A kod nas je sve tiho. U peći gori. Ja sam u jednom, a Nastja u drugom kutu snuždena. Čajčiha se oko peći kao sablast vrze i radi.

Kadkad dodje susjedna djevojka k Nastji:

— Nastusjo, hodi k meni, pa ćemo se porazgovoriti. Zašto si tako tužna? Ako te gospodja ne pusti, nemoj za to tugovati; čim ugrabiš slobodnu uru, prošeći se i nadoknadi, što si izgubila.

— Ne ću nadoknaditi, sestrice, ne ću! — odgovori Nastja tako gorko, te ona vesela brbljavka spusti glavu, pa uzdahne i zašuti.

U to najednoč započne ovako: čim nastane večer, nema Nastje. I tako nije bilo samo dvie, ili tri večeri.

Jedne smo večeri već i legle na počinak, a nje nema. Po danu je nismo vidjele: radila je kod gospodje, a na večer je i opet izčeznula.

Čajčiha nije legla, već sjedi i čeka svoju kćerku . . . Ni ja ne spavam: jako mi je težko, Majko božja!

I evo: dolazi Nastja već u noći, već se i zviezde pred njom smrkavaju. Dolazi ona, a mati joj podje u susret i zapita:

— Gdje si bila, kćerko?

A glas joj zvuči kao prekinuta struna . . .

— Ne pitaj me, majko moja, ne pitaj! — odgovori joj Nastja. A rieči joj odjeknu po kući kao plač.

I počne Čajčiha:

— Što ti to radiš, kćerko? Što si namislila? Da ne će pasti na moju glavu nesretnu?!

A kći legla, pa leži niema kao ubita.

— Gdje si bila? Gdje si bila, kćerko?

Ni prošnje ni grožnje ne čuje . . . šuti!

10.

Drugi dan u večer čeka Čajčiha blizu vrata. Izadje kći, a ona ju uhvati za ruku:

— Kamo ideš? Povrati se!

Povratila ju, dovela u kuću, i cielu je večer Nastja prosjedila u kutu, prekrstivši ruke, zagledavši se u zemlju i ne prosborivši ni rieči.

I od sad je već bilo tako: ako je mati ne uvreba, kći uteče. Koliko god ju molile, što god joj govorile, ona ne kaže ništa. I kradom smo za njom išle, a ona ide i ogledava se; a kad opazi, da ćemo ju stići, potrči, kao da odleti na krilima; ne bi je stiglo ni mlado čeljade, a kamo li umorna mati, ili ja. Ni suzâ ni riečî ne čuje, ne uvažuje.

Kako je tužno bilo kod nas u kući! Kako tiho, gluho! Po ciele tjedne ne progovorimo ni jedne ljubezne rieči. Ja kadkad i hoću da štogod kažem materi, ili kćeri, ali se ne usudjujem, nego samo pogledam u njih.

Jedne večeri sjedimo ja i Čajčiha u kući. Svi su već legli na počinak, sve je tiho. Nastje nema. Dugo smo sjedile. Samo se čuje, kako vjetar u vrtu travu njiše i kako slavulj biljiše.

U to se najednoč začuje Nastjin grohot. Mi se lecnemo, a ja se i prestrašim . . . A Nastja otvori bučno vrata, pa stane na pragu i smije se. U kući je svjetiljka slabo, slabo svjetlucala. Stoji Nastja sva crvena, oči joj se svietle, stoji i smije se. Mati pred nju stala, pa ju gleda. A Nastja započne . . . i to tako veselo, da je meni bilo težko, težko:

— Majčice moja, sigurno ste me čekali? Eto, kći vam je došla! Što me tako gledate, mamo? Zar me ne poznajete? Ta to sam ja! Ja sam vesela!

I pošla i zakolebala se . . . Bože moj! Ta ona je pijana!

Kolebajući se, pristupi k stolu i sjedne.

— No, majčice moja! Našla sam čovjeka, koji će me osloboditi... U istinu vam velim, da će me osloboditi. Bit ćemo slobodne, počet ćemo živjeti, radit ćemo za sebe i moliti se Bogu za njega... On me se doduše sad još stidi i od ljudi me krije, ali neka! Ja mu, majčice, zahvaljujem; ja mu se, majčice, klanjam duboko, do samih nogû! Gospodja nema na nas nikakova prava! U nje nema više zemlje... Mi smo, majčice moja, kozačkoga roda... Kako da ostanemo u vječnome robstvu?... Ne, on će nas osloboditi... I nju će osloboditi! — (Pokaže na mene). — Ja sam vesela, jako vesela!... A kad se raztužim, dade mi on novaca... pa kupim rakije... i jasne mi zviezde zasvietle u glavi!...

I sve tako govori i smije se, a Čajčiha samo sluša, ne svraćajući s kćeri sumornih očiju.

Zaspala Nastja, na stol se naslonivši... I svjetiljka je ugasnula... Tamna ih je noć prekrila.

11.

I od toga je časa svake večeri bila pijana; a kad po danu ugrabi zgodan čas, opije se i po danu. Saznala to i gospodja: srdila se jako, karala i nju i mater.

— Ti si joj mati: zašto joj ne zabraniš?

Zatvarali Nastju, ali ona ipak uteče: bilo na vrata, bilo kroz prozor, ali uteče. Psuje ju gospodja, tuče, a ona:

— Neka, neka! Opit ću se, pa ću sve zaboraviti i biti vesela, vesela!

Što nije sve gospodja radila! Kadkad ju, dok je još Nastja triezna, i pred svojim gostima osramoti:

— Gle djevojke, gle zlata, gle nevaljanke!

A Nastja kao da i ne čuje. Smiju se oni, pa se i ona nasmije. Već se i gospodja prestala srditi.

— Radi mi samo dobro po danu, nevaljanko, pa nek ti sve bude prosto!

Zatvara ju i straži po danu, a čim ju na večer pusti, izčezne ona po noći.

Jednom, kad je nisu pustili dva dana, što li, Gospode! Tukla se Nastja, vikala, kao da su ju usijanim željezom pekli:

— Oj, pustite me, pustite! Ili mi glavu odsiecite! Smilujte se! Zašto me mučite i poradi čega? Ja sam vječna pijanica . . . Smilujte mi se, pustite me! Opit ću se i zatomiti svoje zlo . . . A kad sam triezna, zlo uza me sjedi, zlo mi u oči gleda!

Ali gospodja ipak ne zapovjedi, da ju puste, nego se potuži svojim gostima:

— Kakovi su ljudi te pijanice? Oni imadu valjda drugu narav od naše . . . Pogledajte, još je tako mlada, pa se već opija! Nevaljanka, i ništa drugo!

A oni njoj na to:

— Strašno! U tih ljudi nema ni stida, ni savjesti, ni duše!

Tako su sudili, tečno večerajući i liepo se zabavljajući.

12.

Takav se život nije provodio dan ili dva, nego — dvie godine! U to prestane Nastja najednoč piti i nikamo ni koraka iz dvora ne ide; a tako je plaha, u licu se mienja, smućuje se, drhće, kao da smrt ili slobodu očekuje! Pitam ju . . . šuti. I tako tri dana. Treći dan u večer progovori ove rieči:

— Prevario me je!

— Nastjo, golubice, — kažem joj, — što ti je? Kaži meni, nesretnice moja!

— Što da počnem? . . . Poći ću k njemu, poći! . . . Ili ću sa svieta maknuta njega, ili samu sebe. On mi je obećao, da će nam u ponedjeljak poslati slobodu . . . Poći ću, poći, da ga zadušim . . . Možda će mi biti lakše!

Iztrgne mi se iz rukû i pobjegne. Ja za njom, a staroj vičem:

— Zlo će biti, zlo!

A stara samo zakima glavom, kao da više ništa ne očekuje.

Ja trčim i vičem:

— Nastjo, Nastjo! Počekaj mene! I ja ću s tobom, da ti pomognem u svemu!

Ne sluša me, trči. Morala sam se kući povratiti.

Nema Nastje do noći, nema je u noći; nije došla ni po danu. Slala gospodja, da ju traže. Tražile smo i mi, ali je nismo našle.

U to, već drugi dan u objedno doba, ide ona, a dva ju vojnika prate.

Pritrčim k njima:

— Golubovi moji sivi, što ćete s njom učiniti?

— Eto je poludila! Jamačno ste svi vi luda roda! — rekne mi suhonjavi, žutkasti vojnik, mašući nekakovim spisom. — Eto je, — (i pokaže u Nastju). — Ovdje joj je sloboda, pa mjesto da skače od veselja, svu je pamet izgubila!

— Kakova sloboda? — zapitam, ne pojmeći.

— Ta bit će slobodna! Eto takova! . . . Već su riešili. Nekakav je dobri gospodičić za nju molio!

A drugi vojnik:

— Ehe! Za staru ne će moliti! Propadni, stara!

I šale se tako medju sobom. A Nastja ide, sva blieda kao krpa, ni šaljiva ni vesela, — kao da je iz kamena.

Izašla Čajčiha. Kažem joj, a ona ne vjeruje i ne će da sluša. A gospodja se prepane, pa šalje i po ovog znanca i po onog, plače, moli za savjet, nariče. A mi čekamo, čekamo: hoće li nas biednice zateći smrt, ili sloboda? I tako smo če-

kale cieli tjedan. Napokon su posve riešili, da smo slobodne; a ipak nas gospodja nije htjela odpustiti, ali je morala.

I tako su nas pozvali zadnji put i objavili nam, da smo sve slobodne, i dali nam spis u ruke; a kad smo izašle na gospodska vrata, kako li je počela naricati Čajčiha! . . . Nariče i nariče, Gospode, i samo govori:

— O, sviete moj, sviete moj mili, sviete moj krasni!

Sastali se susjedi, sakupili se na ulici, obkolili nas, pa nas pozdravljaju i sami s nama plaču, a nas tješe. A Čajčiha će na to:

— Sestrice! Braćo! Rodbino! — tako ih uzvisuje. — Ne branite mi, pustite, da plačem! Već dvadeset godina nisam plakala!

I to je rekla tako, da su se svi iznova suzama zalili.

Kad sam ju pogledala, onda sam istom i opazila, kako su u nje oči dobre, kako joj je posmjeh ljubezan, — kao da to nije preda mnom Čajčiha, smrknuta i šutljiva . . . A kad je zatim stala i pogledala u kćerku, smrknula se i raztužila se težko.

A Nastja stoji i u sve gleda, pa šapće:

— Ja sam se već i danas opila . . . sve mi šumi u glavi!

Pa onda:

— Ljudi dobri, — zastenje, — jesam li ja slobodna, ili sam samo pijana? . . .

13.

Nastjina davna prijateljica, ona Krivošijenkovna, primi nas k sebi u kuću. Sakupilo se kod nas još nekoliko dobrih susjeda, pa se razgovaramo. Samo Nastja, kako je sjela u kut i spustila glavu, kao da je zamrla.

— Nastjo, — viknemo, — hodi amo k nama, da se posavjetujemo!

— Glava me boli, — odgovori.

Drugi je dan još gore obolila; od toga dana nije više ni ustajala. Topila se kao svjećica. Nikoga ne poznaje, gleda strašno i sve se hvata za glavu.

— Gori, gori! — kaže.

Peti se dan pridigne, traži rubac i sve se napinje, kao da hoće da nekamo pobjegne.

— Nastjo, kamo ćeš?

— Rakije hoću!... Idem, idem!

Mati brizne u plač i zamoli ju:

— Kćeri moja, razaberi se!

— Pustite me, pustite!

— Kamo da te pustimo? Ni noge te ne drže... Lezi!

— A vi me ubijte, ubijte! — vikne i zalomi rukama.

Položimo ju iznova na postelju. Ona se stane bacati, stenjati, vikati.

— Ja sam slobodna, slobodna!... No, dobro!... I slobodna sam i pijanica i nevaljanka!... Gdje da se zaklonim, gdje? Dobar će me gospodar protjerati!... „Pijanica je, nevaljanka, treba ju prognati iz dvora!“ reći će i protjerati me i dobro će učiniti.

Pred noć joj je snaga već posve smalaksala, samo je stenjala tiho i molila:

— Ne tjerajte me, ne tjerajte, da samo malko odpočinem! Majčice, ja sam vaše diete, ne tjerajte me!

Sve joj se pričinja, da ju tjeraju. I nekakovo je diete spomenula.

— Pokopajte, pokopajte moje diete! — šapće. — Već je odavno umrlo!

Nekako o pol noći pridigne se na postelji...

— Zima ljuta! — progovori. — Kamo me to tjerate? I padne.

To joj je i posljednja riec bila.

Robkinja.

1.

Nekoč odavno narodio se u Ovručevu dječačić Ostap, i čim je stao na svoje noge, odmah je pošao po Ovručevu, pa je pogledao naokolo i rekao:

— He, he! Zlo je ljudima živjeti u Ovručevu! Valjalo bi pred tim zlom pobjeći!

I onda je, vidite, naletjela na Ukrajinu svakakova nevjera: i Turci i Tatari. Uništena su krasna mjesta, izginulo sa svieta mnogo kozaka, zarobljeno dosta djevojaka i žena.

Dodje Ostap kući, a otac i mati ga zapitaju, — jer im je bio sin jedinac, pa mu samo u oči pogledaju i odmah opaze sve, — zapitaju ga:

— Što si se to, sinko, zamislio?

— Zamislio sam se, da je ljudima zlo živjeti u mjestu Ovruču!

Vrieme je teklo svojim tiekom kao uviek, a Ostap je rastao svojim rastom kao obično. Samo kad mu je palo u glavu i u dušu, da je ljudima zlo živjeti u Ovruču, kao da se je kakovo zrno primilo, razvilo i razkorienilo: nije se više umirio tako skoro, nego je samo mislio, maštao i razmišljao

I dok su se drugi dječaci medju sobom tukli kao pievci, ili liepo igrali i zabavljali, bio je Ostap ozbiljan, zamišljen i nujan.

Kadkad se je kamo zaputio i otišao daleko, dok nije stao. Jedan put je otišao jako daleko, i najednoč je nešto doletjelo, zazveknulo i malo da ga nije srušilo na zemlju, pa je samo na čas mogao vidjeti stasita Turčina na lakom konju, a u Turčina djevojku s rusom kosom, koja mu je pružila ruke i zavapila: „Spasi me, kozače!“ I sve je odmah izčeznulo, kao da nikad nije ni bilo.

— Samo da imam godinâ i snage! — progovori Ostap, i bilo mu je jako žao, što mu još nisu moćne sile, što još nije u pravim godinama.

Drugi put je otac poslao Ostapa u šumu po drva. I sami valjda znadete, kako je krasno ići ranim jutrom u šumu; sama šuma kao da vam se smieši na pozdrav, pa se svako srce raduje i svako oko nasladjuje. A kad pogleda Ostap, to mu se oko samo još gore smuti i srce samo još više raztuži.

Eto jarka izpod same šume, i jedva da će konj skočiti preko jarka, a Ostap opazi, gdje kraj puta leži usmrćeni kozak: još je u cvietu mladosti, još je u najboljoj snazi, pa leži izgubljen za uviek. Ostap pristupi k njemu i prigne se nad njim, pa stane prisluškivati . . . ne diše!

Treći put je prošao cieli kraj od izhoda do zapada sunca, od podneva do ponoći, i sav je kraj bio tako poharan i uništen, da se je Ostap samo za glavu hvatao.

Ostapu nije bilo ni sna ni počinka, nije bilo ni mira ni utjehe. Kakova ga je žalost, kakova tuga morila, to je bilo težko znati! Kao da ga je zvao nekakav glas, kao da je ciela rodna Ukrajina vikala na njega, kao da mu je sve zlo ljudsko vapilo:

— Pomozi! Pomozi!

Počeli ljudi u Ostapa čudno poglédati, počeli mu se pomalo i rugati, netko gorko, a netko umilno; netko se i raztužio, a netko i prestrašio . . .

2.

Pošao Ostap na put. I okomile se pred njim tako strme gore, te im ne možeš ni pristupiti, same gole stiene; i potekle pred njim rieke duboke i bistre, pa deru obale, sjaju se poput alema i potitravaju na površini, kao da izazivlju plovca; i zaplamsao pred njim oganj, paleći sve oko sebe . . .

Penjao se Ostap na strme gore, puzao gore i padao dolje, mučio se iznova i penjao opet i opet, dok se nije dočepao vrhunca. Plivao je bistrom riekom, smalaksavao tamo i izlazio i opet na površinu, dok se nije našao na obali. Opaljivao se u ognju, gorio i malo i jako, dok se nije zaustavio na svježemu mjestu. Pomislimo, da samo ptica brzo goru preleti, da samo riba žurno rieku prepliva, i da se samo ivanjski oganj može lako preskočiti, pa ćemo znati, da je Ostap trebao dugo vremena, dok je obavio svoj posao . . . Bio je jako težak!

Iza svih svojih muka i neprilika vraćao se Ostap kući, jašući na vranome konju.

Ostavio kuću, otca i mater i mjesto još kao mladić, a vraćao se već kao muževan kozak. Ostap je bio pravi pravcati kozak, i kako je jahao na vranome konju, bilo ga je liepo pogledati . . . Ne mogu ga hvaliti, jer da ga pohvalim, trebalo bi ga s nečim prispodobiti, a s čim da se kozak, pravi kozak, prispodobi na svietu?

Vraćao se Ostap kući i već mu je bilo blizu do mjesta, već su mu se sa svih strana pokazivala poznata mjestanca, pozdravljajući ga, već je i samo mjesto bilo nedaleko. On je dolazio jako rano, dok još sve spava u dubokom snu. Zora se istom zacrvenila i zazlatila, istom su zacvrkutale najranije ptice, istom se stali buditi najmarljiviji ljudi. Je li tko od vas već kadgod rano u jutro dolazio u rodno mje-

stance k rodnoj kući, sjećajući se svojih nekadanjih misli i doživljaja, kako je ondje plakao i radovao se, kako se je opraštao i razstajao, sjećajući se svih nekadanjih ugodnih i neugodnih časova? Osjetivši najednoč, kako srce gane i žalost i radost, pravo kažu, da jedno oko plače, a drugo se smije, kad pred sobom ugledate rodno mjestance. A je li već komu bilo sudjeno, da sa sobom nosi oslobodjenje svomu narodu?... Još i ne znam, da li ste već dobro naslutili, da je Ostap na vranome konju znao i osjećao, da sa sobom nosi takovo oslobodjenje. Ostap je u onim svojim mukama i neprilikama sve pomalo već bio sabrao liepu vojsku kozačku i već je bio spreman, da podje na Turčina. Vojska je već i polazila u Tursku, a vodili su ju hrabri pukovnici. Samo je Ostap često odlazio na stranu, te je sa sobom dovodio mladež u vojsku. Tako se navrnuo i u svoje rodno selo, gdje je valjda takodjer bilo pravih ljudi.

Bilo je tiho i rano, kad je Ostap dojahao u mjesto, još tako tiho, da je njegov vrani konj svojim topotom budio ljude. Otvarali se neki prozori i provirivala neka lica, neka poznata Ostapu, a neka ne, po svoj prilici lica onih, koji su odrasli bez njega, ili su došli u mjesto iz kog tudjeg sela.

Dojahao Ostap do svojih vrata, do otca, do matere. Mati je i zaplakala od velike radosti i ljubavi, kad ga je ugledala; a otac se od velike radosti samo nasmiešio. Zatim su dotrčali bliži i dalnji susjedi, sakupili se, razpitkivali. A Ostap se pozdravlja sa svima i govori im samo jedno:

— Dosta smo, dosta, braćo, hodili u jarmu! Dosta smo, dosta, braćo, sjedili u robstvu!

I sve zove:

— Hajdemo, braćo, da za naš zavičaj vojujemo! Hajdemo, braćo, da se oslobodimo!

Ljudi se mogu lako i samom riečju nagovoriti, a što se tek može činom učiniti! U jedan mah su se oko Ostapa

sakupili stari i mladi kozaci i kozakinje, pa i mala djeca, i svi su slušali i čekali. Još nije sunašce ni jako visoko odskočilo na nebu, a već su se bili svi opremili, kako je tko mogao, već su izvodili i sedlali konje, a tko čega nije imao, taj je pitao i tražio; kozakinje su pomagale, kako su mogle, a djeca su se kostrušila, kao da će ih odmah na Turčina povesti... Ostapov otac, koji je nekoč samo govorio: „He, he! Rado bih u raj!“ spremao se sada, kao da će u istinu u raj, pomladio se i razveselio... Kozak Pampuška, koji je već deset godina po zimi ležao na peći, a po ljetu na klupi, koji se je bio naduo kao barilo, a žena mu se osušila kao trieska, jedva dospievajući, da mu pripravlja tečna jela, — taj je isti kozak Pampuška sada stajao na nogama kao gora, i kao što časkom na gori sjedi ptičica, tako se je i na njegovim ledjima vidjela mala torbica s kolačima, kao i kod drugih postnih duša... Velim vam, da još nije bilo sunce posve zapalo za mogilu Krivuhu, što se zelenila za mjestom, a već je kozačka četa izlazila iz mjesta za Ostapom, poigravajući konje, blistajući s oružjem; kozačke su se oči sjale odvažnošću, kozačka su srca kipjela osvetom...

To sebi treba samo predstaviti, pa već hvata za srce; a kako je istom bilo pogledati tu kozačku vojsku, kako se je sabrala na okup i za Ostapom jurila na dušmanina!

3.

Vodi Ostap vojsku cieli dan stepom zelenom; trava se na stepi lelija, a ptičice pjevaju. Zapjeva ptičica jedan put i dva puta glasno, ali kao da joj se glas gubi u toj širokoj ravnici; zacvrkuta i drugi glasić, pa se i izgubi, i nebrojeno se tih glasova čuje i propadne... Prvi dan nije ništa zla srelo kozačku vojsku i miran je bio počinak u noći na stepi.

I drugi dan je sve bilo tiho i mirno, i samo su stepom jezdili sve do večeri.

Eto i večeri. Upravo je bilo proljeće, a večer je bila tako rumena, da su i svi kozaci, mladi i stari, umoreni dugim putem, bili rumeni kao zviezde: mladi kao jutarnja zviezda danica, a stari kao kasna zviezda večernja; a zviezde, osuvši se po čistoj nebeskoj modrini, prikazivale su se očima, kao da su od samoga najčišćega srebra. Pala vojska na počinak, a u to se začuje Ostapov glas i sve se kozačke glave podignu, svi kozaci zašute.

— Gospodo junaci! — progovori Ostap. — Što-li se ono od iztoka poput oblaka približava?

Sve oči pogledaju na onu stranu. U istinu, kao da se je naoblačilo ondje.

— To je Turčin, atamane! — rekne stari kozak i podje, da svoga konja dovede s paše. A mladi se za trenutak nadju na konjima; već se vojska postavila u bojni red, već su pukovnici davali svoje zapoviedi, već je i ataman pred vojsku izjahao, pa stao.

U to je i Turčin došao bliže i već su dobre oči mogle sve razabrati u onoj rumenoj magli, pod onim jasnim i srebrenim zviezdama: turske čalme i barjake i polumjesece na barjacima; i čim su ugledali kozake, odmah je nastala strašna vika i buka, — i poletjeli Turci lakim konjima na kozake, kao skakavci na šareno cvieće . . . I kozaci su podboli konje i boj je započeo . . . Jedan bije i sieče, ne odstupajući, kao zid: ili dok ne padne, ili dok sve ne očisti izpred sebe, te pojuri napried; a drugi kao jastreb i odleti i naleti iznova, pa i opet i opet, siekući sve; neki su već prodrli u samu dušmansku sredinu, a neki konji već sami skaču stepom. Biju se i biju, i sve s većim žarom, kao da su se živi životi u vojski povećali, a ne umanjili . . .

Sav otrcan došao bratac iz vojske i pripoviedao, kako

je bio u boju, kako su samo u njega i gadjali, kako su samo u njega sva taneta letjela i sve puške palile i sve kubure strieljale, te ne može ni pojmiti, kakovim je čudnim čudom živ i zdrav ostao. Možda da te večeri ni kozački boj nije bio tako strašan kao taj bratčev . . . Ostalo bez glave ljudî svake vjere, i turske i kozačke; ugasilo se i starih i mladih života poput svjećica, lako i naglo utrnutih . . .

Bije Ostap i sieče, da mu već kozačka desnica smalaksava, i odbio se daleko od svojih! Naokolo sve same čalme . . . već su pod njim i vrana konja ubili, a Ostap još uviek bije i sieče, skočivši na zemlju. Kao gavrani naletjeli na njega Turci s puškama i sabljama . . . Kao što se grah siplje iz vreće, tako se je na kozaka prosulo smrtno zrnje; kozačka je sablja otupila, siekući, već je i zazveknula zadnji put i pretrgla se kao da je pregorila, a kozak je ostao samo s golim rukama . . . Eno su ga pograbili, eno je već čvrsto opasan i svezan, eno ga na konju prebačena preko sedla, — i odnio ga bradati Turčin stepom . . . Sve mu je izčeznulo izpred očiju, nije više ništa čuo. U tamno-rumenoj magli pod srebrnim zviezdama opazio Ostap samo bradato lice, s oštrim i sjajnim očima i samo je čuo, kako se brzi konj kopitom dotiče zemlje, jureći stepom . . .

Dalje se nije Ostap ničega dobro i jasno sjećao, nego samo kao u snu, u driemežu. U to kao da se je konj najednoč zaustavio; kao da su ga najednoč razpasali i razvezali, te mu je izmučeno tielo oblila i zima i vrućina; kao da je u nekakovim uzkim uličicama, a pred njim stoji nekakova djevojčica, sva prekrivena bielim ruhom; kao da je nad njegovom glavom žuta čalma i crna brada, pa i opet crna brada i zelena čalma, ili crvena, i kao da je oko njega iznova sve šareno; ili dan sparan, ili noć topla; ili jasno sunašce, ili sjajne zviezde . . .

4.

Ostap se posve osviestio u nekakvoj tamnoj i tiesnoj sobici na prostoj slamnjači. Oko sebe nije vidio božjega svieta i samo je mala svjetiljka svietlila u jednome kutu. Kad je svjetlo bilo veselo i jasno, znao je Ostap, da je kod ljudî dan; a kad je svjetlo bilo tiho i sumorno, znao je Ostap, da se je noć spustila na zemlju. Dalje se Ostap tako izvježbao, da je, kad je u izvjestno vrieme stao u jedan kut, po danu vidio komadić jasnoga neba i nešto sunčanoga svjetla, a po noći nekoliko zviezda, ili komadić mladoga, ili jedan dio punoga mjeseca. Prvo mu je ipak bilo, da je mozgao i promišljao, kako da se odatle oslobodi, kako da utekne, kako da iznova vojsku sabere, pa da i opet na dušmanina navali. A kakova ga je žalost kadkad obuzimala, to se ne može ni izreći, ni pojmiti! Koliko puta je udarao u kameniti zid i pregledavao ga, kao i nizku postelju i željeznu rešetku! Da je samo imao kakovo god dlieto, ili kakovu god pilu! Nije imao ničega. I tako je samo svojim rukama i po danu i po noći udarao o jaki zid, dok ga nije napokon malko uzdrmao. Napokon je dočekao i taj trenutak, da je mogao iz zida izvaditi dva ili tri kamena, pa šest, pa deset... i eto ga na slobodi!... (Eto vidite, da nevjernici ne znadu ni tamnice dobro sazidati, bar ne kao mi kršćani!)... Ostap je dakle na slobodi.

Noć. Ostap vidi oko sebe same zidove i zeleno drveće; čuje, gdje nešto u blizini žubori kao nevidljivi potočić. On se tiho krade izpod zidova, ne razabirući još posve dobro ni sâm, kamo to ide. Sve same zidine, sve samo tamno drveće, sve samo voda žubori.

Svaki čas se zaustavljao, da promatra i prisluškuje, i najednoč mu je mjesec obasjao žensku spodobu, koja se je

žurila onamo, odakle je on išao. I ona je ugledala njega, i najprije kao da se preplašila, pa onda kao da ga je prepoznala, jer je odmah pristupila k njemu i skinula koprenu s lica; a Ostap je začuo ljubezne rieči i prepoznao kozačku djevojčicu s rusom kosom, robkinju tursku.

— Kamo ćeš, djevojko? — zapita ju Ostap. — Pobjegni sa mnom!

— Došla sam da te spasim! Evo noža, evo pile, evo novaca, evo gjerdana; bježi, bježi brzo!

I dala mu sve: i nož i pilu, i novce i gjerdan s vrata.

— Pobjegnimo zajedno! — rekne joj Ostap.

— Ne, ne, — odgovori kozakinja, — ne! Djevojka bi ti samo svezala i noge i ruke; bježi sâm, bježi! A mene dodji osloboditi! Bježi!

— Kaži mi barem, djevojko, jesi li već odavno u robstvu? — zapita Ostap.

— O da, odavno, odavno! Još su me kao malu djevojčicu zarobili, pa sve do sada služim nevjernomu Turčinu.

— Sjećam te se, djevojko, — kaže Ostap, — ta ti si mi nekoč pružila ruke i zavapila: „Spasi me!“ Ti si . . .

— Ni ja nisam zaboravila tebe, kozače, — odgovori djevojka, — i ne ću te zaboraviti, nego ću te čekati . . . a ti dodji da me spasiš!

— Doći ću, djevojko, spasit ću te, moje srce! — rekne joj kozak.

— Ovuda, ovuda ti je bolje! — pouči ga djevojka. — Ja ću te sprovesti . . . Ja ću te sprovesti, kozače!

I odmah su zajedno pretrčali preko tamnih nasada, gdje su ružice mirisale i gdje je voda žuborila, i zajedno su izčeznuli izpod turskih kuća. Eto već i samoga puta i već su daleko turski čardaci i vrtovi zaostali.

— Ovuda, kozače! — pokaže djevojka u daljinu i sva zadrhće od žalosti.

*

— Djevojko, hodi! — rekne joj Ostap. — Na rukama ću te odnieti u Ukrajinu!

— Ne, ne! — odgovori djevojka. — Čekat ću te; dodji da me spasiš! Čekat ću te! Čekat ću te!

I naglo i brzo nestane mu jê izpred očiju.

Bježi, bježi Ostap. Bježi i širokom cestom i stranputicom; časkom po danu u gori u špilji leži i čuva se; časkom na stablu sjedi, pa pogleda na sve strane i traži najzgodniju stazicu; ne jede, ne pije, ne spava. Svašta je pretrpio Ostap, dok ga nije Ukrajina rodna i ljubljena, svježa i zelena, primila u svoje krilo. Istom je onda i lako uzdahnuo, kad je stupio na svoju rodnu zemlju.

5.

Tiho je u turskome mjestu. Večer kasna, mjesec jasan. Netko odpočiva, a netko se veseli.

Kozačka robkinja nije ni počivala, niti se je veselila. Stoji ona kraj prozorčića i gleda, ne svraćajući očiju, sve onamo na onu stranu, odakle se bradati sultan čuva od kozačkih junaka. Nema s kime da se razgovara mlada robkinja i ne govore ništa rumena joj ustanca, ali se i bez riečî zrcale na djevojačkom obličju sve djevojačke sanje i misli, sva tuga i žalost i tiha utjeha i pusta nada i zaljubljena sjeta... Kozače, kozače! Djevojka te u robstvu čeka i tuguje, a nevjerni gospodar se djevojačkom tugom nasladjuje! Oj, kozače, kamo si dospio? Je li te Gospod Bog dopratio u Ukrajinu? Gdje si, kozače? Gdje se zadržavaš? Gdje boraviš? Sjećaš li se djevojke?

Koliko puta se je tako pitala i mučila biedna djevojka, i željela sebi orlova krila, da poleti, možda za čas i u tihu raku, da odpočine...

Tiho je tiho u turskome mjestu. Večer kasna, mjesec

jasan; ružice mirišu, svježi vodometi žubore. Biedno srce djevojačko sveudilj samo podrhtava i trpi, a misli se samo roje i izčezavaju . . .

Zašto su se najednoč probudili Turci razkošnici? Zašto trče prestravljeni? Kozaci! Kozaci su nahrupili! Pucaju puške, vije se dim, gore krovovi, ruše se kuće, stenju ljudi . . . razkošne tišine kao da nije ni bilo! Ne čuje se žubor vode, propale su mirisave ruže, mjesec jasnim svjetlom obasjava u dimu i plamenu zapaljeno tursko mjesto . . .

A kad je sunašce počelo titrati i blistati se na nebu nad dubokim morem, plovile su po moru kozačke šajke, vraćajući se kući. Ozliedjeni su i ranjeni kozaci ležali ili sjedili; a oni, koji nisu dopali nikakova zla, popravljali su svoje šajke i oštećeno oružje. Mladi je ataman sjedio zamišljen i gledao u vodu; sigurno je imao da promisli mnogo mislî! A djevojka s rusom kosom promatrala ga nježnim crnim očima, i kao da je samo jednu misao mislila, jednom čežnjom čeznula . . .

Tu je već i konac. Ostap se je ovaj put s kozačtvom i djevojkom sretno povratio u Ukrajinu . . . Tu je već i konac.

Imamo li se još sjetiti onih Turaka i kozaka, što su izginuli, koljući se? Imamo li spomenuti, kako je ondje zaplakala kakova Turkinja, ili kozakinja? Imamo li možda nadodati, da bi se po koji poginuli, da je još poživio, u prigodi domogao svega, da bi što valjana naučio, ili što velika učinio? . . . Ali bio on zao ili dobar, krasan ili ružan, nekoč je živio, a sad je mrtav! Ta svi oni, koji su pali, ne će se više diči . . . Bila im zemlja laka kao pero!

Sestra.

1.

Mati umrla, a ja sam još bila malena, pa jê se dobro ni ne sjećam. Samo mi se čini kao kroz san, da me je netko ljuljao u kolievci i nada mnom pjevao tiho.

Kad su pokopali gospodju majku, nije otac htio da se po drugi put oženi. „Ne bude već druge nad moju prvu milu,“ znao je reći. „Kad ju je Gospod uzeo k sebi, nek dječica gospodare!“

Naš je otac bio jako dobar, volio nas je jednako oboje, i brata i mene. Živjeli smo dobro, svega je bilo dosta; i što god zamislim, to i učinim: sve mi je bilo slobodno. Kako je moje djevovanje bilo razkošno i veselo, i sjećat ga se je ugodno! Dao Bog mom otcu carstvo nebesko!

Proveselila sam se kao djevojka tri godine; dolaze mi prosci. Ja sve ne ću, a otac me ne sili, premda je bilo i bogatih i zgodnih snuboka. Ali je i meni odredio Gospod, da nadjem svog druga i svoju ljubav. Moj je ženik bio tako krasan, Gospode! Crnomanjast, stasit . . . I tako sam ga zavoljela! Samo mi je na pameti moj Pavle, samo da ga što prije vidim! A on nije bio iz našega sela, već nedaleko iz

tudjega. Vidim ga i razveselim se; a kad ga ne vidim, obuzme me takova sjeta, takova žalost, da mi ni sviet nije drag! On se zadrži na zabavi, a ja i oči izplačem. „Možda je u njega“ — mislim — „druga djevojka.“ Ali poslije Šimunja, drugi dan, a da se tomu nisam ni nadala, ni o tom sanjala, zaprosio me. Otac nas blagoslovio. Ništa za to, što je bio tudjinac, ali je bio dobar gospodar, te je privredjivao, pa ga je i na daleko svatko poznavao.

Odveo me čovjek na svoje gospodarstvo. Bože moj mili, kako li smo krasno živjeli! Ali mu Gospod nije dao duga života... Samo sam u svemu dvie godine bila s njime. A kako me je ljubio! Bilo je veselo zagledati u našu kućicu: kao u kakovu škatuljicu. Sjedimo, radimo, ili se razgovaramo, — uviek sve zajedno.

— Al u to — težka moja nesrećo! — razboli se moj Pavao. Trčala sam i k vračima i k ljekarima, ali mu nitko nije pomogao. Smrti se, kažu, ne ćeš oprieti... Umro je moj Pavao...

Došao po mene otac i uzeo me k sebi. Prodali smo muževljevu kućicu i sve drugo.

— Živi kod mene, kćerko! Zašto da u tudjemu selu sama samcata sjediš? Zar si možda sirota, nek ih Bog pomiluje!

2.

A moj se brat u to vrieme oženio i uzeo iz našega sela djevojku; pristala i čestita, da je prava radost! Imali su i djevojčicu kao lastavicu, svježu i punu kao jegulju.

Još nisam žalovala ni pol godine za svojim Pavlom, a već smo i otca pokopali. Kažu ljudi: „Kad jedna nesreća ide, već i drugu za sobom vodi,“ pa uzalud i ne kažu! Do tog smo vremena živjeli dobro, a onda je osiromašio moj brat: ili

mu nije žito urodilo, ili mu je marva izginula; a Bog mu je dao petero dječice: dvie djevojčice i tri dječaka. Žalosti se moj brat i vene. Nevjesta obilazi nujna, a i djeca su sjetna. Dolazilo već i do toga, da ni kruha nije bilo za što kupiti.

— Sestro, — veli brat, — budi tako dobra, pozajmi mi novaca! Ako budem živ, zaradit ću, pa ću ti povratiti; a ako umrem, Bog će ti povratiti!

I pozajmila sam mu one novce, što sam ih dobila za kolibu i za marvu, i odmah se u našoj kući sve razveselilo: i brat je počeo govoriti, i njegova žena se nasmiešila, i djeca su stala brbljati i smijati se. I ja se radujem: „Slava Gospodu, što je i kod nas, kao i kod drugih ljudi, sve liepo!“ Kupio moj brat marve i stao se pomalo zapomagati.

Brat i ja ljubili smo se iskreno od uviek, od malena. A da se posvadimo, ili da uvriedimo jedno drugo, — sačuvaj Bože! Pa ako se baš malko i posvadimo, a mi si i oprostimo.

I dječica su me jako voljela, pa su se radi mene često i zavadila medju sobom. „To je moja tetka!“ a drugo vikne: „Moja!“ A kad me počnu cjelivati, i posao mi se iz ruku izmakne i rubac mi padne s glave . . .

Samo se je bratova žena jako goropadila. Makar da sam joj i ugadjala kao malom djetetu, nisam mogla da joj ugodim. — „Nevjesto, srce,“ — velim joj, — „učinimo tako i ovako, bit će dobro.“ Treba li što kupiti, ili prodati, — nikad ne posluša; a kad i bude očita šteta, ona dokaže svoje. Pred njom zašutim, zaplačem kradom, pa mir! Nisam htjela da uznemirujem brata, i opet sam k njoj s ljubeznom riečju dolazila.

Jednoč sam s njom sadila razsad u vrtu. Ja joj govorim, a ona kao da i ne čuje, — otišla daleko. Težko mi je na srcu, ali ipak zapjevam; pjevam, a suze mi samo iz očiju teku . . . U to začujem: „Pomoz' Bog i dobar vam

dan!“ . . . Pogledam, a to je naša susjeda. Prignula se preko plota, pa nas pozdravlja.

Brzo otarem suze.

— Dobar dan, — velim, — sestrice!

— A ja upravo k vama idem.

— Liepo vas molimo, što želite?

— Ne bi li mi prodali malko razsada?

— Tudjincu se prodaje, a susjedi treba dati.

— Budite tako dobri, srce! — i pruži mi lončić.

Naberem nešto u lončić i dam joj. Zahvali mi ta žena i ode.

A nevjesta navali na mene:

— Bude li se — veli — tako gospodarilo, razniet će se sve moje gospodarstvo! Tako bi se i zlatna gora razkopala!

Kako li je govorila, kako li je govorila . . . Majko božja milostiva! A ja samo suze prolievam.

— Nevjesto, — velim joj, — ja nisam za vas žalila ničega, dok sam što imala. Bit će vam grieh, što mi sad ni korice kruha ne priuštite!

Prestanem raditi i izadjem iz vrta.

Meni je zlo i težko. I zamislim ovu misao: „Ostavit ću ih, poći ću u službu!“ . . . Saberem svoje dobro: nešto svežem u svežnjić, pa onda pozovem bratovu djecu, te im ono drugo porazdielim. U mene je bilo svakakove odjeće, da nisam ni broja znala, a sve dobra, nova. Koliko li je tu bilo platna, košulja, rubaca i zobuna! Djeca se vesele; djevojčice se stanu odmah opremati: „Pristaje li mi liepo, tetice?“ . . . „A meni?“ . . . „Kad se udam, povezat ću se ovom crvenom maramom“, govori, a sama je još tako malena kao petlja. Brbljaju oko mene, a meni je tako težko, da ni rieči ne velim: kroz suze ni božjega svieta ne vidim! I djeca to primjete, pa me žale: „Draga tetice, što se žalo-

stite? Možda vas je tko uvriedio? Možda ste bolestni?"... Obkolile me kao sitne ptičice. „Ne plačite!" govore mi i ručicama mi oči zaklapaju.

3.

Čujem tako pod večer, brat ide. Ja odem na stranu i sjednem u kut. A on veseo udje: „Zdravo, dječice, i ti, sestro!" Za njim i žena mu u kuću. Posjedaju k večeri oni i djeca.

— A zašto ti ne ideš, sestro?

— Hvala ti, brate, ne ću.

On me pogleda oštro, pa onda ženi u oči, i zakima glavom:

— O ženo, — progovori, — već vidim, da je to tvoje maslo! Ne vriedjaj sestre, jer će ti se to u grieh upisati.

— Eto mi zle i nesretne ure! Zar sam ja možda tvoja služkinja, da ne smijem ni rieči progovoriti? Mučim li ja tvoju sestru, što li? Ta samo sam istinu rekla!

I prestane večerati i izadje iz kuće.

A starija će djevojčica otcu:

— Zašto, tato, tetka sveudilj plače? Tako plače, o Bože! Što joj je mati rekla?

Brat je šutio i samo je djevojčicu pogladio po glavi. Iza večere pristupi k meni, sjedne kraj mene i rekne:

— Sestro moja, — veli, — ne žalosti se, golubice! Dosele smo živjeli liepo, pa treba da tako i vjekujemo. Nas smo samo dvoje na svietu ... Oprosti mojoj ženi kakovu neumjestnu rieč, učini mi tu veliku ljubav, sestro moja rodjena!

— Brate moj, golube! Očuvao me milosrdni Gospod Bog, da se s tobom svadjam, — velim. — Što me je tvoja žena uvriedila, to joj opraštam, samo što mi je težko na srcu, brate moj! Pusti me, da plačem ... olakšat će mi.

— Ne plači, sestrice, nemoj!

— Ja, brate, hoću da vas ostavim.

A on se lecne:

— Ta kamo ćeš poći?

— Poći ću u službu!

— Kakove su to u tebe misli, sestro? Pomisli na Boga!

Počeo me nagovarati i doveo ženu; i ona me moli:

— Ne ostavljaj nas!

Začula i djeca. Bože, kako su dotrčala k meni, pa u plač!

— Naša draga tetica hoće da nas ostavi! Ne ostavljaj nas, mi ćemo ti ugadjati, mi ćemo te ljubiti!

Makar komu, ali djeci se ne mogu oduprieti. Privinem male k srcu, pa samo plačem. A brat misli, da sam se već predomislila, pa mi zahvaljuje.

— Hvala ti, sestro, što moju dječicu žališ! Ta oni bi bez tebe osirotili kao bez rodjene matere.

A ja ipak mislim, da ću u službu.

Legnemo spavati. Ja nisam ni očiju sklopila: obuzele me žalostne misli i težka briga. Bilo mi je težko i pomisliti, da ću se kao služkinja prebijati po svietu! Imala sam i svoju marvu i svoje gospodarstvo, odrasla sam u razkošju, a sad mi je eto sudjeno, da služim za komadić kruha, pa da možda ugadjam i kakovu zlu čeljadetu! Moram da i pravdu i nepravdu trpim, moram da na sve priviknem! Upoznat ću tudjinu, kakova je! Pretrpjet ću svakakovu biedu i nevolju! Nitko me ne će požaliti; nitko ne će uz mene sjesti, da sa mnom tuguje, nitko mi ne će iskrene i mile rieči reći! Tudji ljudi, makar i dobri, ne će za stalno znati, kakova sam; a ja opet ne ću znati, kakovi su oni.

4.

Jako sam rano ustala. Svi spavaju; još ni zora ne sviće . . . mrak je. Zadnji put sam pogledala u dječicu, u

brata. I nevjeste mi je bilo žao. Uzmem svoj svežnjić, pa tiho izadjem iz kuće

Idem, idem i ne obazirem se; eto i velike mogile, što se je nedaleko u tom kraju zelenila. Uzpnem se na mogilu i pogledam u svoje selo, a sunce upravo izlazi . . . Selo kao na dlanu i pred očima mi zabjelasaju biele kućice, drveni zdenci i cvjetnati vrtovi. Ugledam i otčinsko dvorište i onu kuštravu, kvrgastu vrbu, pod kojom sam se još kao mala djevojčica igrala. Ondje mi je poznata svaka stazica, svaki grmečak; gledam i gledam . . . i svoje razkošno djetinjstvo i djevovanje, i svoje srećno bračno živovanje, i svoje gorko udovstvo: sve to kao izpisano vidim.

Kamo da podjem? Nikoga ne znam i nemir i tuga me obuzimlje. Čula sam nekoč još od pokojnoga otca, da u Demjanovki žive nekakovi naši rodjaci: materina sestrična bila je ondje udana za kovača Ljašča.

— Poći ću k njima, — pomislim, — bit će mi lakše služiti, gdje mog roda ima.

Idem putem i tako se bojim, o Majko božja! Drago mi je, kad mi tko u susret dolazi. A put ne spava: sad me sretne ovaj, sad onaj, ili se na kolima vozi, ili pješice ide. Već sam prošla nekoliko sela, i kozačkih i gospodskih, ne zadržavam se i ne upuštam se u duge razgovore: zapitam za put u Demjanovku, zahvalim za hljeb i sol, p daljae.

Drugi dan se jako umorim, pa sjednem u hlad pod vrbu, da odpočinem. Oko mene se žito lelija, a u žitu različak modro cvate, ili jačmen klasa, a u daljini se šuma zeleni; pjeskoviti put se uzpinje uz goru, kao kakova zlatna nit; Bog je dao vruć dan, ni vjetrić ne popuhava, sve je tiho, samo što po koja ptičica sama sebi zacvrkuta, baš kao i moja biedna duša, a pčele zuje povrh mirisave helde.

U to pogledam: idu nekakovi ljudi u hrpi, i stari i mladi, i djevojke; približe se k meni i „Dobar dan!“ mi

nazovu. „Dobar dan!“ odvratim im i ja. — „Sjednimo i odpočinimo malko.“ Vidim, da su vrlo umorni.

— Odakle vas Gospod nosi? — zapitam crnomanjastu, liepu mladu ženu, što je djetešce umirivala na ruci.

— Na zavjet smo išli, u Kijevu smo bili, — odgovori. — A kamo vas Mati božja i dobra sreća vodi?

— U Demjanovku, ako za nju znate.

— Kako ne bi znali, kad smo iz Demjanovke i sami! Ta isti nam je put s vama, pa ćemo zajedno i poći.

— A ne poznajete li ondje kovača Ljašča?

— Ljašča? Kakav je to kovač Ljašč? Ne, srce, ne poznajem ga, nisam za nj ni čula. Imade kod nas Ljaščâ, ali ti nisu kovači, nego poljodjelci kao i mi.

— Pitaj mene, ženo, — ozove se stara baka, dieleći hljeb medju djecu, što bijahu oko nje, i pogledavajući me ljubezno. — Ja još pamtim toga kovača Ljašča, pa sam mu i ženu poznavala . . . bila im zemlja laka kao pero! Dobri su ljudi bili ti pokojnici!

— A jesu li već odavno pomrli, bako?

— Odavno, moje srce! Bit će već dvanaest godina. U istom su tjednu i umrli; kako su se vjerno ljubili, nisu jedno bez drugoga ni živjeli. Najprije je preminuo on, a za njim i ona, pa su ih zajedno i pokopali. Kuća im je opustila, jer nisu imali ni roda, ni ploda. Da ti nisi možda k njima pošla? Možda si im rodjakinja? Jer ona je bila iz daleka dovedena.

— Da, k njima, bako, ali mi je zla sreća!

— Nek ih Gospod pomiluje! A što ti kaniš, srce?

— Idem tražiti službu, pa sam mislila, da će mi ju moji rodjaci naći; a sada, biedna moja glavo, ni ne znam, što da počnem?

— Nemoj se žalostiti, ženo! Žalošću ne ćeš polja preći! Ja ću ti naći službu. Hodi k našemu otcu Ivanu u službu. Ja sam se kod njega i krstila i vjenčala i sad još živim, pa

ću valjda kod njega i umrieti. Kakovi su to dobri ljudi, starinski i prosti! Njih je samo dvoje i oboje su vrlo stari. Bila je i kći, pa su ju udali; ali nije dugo gospodarila za sebe, već je umrla. Za njom je ostala mala djevojčica, pa stari drže kod sebe svoju unučicu. Krasno je to djetešce, da, krasno! Otac Ivan je već jako star i sliep je već devet godina, ali službe božje ne napušta. Bio je doznao i sam vladika, da sliepi starac u božjemu domu svetu službu vrši, pa je to zabranio. A ljudi su sve na hrpe išli k njemu, da ga mole, da mu dopusti. „Dobri ljudi," reče im vladika, „kad vam je tako drag, ne branim mu, da stoji pred priestoljem božjim i do konca svog života, samo se moram uvjeriti na svoje oči, da li sliepi starac dobro službu božju služi." Došao vladika i zahvalio Bogu, što sliepac tako točno i dobro služi službu božju, i krstom ga je blagoslovio . . . Hodi k njima, ženo. Posla ne će biti mnogo. A bude li ga, to ću ti i ja pomoći.

— Hvala vam, bako moja ljubezna! Nek vam Gospod Bog dade sve dobro!

— No, sad objedujmo, pa podjimo dalje. Danas ćemo već kod kuće prenoćiti, ako Bog dâ!

5.

Demjanovka leži u dolinici, kao u zelenom gnjezdašcu. Selo je veliko i bogato. Dvie crkve, jedna zidana visoka, a druga drvena i vrlo stara, kao da je u zemlju urasla i malko se prignula. Otac Ivan je živio nedaleko iza zidane crkve; imao je kućicu i vrt: neveliko, ali liepo gospodarstvo.

Pod večer dodjemo u selo, a hodočastnici se razidju po ulicama. Svatko se žuri k svojoj kući, a ja idem za starom bakom. I tako mi je tjeskobno i težko, da mi sve srce

zamire. Kad sam prije kamo išla, bila sam vesela i smjela, a sad ne smijem ni da oči podignem. Udjem i stojim, kao da sam izvan sebe. Čujem, da im stara govori o meni.

— Udji i odpočini, diete! — progovori netko tiho i ozbiljno.

Podignem oči, a preda mnom sjedi na lipovoj klupi stari djed. Oči su mu sliepe, a u njima je takova nježnost i dobrota, da toga još nisam ni vidjela. Biela mu brada spušta se niže pojasa; sjedi on u sjeni i samo ga večernje sunčano svjetlo kao crvenim zlatom obsipava.

Kad sam čula te ljubezne rieči, kao da me je nešto za srce pograbilo. Suze mi poteknu iz očiju, a on pruži ruku i blagoslovi me. Gledam, došla i ona, stara, malena, jedva se vidi od zemlje, a još krepka, razgovorljiva.

— Ostani kod nas u ime Boga, ženo, — veli. — Ti si još mlada, pa ćeš i našu kuću razveseliti i moju unučicu razdragati. Hodi der amo, Marušečko, k nama! Hodi, ne stidi se! . . . Tako nam je stidljiva, kao da je izprošena!

Uzela za ruku neveliku djevojčicu, ljepušnu, crnomanjastu, što je sve iza vrata bljeskala očicama, i uvela ju u kuću.

— Pozdravi, Marusenjko, ženu; pokloni joj se, pokloni!

A ona se pokloni i živahno me pozdravi. A ja mislim u sebi: „Što li sad rade moja ljubljena dječica? Sjećaju li se mene?“

I tako sam ostala. Proživjela sam kod njih mjesec, proživjela i drugi; dobro mi je, da ne može biti bolje! Ljube me kao svoje diete. Liepo pospremam sve po kući, poobjedujemo, pa posjedamo u vrtu pod trešnjom. Gospodin otac tiho sjedi i promišlja, ili molitvu šapće, ili pjeva psalme, tako krasne, o Bože! Starica i gospodja majka čavrljaju o ovom i o onom, a ja čučnem kraj njih, pa slušam. I unučica se valja po vrtu kao bielo klupko, i k nama pritrči i iznova se u zelenom grmlju izgubi. Dan prodje tiho

i milo, te bi rado, da tako sav svoj viek proživiš. Ali mene ipak tuga ne ostavlja! A oni me i tješe i sa mnom se razgovaraju. „Ne žalosti se,“ — vele, — „jer je to veliki grieh. Samo diete plače, jer još ničega ne razumije; a odraslo čeljade mora da se drugačije utješi. Pomisli, da te još i dobro može zadesiti na svietu; a ako izgubiš zdravlje, kakav će ti biti život? Nemoj, srce, poslušaj nas stare! Ta pogledaj, kakovu nam je večer Gospod dao!“

A sunašce zalazi. Rječica teče kao samo zlato medju zelenim gorama, a kuštrave vrbe kupaju u vodi svoje grane; cvate i procvjetava mak u vrtu i zeleni se visoka konoplja; kraj gdjekoje kuće crveni se bujna višnja, ili visoka bekovina podupire strehu, prekrivajući sav bieli zid; a kuća stoji u cvjetnatom vrtu kao u kakovom viencu. I zeleno je i crveno, i modro i bielo, i ljubičasto i ružičasto oko te kuće ... Tiho je i toplo i posve rumeno: i na nebu i na zemlji i na vodi ... O, Bože! ...

— Ovaj je sviet kao makov cviet; a kako će biti na onom drugom? — progovori starica i zakima glavom.

— Bože moj, Bože! — uzdahne gospodja majka tiho.

A gospodin otac podigne sliepe oči u vis:

— Slava Gospodu! — rekne.

6.

Jednoga dana idem rano s vodom, a u to mi neki čovjek dolazi u susret. Pogledam, a to je Trohim Ribec iz našega sela! Bože moj, malo što nisam izpustila vjedarce; ni rieči ne progovorim, probliedim. A on će:

— Dakle ste vi u istinu ovdje? Mi smo to čuli, ali nismo vjerovali. Vaš se brat jako za vama žalosti. „Ti ideš u Demjanovku (a ja sam, kako vidite, na kolima), „pa ćeš

možda vidjeti moju sestru," veli mi on. „Kaži joj, da me je silno raztužila, pa ju liepo molim, da se k nama vrati."

— A jesu li oni tamo zdravi? — zapitam, plačući. — A što rade djeca? Jesu li me već zaboravili?

— Gdje bi zaboravili? Još i sad plaču, što ste ih ostavili. Što ću vašemu bratu reći?

— Recite mu, da mi je jako žao i njega i dječice, i da moje srce vene... A ipak se ne ću vratiti k njemu! Bila bi šteta, da me nagovara; a da me sili, ne znam, tko bi me prisilio.

— A je li vam tu dobro?

— Tako dobro, da vam to ni reći ne mogu! — I kažem mu, gdje služim.

— Hodite malko, — reknem, — pa ću dječici kakav darak poslati. Recite: „To vam je poslala tetka."

I uzmem nešto novaca, pa kupim i ovo i ono i pošaljem im. Sprovadjam toga čovjeka za selo, pa plačem i plačem!

— Recite im, da ću ih ljubiti sve do same smrti, i da ih se sjećam svaku uru, svaki časak. Kud god pogledam i što god reknem, sve se samo njih sjećam!

— Pa dobro, dobro. Zašto da ne reknem? Reći ću! S Bogom! Nek Gospod pomogne vama i vašim gospodarima! Kako su to dobri ljudi! Dočekali su mene putnika baš kao svoga domara. To su ljudi!

— Tako im je već Bog dao, te su im svi dragi i mili, — reknem mu.

— To je doista istina, da su to božji ljudi, — odgovori mi čovjek radostno.

Sprovela sam ga za selo, toga čovjeka, i naplakala se. Minulo tjedan dana. U subotu bielim kuću, a eto trči moja Marusenjka:

— K vama su gosti došli!

— Kakovi? — zapitam i kao da me je oganj prožegao.

— Ta eno je tamo nekakav čovjek, crnomanjast, visok, i ljepušna žena, pa i djeca su s njima. Pitaju za vas.

Ja se ni ne mičem, stojim. U to pogledam, a brat u kuću s ženom i s djecom. Bože moj, sviete moj! Sva sam protrnula: jedno, što mi je velika radost, da ih vidim; a drugo, što sam se sjetila svoje težke nevolje.

I svi su me počeli moliti:

— Hodi i hodi s nama! Ne ćeš li da poslušaš mene i ženu, — (i ona moli, samo što je nevesela), — a ti poslušaj našu dječicu: oni za tobom dan na dan plaču.

A djeca mi se vješaju oko vrata, pa me više i ne puštaju, nego me ljube i mole:

— Hodite s nama, tetice naše ljubljena, hodite!

— Ne, ne ću.

A oni zaplaču, moji golubići, i samo im suzice iz očiju kapaju.

Kako su me zaokupili, nisam mogla da ih se oslobodim. Opirala sam se i opirala, pa sam ih morala poslušati.

Podjem, oprostim se s gospodarima, zahvalim im za ljubav i milost. Oni se raduju, makar da im je i žao, što odlazim od njih, ali se raduju za me, što mi je Bog dao, da i opet idem k bratu, u svoju kuću. Počaste me hljebom i solju, blagoslove me; a Marusenjka je i plakala za mnom, što ju ostavljam samu.

I opet sam unišla u onu kuću, u kojoj sam rasla i djevovala. Čini mi se, da mi se svaki kutić veselo smieši, i ja kao da sam se pomladila: igram se i trčim s djecom po dvorištu, ili na ulicu pogledam, ili u vrt podjem, — ta ja sam eto doma! . . . Nu nisam se dugo radovala.

Počela me nevjesta i opet vriedjati. Već mi ne dâ ni da se ganem, već nema za me ni hladne vode: „Ni ovo nije dobro, ni ono nije u redu! Ta na svoju smo si glavu

navukli biedu!“ Kad počne, Bože, tvoja volja! Da sam ih ja i izjela i izpila, pa se je i mojih novaca sjetila, što sam ih njima pozajmila: „Zar ti misliš, da smo ti novaca dužni? Još bi ih od tebe trebalo uzeti: ti si već više hljeba kod nas izjela, nego što je novaca i bilo!“

A ja sam bratu dala sve do zadnje kopejke, što sam dobila za marvu; a imala sam i krasnih volova, ne samo jedan par, i krava i ovaca, pa sam i kuću prodala; i sve sam to njemu dala.

— No, — velim, — ako sam već izjela svoje novce, Bog s vama! Zašto ste me nagovarali, da se povratim? Meni je ondje bilo dobro kao kod rodjena otca!

Ona je zašutila. Vidjela je, da mi je jako skrivila; a možda se je i pobojala, da je ne bi brat pokarao.

7.

Još sam isti dan i otišla od njih, ni ne oprostivši se. Brata nije kod kuće ni bilo. „Ako mi samo ne bude težko,“ pomislim, „ne ću se drugi put vraćati. Poći ću u sviet za očima, da me ne budu mogli ni naći, ni moliti!“ Jer u mene je tako mekano srce, da im ne bi mogla odoljeti, kad bi me iznova počeli moliti i prositi. I namislim da odem u Kijev.

Zašla sam i u Demjanovku. Premda mi baš nije bila na putu, ipak sam jako zaželjela da vidim svoje prijašnje gospodare. Ondje sam se naplakala, a i oni su se sa mnom žalostili.

— Idem u Kijev, — kažem im. — Kad budem daleko, zaboravit će me, ako ja i ne ću zaboraviti na svoju nevolju.

— Nek ti Bog pomogne! Podji s Bogom! A budeš li htjela da se k nama vratiš, povrati se. Mi ćemo te primiti drage volje, ako budemo živi.

Otišla sam od njih veselija rano u jutro. I pošla sam putem.

Od putnika i prolaznika, što sam ih na putu vidjela, nije me nitko napastovao, hvala Bogu! I moskal prodje i kramarska kola se provezu i gospodin na četiri konja projuri, i samo te prašina zaokupi, pa i opet vjetrić s polja popuhne i zazelene ti se šumice i stepe; a gdjegdje se i jezero zabjelasa i rieka se razlieva. A što mi je i više čumačkih družina došlo pred oči, to mi je bilo drago, da dobru rieč čujem: „Pomoz' Bog!“ ili da za put zapitam; to su sve naši prosti ljudi, što su oćutili nevolju i kod kuće i na putu, pa se ni živoj duši ne uklanjaju.

Za tjedan dana dodjem u Kijev. Krasan li je, Bože moj! A koliko je svetih crkava, to se ne može ni reći! A ljudî, ljudî! Bez broja, — i svi su nekako kao tudji: prodju, a da te ni ne pogledaju. Odpočinem pred svetom Lavrom* i podjem da službu potražim. Idem, idem i samo kroz ulice i uličice prolazim. Udjem u bazar: stoji hrpa žena i djevojaka.

— Pomoz' Bog! — kažem.

— Hvala!

I stanu me ogledavati, tko sam i odakle sam.

— Ne znate li, — zapitam, — gdje bi tu mogla mjesto naći?

— Mi čekamo i same, ženo!

A gle, to su one i došle, ne će li ih tko iznajmiti: tako je tu zavedeno.

— Ako mi dopustite, — reknem, — i ja ću uz vas stati.

— Stanite, mi ne branimo.

Stojim i gledam. Ljudi se vrzu kao na kakovoj gostbi; jedan naletava na drugoga, sastaju se, razstaju se, razgovaraju se, viču, — i seljaci i gospoda i gradjani; sve buči i

* Tako se zove glasoviti kijevski manastir.

šumi. Ovaj svoje prodaje, a onaj se cjenka za tudje. Dvie mlade žene brbljaju živo, a ondje se svadjaju djeca: nešto nisu pravo podielili. Trgovkinja, crvena u licu kao žeravica, stoji prema suncu, potresuje koraljima i viče: „E, e! Liepih koralja! Pogledaj ih, ženo! Kupi ih, draga moja, primjeri ih k licu! No daj, daj, ne srami se!“ I mota se oko punane i ljepušne žene u bieloj košulji i zelenoj marami. Žena ne će, a ona joj je ipak metnula oko vrata gjerdan, pa viče: „Pogledajte, dobri ljudi, kakova li je to ženčica kao kupinjica, kao jabuka, kao djevojčica, kao gospojica!“

— Ta pustite me, Bog s vama! — brani se mlada žena. — Ja ću vam vaš gjerdan polomiti! Hoću u istinu! Što ste tako na mene napali?

I zastidila se, zarumenila se kao jagoda, i srdito joj se oči blistaju i smije se.

Moskal, što je nekakovo staro željezo prodavao, zagledao se, pa stoji i sve se smije i ne čuje, kako ga okretan gradjanin u dugom kaputu gurka:

— Moskva, Moskva! Prodaješ li to željezo?

I tako smo ondje stajale jednu uru, a možda i dulje. Kad u to nekakova starija gospodja k nama ide.

— A nema li tu takove žene, koja bi se na mjesec pogodila?

— Kako da nema? — kažu sve. — Možemo se i na mjesec pogoditi.

I počnu se pogadjati. Kaže ta gospodja:

— Radit ćeš mi i to i ovo, i drugo i treće i sve: i kuhat ćeš i prati, i šiti i miti. A ja ću ti na mjesec dati karbovanca.*

— Tražite si gdje drugdje, — odgovore joj i odstupe od nje. A ona se okrene k meni: ne pristajem li ja?

---

* Karbovanec, srebrni rubalj.

— Dobro, gospodjo!

I podjem za njom. „Sve, što bude trebalo,“ pomislim, „sve ću raditi. Posla se ne bojim. Treba živjeti, pa treba i raditi, da ne bude pred Bogom grjehota, a pred ljudima sramota. Nigdje hljeb samo onako ne leži.“

8.

Dovela me gospodja u svoju kuću. Kuća nije velika; sobice su nizke, kao prignute, a u njima su svakakovi stolčići, sve redom oko zidova, i zavjese su na prozorima i zrcalo visi, — premda je takovo, da se ni ne prepoznaš, kad pogledaš u njega: tako ti izkrivi obličje. Srela nas gospojica već odrasla i dosta skladna, ne baš ružna.

— Što je, mamo, — zapita, — jeste li iznajmili?

— Eto ide za mnom. Nekakova je seljakinja.

— Ah, mamo, što god uradite, ništa nije dobro! Što će vam seljakinja? Ona ničega ne umije: ni rubeninu gladčati, ni valjano poslužiti. Zar ćemo ju samo gledati kao namaljanu?

I zalupi vratima, te su stolčići samo poskočili, kao da su živi, pa ode.

Vidim, da mi tu ne će biti dobro. Ta gdje je tko čuo, da se je diete tako neobično prema svojoj dobroj materi ponielo!

A stara nije ni rieči svojoj kćeri odgovorila.

— Kuhaj — veli — objed, ženo!

Pokazala mi sve i poučila me, što ću i kako ću, i ostavila me samu u kući.

Na objed došao i njezin čovjek iz trgovine: visok, crnomanjast, u zelenom kaftanu, a oči su mu vesele i bistre. Poklonio mi se i rekao:

— Gledaj, ženo, da budeš valjana, pa ćemo biti dobri prijatelji.

Hvala mu, što me je malko utješio tom dobrom riečju. Težko sam radila. Težko sam radila, Bože, kako težko! Cieli sam dan u poslu: još jedno i ne dovršim, a već me drugo čeka. Stara ni jedne ure ne prosjedi uzalud, ali je za to kći bila tako ujedljiva, da te Bog oslobodi! Izadje sunce, a ona prigovara, i zadje, pa i opet prigovara. I ovo nije dobro i ono nije u redu, i nemoj tako govoriti i nemoj tako hoditi... Pa kad bi samo na mene samu, ali ona i na svoju mater grmi: „Zašto — veli — nije i kod nas tako kao kod Ivanenkovih, jer je kod njih sve po gospodski, liepo i skladno, a kod nas je sve po seljački! Ja — veli — ne mogu tako živjeti!“ I sjedne, pa zaplače. A mati ju tješi i sve se vrze oko nje: „Ne plači, kćerko, ne plači! Dat će Bog, pa će i kod nas sve po gospodski biti.“

A otac joj samo naprosto rekne:

— Oj, kćerko, ne luduj! Što ti to bulazniš, kakvo li ti se gospodstvo sve vrti po glavi? Gledaj, da ti se dobri ljudi ne narugaju.

A ona se razsrdi i pobjegne.

— Eto, — kaže zatim svojoj ženi, — Bog nas kazni, što smo tako svoje diete razmazili. Ne će joj biti dobro u svietu, ako ostane tako ujedljiva. Ne popuštaj joj, ženo, jer ćeš se kajati! Zašto je ti pameti ne naučiš? Ti si joj mati, ti prva savjetnica. Ona ti samo cieli dan sjedi i prigovara, a sama se ni hladne vode ne prihvati. Ti se sve samo za bogatašima povodiš; a pogledaj, pa ćeš odmah vidjeti, da se nemaš za kim naganjati. Sad je već nastalo tako: ako je i na prednjim kotačima sve dobro, na zadnjim je zlo... Ako voliš svoje diete, naučaj ga silom, ne možeš li milom.

A kći ne sluša baš jako svoje matere: prigne glavu kao izmuštrani konj, pa izadje iz sobe.

Poslao im Bog zlo: obolio gospodar, pa brzo i umro. Kad je umirao, pozvao je kćerku, te joj veli:

— Draga moja kćerko, mila moja kćerko! Ti si me dosta žalostila, ali nek ti Bog oprosti! Poslušaj me bar sada: ne povodi se za gospodstvom, ne ponosi se svojim rodom. Tvoj je rod velik i čestit: nije izrodio ni zlotvora, ni grješnika kao drugi bogati rodovi. Živi, kćerko, kako ti je Bog dao i poštuj staru majku. Brini se ti za nju, a ne da se ona u svojoj starosti brine za svoje razkošno diete. Poslušaj me, kćerko!

A ona samo plače i u ruku ga ljubi. On ju blagoslovi i iznova upita:

— A što, kćerko, hoćeš li zapamtiti moj savjet?

— Zapamtit ću, mili otče!

Pokopali su ga na Skavici.* Sakupilo se svieta, gradjana, da nigdje nije mogao ni orah pasti. I nisam čula, da bi ma tko bio zlom riečju spomenuo našega pokojnika; svi su mu željeli carstvo božje, takav je to bio dobar čovjek.

9.

A djevojka se malko lecnula, pa i materi pomogne u koječem i meni po ljudski progovori. Ali kad su počele češće dolaziti nekakove prijateljice, sve same prokšene i lakoumne djevojke, i opet su ju na zlo navele, pa ne će ni da doma sjedi, ni da išto radi: sve bi samo u posjete i samo bi rado, da na njoj novo i krasno ruho bude. A kad je doma, to se do podneva kiti, pa vješa na sebe i ono, što treba, i ono, čega ne treba, kao na klin u komori. Čim štogod malko zazvekeće u materinoj kesici, odmah ju počne moljakati; a mati je takova, te ju posluša i dade, a onda nije nikomu tako gorko kao meni, jer stara hoće da u gospodarstvu prištedi ono, što je kći potratila. A meni ne dâ ni da odahnem: radi, pa radi, pa radi!

* Tako se zove jedno groblje u Kijevu.

Dao Bog proljeće, puše topli vjetar, sa strehâ kaplje voda, sunašce veselo svieti, topi se snieg, prolili se po ulicama mlazovi vode, procvjetali vrtovi . . . Stali ljudi dolaziti na proštenja. Odakle li sve ne dolaze u taj Kijev svakoga proljeća! Došli su i iz našega sela; u bazaru su me vidjeli i prepoznali.

— Kako te Gospod miluje? — pitaju me. — A tvoj se brat jako na tebe srdi. Išao je za tobom u Demjanovku, ali je ondje doznao, da si ti već u Kijevu. „Kad je ona takova," kaže, „da me ostavlja, kao zla gospodara, te joj nije žao, to je se i ja odričem!"

— A kako mi žive? — zapitam. — Je su li živa i zdrava sva djeca? Imadu li svega u svojoj kući?

— Ej, da! Postali su takovi . . . kao turski svatovi. Ne imadu skoro ničega. Sam ih Gospod znao, zašto im je tako! Možda se to na njih prolievaju vaše suze. Osiromašili su tako, da kadkad i hljeba posudjuju.

— Dragi moji zemljaci, — kažem im, — kako bih mogla da vas još jednoč vidim? Ne ćete li doći k meni? Imam koješta da pošaljem bratu, pa budite tako ljubezni i uzmite.

— Dobro, — kažu, — pripravi sutra rano, pa ćemo uzeti.

Ja sam već sve pomalo bila pet srebrnih rubalja privriedila, pa još i sandučić: i rubac sam kupila i nekoliko sam košulja spravila. I metnula sam te novce u kesicu, četiri sam karbovanca bratu poslala, a za petoga sam kupila gjerdanâ i naušnica djevojčicama, i krstova dječacima, i prstenja i vrpaca, i dolnju suknjicu najstarijoj nećakinji, — nek se sjećaju mene, ljubljena dječica!

Sprovela sam zemljake, a iz glave mi ne ide bratova bieda! Bože moj mili, možda se na njega u istinu moje suze prolievaju! Nek Mati božja oprosti meni grješnici, što sam svom rodjenom bratu zlu sreću izplakala! Pa i nije u redu

da plačem: ima i nesretnijih od mene, i siromašnijih i bolestnijih, pa žive; a ja sam zdrava, hvala Gospodu, pa si privriedim i komadić hljeba i košulju. Pa nek me i Gospod ne pomiluje, ako samo jedna jedina suza kapne iz mojih očiju radi mene same. Ako već moram da plačem, plakat ću radi brata, jer su u njega i žena i drobna dječica.

To sam promislila, pa mi je i raditi bilo nekako veselije. I ma kako se goropadila, ma kako me mučila moja gospojica, sve sam pretrpjela. „Možda ću ju umiriti svojom prijaznošću i svojom poslušnošću!“ pomišljala sam; ali ona nije bila takova. Vidi li, da joj se pokoravam, još me i gore muči; a napokon me je već i tući htjela.

— Bog s vama, — kažem, — nek vam služi tko drugi, a ja ne ću. Mene nije nikad nitko tukao, pa će mi Bog dati, da i ne će, dok mi bude vieka.

— A mi tebi ne damo novaca! Dosluži svoj mjesec. Ne doslužiš li, ne smiješ otići: mi ne damo novaca!

— Ta vi se s mojim novcima ne ćete obogatiti, a ja ne ću osiromašiti. Ako mi ih ne date, Bog će mi ih dati.

Stara me počne nagovarati: ostani, pa ostani; jer me je voljela, što sam joj svojski radila, što nisam bila liena i što sam ju uviek slušala, — baš kao kakova metla: što god mi zapovjede, to i uradim.

10.

Dok smo se mi tako svadjale i mirile, ali netko na vrata s kolima ulazi. Pogledam i ne mogu da svojim očima povjerujem. Ta to je brat moj rodjeni!

Iztrčim pred njega:

— Brate moj, sokole! A meni su rekli, da si se jako razsrdio na mene!

— Ne, sestro moja rodjena! — veli. — Već sam ti

postao takav, te i ne mogu da se na koga srdim, ili da koga požalim. Nužda me je ostarila i uništila.

Vidim ja na prvi pogled, da je posve propao u licu, kao da je pocrnio. A kakav je bio kao momak! I veseo i punašan kao mjesec . . . I obliju me suze.

— A što te je Gospod donio, brate?

— Smislio sam, pa sam i pošao. Već me je odavno velika tuga napala. Htio sam da tebe vidim i da božji sviet pogledam.

Sjednemo pred vrata, pa se razgovaramo, žalostimo se, a vrieme nam brzo prolazi. On mi pripovieda, kako je kod njega siromaštvo nastalo i kako ga žena doduše ljubi, ali je jako nespokojna, i kako djeca rastu i mene se sjećaju. Čuli su od ljudi, gdje sam, što sam i kako živim, pa su se radovali do Boga!

A ja mu kažem:

— Brate moj mili! Ti si mi jedini na svietu: ti si mi i otac i diete i sav rod. Dok budem mogla raditi, rádit ću za tebe i za tvoju djecu. Sad nemam ničega, samo što sam dva karbovanca zaradila kod svoje gospoštije, ali ne znam, hoće li mi ih dati, ako se ne pogodim na cielu godinu. Oni me nagovaraju, da ostanem, pa nek mi unapried dadu moje novce. Ti ćeš ih uzeti, pa ćeš sebi nabaviti ono, što ti je najnuždnije.

— Hvala ti, sestro! — I samo rukama zalomi.

Podjem k svojoj gospoštiji. Istom što ću na prag, a stara me pita:

— Hoćeš li ostati? Što da te zla sjećam! — kaže. — Moja te kći ne će nikad više vriedjati: ta ona je to činila samo radi toga, što je nešto bolestna.

— Ako te sve vriedja, — progovori kći, — ne ću te se ni dotaknuti.

— A kako, gospojice, da me ne vriedja? Zar ste mi možda bili dobri, što li, da vam budem zahvalna?

— Ta već je dosta! — prekine stara. — Pogodi se na godinu. Što tražiš?

— Tražim dvadeset rubalja, — kažem. — Ako mi ih dadete, ostat ću; ako ne, poći ću na drugo mjesto u službu. I novce tražim sve unapried.

Oni se počnu cjenkati: i preskupo im je i svih novaca ne mogu odmah dati. A ja, kako sam rekla, to od svoje rieči ne odstupam.

— No, — kažu, — s tobom ne možemo ništa započeti! Dat ćemo ti dvadeset rubalja, ali ne sve odmah. Daj svoju knjižicu, a tebi evo petnaest rubalja.

Uzet ću, pomislim, makar i petnaest: sad su mu jako potrebni. Predam knjižicu, što mi ju je dao gospodin otac, uzmem novce, zahvalim se, pa k bratu.

— Na, — kažem, — brate moj, nek ti za što bolji život budu!

Proboravio on sa mnom dva dana. Veselo sam ustajala, da ga vidim, da se s njim porazgovorim. Ta rodjeno je i svoje!

Služim još uviek kod te iste gospoštije. Još mi dva mjeseca do podpune godine preostaju. Težko li je, Bože, težko: zlim ljudima ugadjati! Ali što ću: „kad sam se iznajmila, kao da sam se prodala,“ — pa treba služiti. A kad navršim godinu, možda će mi dati Gospod, da nadjem dobro mjesto. Ako hoćeš, naći ćeš muke za svoje ruke!

Svekrva.

1.

Živjela nekoč u našem selu udovica Orliha. Ja sam još bila djevojčica, pa se baš dobro ne sjećam, ali sam sve čula od pokojne matere, — carstvo joj nebesko! Ona je bila susjeda s Orlihom, zid uz zid. Pred očima mi lebdi ta Orliha kao u magli: visoka, u crvenoj kapici, sve crne obrve uzdiže.

Čovjek joj je odavno umro; starijega su joj sina u Turskoj ubili, a mladji je bio kod matere i gospodario. Prvi momak u selu: krasan, da bi mu s lica mogao vodu piti, okretan, veseo i radin. Mater je jako štovao, a stara ga je pazila i milovala bolje, nego oko u glavi.

Namislila Orliha, da će oženiti svoga Vasilja, pa stala tražiti zgodne ljude. Sastanu li se djevojke na ulici, ili se poigraju na mogili, — odmah se ondje pojavi i Orliha, pa prisluškuje i prigledava . . .

— Ne uzimlji, — kaže, — moj sine, bogate: mi nismo ni sami bogataši; traži, da bude mirna i dobra.

— Dobro, mamo! Potražite, kakovu treba, pa ću se i oženiti.

Dok je mati tražila, on je sam našao. Bio je u Višenjkama na godišnjem sajmu i od toga časa stao onamo odlaziti svake večeri. Mati je to zapazila prije svih drugih i doznala: ide Vasilj k Hani Koroljevnoj.

— Sine moj, sine, — kaže, — ne uzimlji te bogatašice, jer će se silno oholiti; to je otčeva kći, prokšena i umišljena, okani je se!

A Vasilj sve k zemlji pada i moli.

Nije bilo druge. Poslali snuboke, pobrali ručnike, priredili svatbu. Dovezli mladu k svekrvi.

A miraza je u nje bilo! Bože moj, sviete moj! Vozili su ga na deveterim kolima i pred svakima su po četiri siva vola išla. Pregače svilene, pojasi kao žar, kožusi svilom izvezeni . . .

Mlada u zlatnoj kapici, koprena kao dim tanahna, crveni koralji sve do pojasa. Svi su joj se zadivili: kao puna ruža! Samo je stara Orliha, dočekavši ju s hljebom i solju, nekako neveselo pogledala svojoj nevjesti u oči.

2.

Proživjeli godinu dana. Izprva je mlada Orliha izlazila na ulicu, pa kad progovori, ili se nasmije, i stari se ljudi razvesele; a onda je nije nigdje bilo, nisi jê ni vidio, sve je u kući, u svojoj sobi. (Znajte, da su oni kuću bili pregradili na dvoje: u jednom su dielu bili mladi, a u drugom mati.)

Ako tko zapita staru Orlihu:

— A što rade vaša djeca? Imadete li dobru nevjesticu?

— Da, kao otčevu kćerku, — odgovori, ili ništa ni ne rekne, kao da ne čuje.

Jednoč je moja mati radila u svojoj kući. Udje Hana. Mati ju pogleda: jako je smućena. Sjedne uz nju, pa kaže:

— Što su to tebi, moja Haljočko, oči upale? Što si se razžalostila?

Hana pljesne rukama, a suze joj se prospu kao biserno zrnje:

— Ne ljubi me svekrva! Ogovara me, tjera me s božjega svieta, prigovara mi, da sam ja otčeva kćerka!... Tatice moj, da si ti znao, kako će nesretna biti moja sudba, bio bi me još u povojima u duboku zdencu utopio!

Mati zapita, što je, kako li je kod njih, i kakova je to svadja nastala.

— Ona me već od prvoga časa nije zavoljela. Moje mi je najljepše svilene pregače izkvarila, što god uzmem, sve mi se u rukama pokvari; a svemu je tomu kriva ona, to ja dobro znadem! Nečim mi je sanduk naprašila: i moje su zlatne kapice potamnile i moji su crveni pojasi izbliedili... Ona sve moje dobro upropašćuje! Sve govori Vasilju: „Prodaj i prodaj te volove!“ (što su od moga otca). A ja kažem: „Ne ću! Zašto da se prodaju?“ Vasilj ih, istina, nije ipak odveo na sajam; a ona je navalila na mene: „A, vražja kćeri, ti si me osirotila! Moj se je Vasilj odvrgao od mene! Ali čekaj, čekaj! Ja ću ti se već za to zahvaliti!“

— Pokori se, Hano, — kaže joj moja mati. — Što da uradiš!

— Zašto da joj se pokorim? — vikne Hana. — Ne ću! Kako tko govori, onako mu se i odgovara!

3.

Jedne noći ne spava se materi. Čuje... u susjednom vrtu nešto šapuće, pa otvori prozor i stane prisluškivati.

— Hano, moje srce! — kaže Vasilj. — Što si i opet zaplakana?

— Ne ostavljaj me same, Vasilju! Ne pojmim, kako sam bez tebe i dan predanila! Meni je tužno i težko!

— Što ti je, moja ribice? Možda mati? . . . Ja sam ju molio, kad sam odlazio, da te ne žalosti.

— Ona mi nije ni rieči progovorila, Vasilju, cieli mi dan nije ni u oči pogledala. Tužno, tužno je bilo u kući!

— Što to ta Orliha radi! — pomisli moja mati. — A čini se, da je pametna žena.

4.

Nadošla žetva, dozrela Vasiljeva pšenica, baš krasna: sve klas do klasa! Naša je njiva uz njihovu i moja je mati zajedno s Hanom na polje odlazila. Jednoga je jutra čekala i čekala, pa je otišla sama. Hana je nadošla već poslije objeda, sva blieda i sve se koleba; a mati se uplašila: što joj se je to dogodilo?

— Nešto me oko srca pali kao oganj, — kaže Hana. — Ni stajati ne mogu. Jedva sam se do njive dovukla.

— A što svekrva? — zapita ju mati.

— Oj, tetice moja ljubljena! Ove sam ju noći vidjela u našoj komori. Probudila sam se, a ona stoji na mjesečini, sva biela, razčupana. Ja sam viknula, a ona iz komore.

— To ti se je samo tako pričinilo, moje diete! Zašto bi to ona po noći dolazila?

— Ne, ne; vidjela sam ju dobro.

— Je li ju vidio i Vasilj?

— Vasilj nije noćio kod kuće, jer je otišao . . . Ni on mi ne vjeruje . . . Ja ne ću danas nažnjeti ni snopa, ne mogu ni da ruku podignem. Čekat ću na Vasilja; rekao je da će doći pod večer, pa će me i odvesti kući.

5.

Mati pošla žeti. Pod večer pogledava i ne vidi Hane; da nije kući otišla? Zapita druge žetelice, ali je nisu vidjele, da je otišla; zovu ju, ne odazivlje se; podju k onom mjestu, gdje je ona bila, — nema je! Kakovo čudo? U to ju, hodeći izmedju brazda, i nadju... Leži ona, kao da spava, krasna i svježa kao cvietak... Večer je Gospod dao tako jasnu, tihu, a ona leži kao živa u pšenici, i klasje se nad njom prignulo.

Odtrčaše po Vasilija: on je bio nedaleko, kosio; nadjoše ga, a on sav veseo podje k njojzi! A kad je svoju Hanu ugledao mrtvu, podigne kosu, pa kvrc u sama sebe: nitko nije uspio ni da okom trene... Tako je uz nju i pao.

6.

Podigli se k staroj Orlihi. Dočekala ona moju gospodju majku već na vratima, kao da ju je čekala. Mati kaže:

— Vaša je nevjesta umrla!

Stara stisnula zube i udarila se u prsa rukama:

— Što da uradim? Sudjeno je! — kaže. Nije ni zaplakala, nego je samo stajala, sva biela kao likovina.

Mati se prestrašila i nije znala, kako da joj kaže za sina; a već ih i nose.

— Eto ih nose oboje! — kaže mati.

A Orliha vikne:

— Kako oboje?

— Bakice, i vaš je Vasilj mrtav!

Kako li se je lecnula, kako li je potrčala! Malo da nije mrtvaca ljudima iz rukû izbila; uhvatila ga za glavu, pa

viče nad njim . . . Ah, strašna li je bila! . . . Bez rubca, siede joj se vlasi prosule po plećima, sva razčupana, sva u krvi; obilazi, obilazi oko sina i sve viče, kao da joj je Gospod Bog razum oduzeo.

Obukli mlade, položili ih jedno uz drugo na stol; netko otišao kući, a netko ostao i preko noći. Čude se, nema stare Orlike, kao da je u zemlju propala. Istom su ju drugi dan našli pod zidom mrtvu: sva je crna, crna, kao crna bazgovina.

Mlade su zajedno pokopali, a staru malko dalje. A kuća im se razvalila, ostavši pusta; nitko je nije kupio, jer kažu, da se svake večeri, čim izadje mjesec, po onom dvorištu vrze mlada Orliha. U gluhoj noći sjedne na mjesečini, složi biele ruke, pa čeka svoju svekrvu i kori ju:

— Ti si mene mladu sa svieta maknula, stara Orliho!

Karmeljuk.

1.

Tko je bivao u Ukrajini? Tko poznaje Ukrajinu?... Tamo su biele kućice u višnjevim vrtovima, a proljećem — proljećem je već tako divno, kad svi vrtovi procvjetaju i kad svi slavulji propjevaju! Jednoč mi se na putu desilo, da sam prenoćila u selu, u takovoj malenoj kućici u višnjevom vrtu. Došli smo kasno na večer. U selu zamuknuli svi glasovi i svaki šum zamro. Sve je naokolo tiho; samo se čuje, kako šušti lišće pod prozorom, kako se lelija voda u rječici oko mlina i kako netko nedaleko diete uljuljava, — i oči se sklapaju. Počne se spavati i sanjati. Ona bistra rječica, što nam je bljesnula u oči, kad smo ju minuli, prolieva se sve bliže i bliže... Drveće raste i šušti, ne pod prozorom, nego nad samim uzglavljem... Uljuljavano djetešce prima na sebe lik hitra i izmorena dječačića; a ona žena, što ga je ljuljala, lik mlade, snažne i zamišljene kozakinje... A pod prozorom slavulj medju višnjama zabiljisao, pa malo dalje i drugi, i treći. Cvrkutali su i cvrkutali i najednoč zapjevali tako glasno, da su sve zaglušili: ne čuješ ni šuštanja lišća, ni lelijanja vode, ni ljuljanja, — i sav su san odagnali i sav driemež i sve snatrenje.

*

Kad zaklopiš oči, pričinja ti se, da je biljisanje još glasnije, da se razlieže još tajinstvenije. Umornost te mori sve više, a san te hvata sve moćnije; ali ni ta silna umornost, ni taj moćni san nije kadar da zagluši to pjevanje. Bit će bolje, pomislim, da ustanem i da sjednem kraj prozora. Uzku uličicu vidim još i sad pred sobom, i biele kućice s tamnim prozorima i višnje u bielom i sjajnom cvieću. Svjetlo srporogog mladjaka nije baš jako, a zviezde svjetlucaju; i još i sad osjećam, kako je sve bilo svježe, mirisavo i toplo... A pjevanje je grmilo i razliegalo se do samog osvita, i tako nisu slavulji dali spavati sve do božjega jutra.

U jednoj kućici, što je stajala na strani prema polju, živjela udovica, a u udovice bio sin, jedino diete, i zvao se Ivan, a po pridjevku Karmelj. Takova smjelca, takova krasnika, takova pametnjakovića, kao što je bio taj dječak, trebalo bi tražiti po cielom širokom i velikom svietu. Kud god ga pošalju, nadje put; što god započne, sve i dovrši. A kad ga koji ubogi biednik za što zaprosi, to si sve glavu razbija, dok mu ne udovolji. Glad, zimu, svaku biedu i napast gotov je podnieti za drugoga. I što je bolje rastao taj dječak, to je bivao sve ljepši i bolji, pa je tako i odrastao; a kad je stupio u osamnaestu gddinu, bio je tako neizrecivo i neopisivo krasan, da je svatko, tko ga je prvi put sreo, odmah i stao pred njim i zaniemio, i već nikad nije mogao zaboraviti krasnog mu obličja. A mati ga već iz mala nije mogla pogledati bez smieška i bez poljubca. Oni su živjeli gotovo isto tako kao i svi ljudi u selu, — malko imućnije od jednih, malko siromašnije od drugih. Ali najednoč banulo zlo, bieda snašla mladoga Karmelja: što je u Boga danâ, što je u danu urâ, Karmelj je sve tužniji i tužniji; a kakova je to tuga, za kim i za čim, to nitko ne zna: ni mati, ni drugovi, ni tudji ljudi. Prije se njegov glas medju drugovima bolje čuo od svih drugih, a sad se ne razlieže njegov smieh i glas mu

jedva čuješ, a njega samoga nisu gotovo nigdje ni vidjeli, samo što se slučajno sretne i sastane sa svojim drugovima blied i mučaljiv.

I kako se prije na večer poslije posla s drugovima sastajao i razgovarao, tako je sada sve nekako gledao, da se kamogod od svih njih sakrije; ili u šumu, ili na polje, ili na stepu sam pobjegne.

Mati ne zna, što da počne, što li da uradi. I kako si je glavu razbijala i pomišljala, ne će li on ovo, ili ono, peto, deseto, stoto, — sve, što bi mu htjela i mogla dati . . . ne, on ništa ne želi!

Sa strane su gledali ljudi, što se to s njim dogodilo. Počeli suditi i prosudjivati i raznio se glas, da je on takav postao od onoga vremena, kako je počeo po tudjim selima prolaziti i s tudjim se ljudima upoznavati; i pomišljali su, da se možda nije sprijateljio s kakovim zlim čovjekom, pa se smućuje i smućuje. Čim je to začula njegova mati, odmah ga je stala pitati:

— Ti ideš i ovamo i onamo, sine, — (a on je išao po sajmovima, po zaselcima, po selima i mjestima sa svakovrstnim žitom, voćem i plodom, pa je prodavao ono, što je bilo njegovo, a kadkad je, iznajmljujući se, vozio i tudje, te mu je bilo najveće veselje, kad je mogao kamogod poći), — pa kakove sve tamo ljude vidiš?

— Kakove sve ljude vidim? — odgovori Karmelj. — I bogate i siromašne.

— A s kakovima se, sine, družiš? — zapita mati.

— Moji su drugovi ubogi biednici, — odgovori Karmelj, — eto, to su moji drugovi!

A mati se još više zabrine i uznemiri, te već ne zna, što da misli, i sve si utvara, da su tamo uvriedili njezinoga sina, ili da su mu nanieli kakovu krivicu, pa sve: „Kaži i kaži!“ nagovara ga i moli.

— Ne, — odgovara Karmelj, — mene nisu ni uvriedili, niti su mi nanieli krivicu.

— Da li je zbilja tako, moj golubiću, srebro moje, zlato moje! Zar te u istinu nisu uvriedili?

— Nisu me u istinu uvriedili, — odgovori Karmelj.

— A zašto si mi takav postao? Za čim tuguješ?

Na to kaže Karmelj:

— Svuda, kud god idem, kud god prolazim, svuda vidim samo uboge ljude i biedne poslenike. Eto, što mori moju dušu! Eto, što para moje srce!

Mati ga stane tješiti i miriti, kako je bolje mogla.

— Tako ti je, gle, već od vajkada, i tako je valjda sudjeno, pa se proti tomu ne može ništa učiniti.

Tješila ga i govorila mu, kako je znala, a kad nije dostajalo riečî, onda ga je nježnošću i draganjem obasipala. Samo što se Karmelj nije mogao ničim utješiti, ničim umiriti.

Jedne večeri, — a bila je tako čudna proljetna večer, da ti se je proljetna pjesma sama na misli navraćala, — jedne večeri prilegla udovica Karmeljiha u svojoj kućici, pa leži i misli i promišlja, kakova li je to nesreća s njezinim sinom. Sunce je već bilo zašlo i zviezde su pozlaćivale kućne prozore, a iz daleka su dopirali djevojački glasovi (pjevale su proljetnu pjesmu); još ne posve procvalo cvieće jedva je mirisalo, a slavulji su istom započinjali svoje biljisanje, — kadno se začuše tihi koraci, kućna se vrata otvoriše i u kuću udje Karmelj, pa se obazre, ne opazi matere i sjedne kraj prozora. Možda se to od nejasnog večernjeg svjetla pričinilo udovici, da je on jako blied i izmučen, i srce joj se stisnulo tako tiesno i bilo joj tako žao svoga ljubljenoga djeteta, te nije smogla ni toliko glasa, da mu samo jednu rieč progovori. Niemo je i posve mirno ležala i gledala u njega. A on je gledao kroz prozor, gledao i zapjevao . . .

Ah, kakova je to bila pjesma! Tužna i nujna, a iz puna je i iskrena srca dolazila.

— Oj, dni idu za dnevima,
Ure za urama;
A ja sreće ne poznajem,
Težko meni s vama!

Biedni ljudi, biedni ljudi,
Ja vas dobro znadem;
Kad se sjetim vaše muke,
Plaču se predadem.

Svuda vidim vaše oči,
Što gasnu od muke;
Svuda sudbom izmučene
Podižu se ruke . . .

Oj, proljeće, oj, proljeće,
Svima dare spremaš,
Samo za me nesretnika
Utjehe već nemaš! . . .

Izpjevao on i zašutio i istom se tada prenula stara mati, pa kaže:

— Karmelju, gdje i od koga si naučio tu pjesmu?

Karmelj se lecne, začuvši taj glas, prepozna majku i odgovori joj:

— Ja sam sâm složio tu pjesmu.

I kakove li je pjesme slagao i kako ih je pjevao, Gospode mili Bože! Bile su to čisto čarobnjačke pjesme! Gdjekom se desilo, te je mogao poslušati, kako je on pjevao, pa je gdješto i zapamtio, samo što te pjesme nisu bile vesele i veselo skladane; i tko ih je zapamtio, tko ih je čuo, svatko je prignuo glavu i zamislio se.

2.

Jednoč se Karmelj odvezao u tudje selo, možda kakovih dvadeset vrsta, u mlin. Jako je rano pošao i dugo se vozio sve samim poljem. Jutro je bilo jasno, najjasnije i toplo, najtoplije, polje se zelenilo, kao zeleni baršun, rosa se blistala, sunce je izlazilo, a ševe su pjevale pod oblacima; noćna je kišica jedva oprala prah na cesti i svuda je na-

okolo bila takova blagodat i svježina, te si jedva mogao da je se nadišeš. A on se sve vozio i pjevao. Čas je pjevao tiho, za sebe, a čas glasno, da mu se je pjesma cielim poljem razliegala. Nu i tog je jasnog jutra sve samo ono isto pjevao u svojoj sjetnoj pjesmi, sve je prosio utjehe i mira i sve su mu se prikazivali samo oni ubogi i ucviljeni biednici, dok je očima pregledavao cvjetna polja oko sebe.

Već mu je i velika šuma na putu, a cesta pošla tom šumom. Stoje veličajni, moćni i granati hrastovi, a šume i ne šušte, a izmedju njih procvjetavaju kupine, procvjetavaju šumske ruže, i pri samoj zemlji raste gusta trava i svakovrstno bilje. Karmelj se vozi šumom i pjeva, kad u to ugleda nedaleko od ceste: mlada djevojka bere nekakovo bilje i plače gorkim suzama. I bila je u takovoj tuzi i u takovoj žalosti, da se je jedva i ogledala, začuvši njegovu pjesmu. A Karmelj je u isti mah, kad ju je ugledao, skočio s kola i našao se kraj djevojke.

— Dobar dan! — kaže joj.

— Dobar dan! — odvrati djevojka, pa ga pogleda tužnim očima i odmah se prosuše njezine suze: još nikad nije ni vidjela, ni u snu usnula takova krasnika, kakav je stajao pred njom. Ona ni ne čuje, kako ju on pita: „Zašto ti, djevojko, plačeš?“ A on čeka na njezin odgovor, i gledajući u djevojku, očima bi ju izpitao, kad bi mogao; — i vidi on, da je to biedna i uboga djevojka: njezina biela pleća proviruju kroz tanku košuljicu, a dolnja joj je suknja izbliedila i već sva otrcana; na mladom joj licu nema rumenila; ružične joj ustnice nisu vične da se smieše; divne su joj oči upale i tužne, i kako su joj se suze zaustavile na obrazima, kad ga je ugledala, tako na njima i podrhtavaju. U rukama je djevojka držala nabrano bilje.

— Zašto ti, djevojko, plačeš? — zapita iznova Karmelj i sad je djevojka čula njegovo pitanje i svrnula oči u gustu šumu.

— Čija si ti, djevojko? Gdje živiš? — pita Karmelj.

— Ja sam služkinja iz Lanova, pa služim ondje kod svojih gospodara, kod Knišâ, — odgovori djevojka.

— Po svoj prilici su zli ljudi ti Kniši? — kaže Karmelj.

Djevojka nije na to odgovorila, nego je i opet počela birati i brati svoje bilje.

Na to počne i Karmelj, idući s njom uzporedo, bilje brati i njoj podavati i sve ju pita za njezino bivovanje. Ali kad je stao govoriti, kako je težko i kako tužno kod tudjih ljudi živjeti, tad je djevojka i opet počela tužno i gorko plakati. Suze joj samo curkom cure, pa se prolievaju po bielome licu. A Karmelju je tako žao djevojke, da bi odmah legao i umro!

— Ne plači! Ne plači! — govori joj on.

— Kako da ne plačem, — odvraća djevojka, — kad mi suze teku i same!

I dugo su te suze tekle pred Karmeljem. Kao da joj je bilo sladko, da pred njim izplače svoju tugu.

Napokon djevojka rekne:

— Meni je vrieme da podjem kući; gospodarica me s biljem očekuje.

Dvie su joj se zadnje suze otrunile, ružične su joj se ustne sjetno i ljubko nasmiešile, a divne su joj oči pogledale iskreno i jasno.

— S Bogom! — progovori djevojka.

A Karmelju je, da se s njom razstane, upravo tako, kao i nož u srce, pa zamoli djevojku:

— Sjedni, djevojko, na moja kola, pa ću te odvezti do Lanova, jer su mi na putu.

Gle, a njegova su kola daleko: volovi su skrenuli na stranu, te pasu. Potrčao Karmelj, izveo volove na cestu, posadio djevojku na kola, sam sjeo uz nju, pa su se povezli.

Voze se, šute i razmišljaju, voze se zelenom šumom.

I najednoč se nadju kao u nekom božjem raju: na licu im se zarudilo rumenilo, usta se malko pootvorila, a srce kao da im jače kuca. I pričinilo im se, kao da su se do sela dovezli tako brzo, kao da je to lakokrila ptica preletjela. Eto kraja šumi, postrance se vidi selo Lani, veliko i bogato selo, gospodska sgrada iz bieloga kamena podiže se kao palača nad cielim selom na maloj uzvisini, a oko nje su zeleni cvjetnjaci i tamni drvoredi . . . Krasna je bila ta sgrada, te je i Karmelju zasjenila oči svojom krasotom. Ali kao da je nekakova tamna oblačina prekrila njegovo liepo lice. A jasne su djevojačke oči pogledavale u Karmelja, i u taj su se isti mah smutile, i tihi glas ga je zapitao:

— Poznajete li vi taj dvorac?

— Prvi put ga vidim, — odgovori Karmelj, — ali sam ih takovih vidio već mnogo i mnogo.

Ulaze oni u selo, — provezli se kroz tri ulice i djevojka sašla s kola, zahvalila, oprostila se, pošla i izčezla iza ugla, a Karmelj se dalje odvezao.

Vozio se Karmelj dalje i sve se samo ogledavao na selo Lane, žaleći, što se je već razstao s djevojkom, i uvjeravajući sama sebe, da će ju i opet doskora vidjeti. Već se i do mlina dovezao, a djevojka mu nije izašla iz glave, i počeo je pitati mlinara, kakovi su to ljudi ti Kniši, i kako oni žive, i kakovi su u njih običaji. A taj je mlinar bio čovjek vrlo mrk, vrlo brkat i vrlo visok, i nije rado čavrljao, a još je manje volio pripoviedati, i od njega ne bi Karmelj bio nikad ništa saznao, da nije bilo mlinareve kćeri. Ona je rado čavrljala i još je radije pripoviedala, a najradije razpitkivala. Bila je spretna i malena kao ptičica, ali ni jedna ptičica ne izcvrkuta u jednu uru toliko, koliko je ona izčavrljala Karmelju. On je brzo saznao od nje, da su Kniš i Knišiha bogati ljudi, da imadu sedam pari volova, da drže dvie krave i da je pšenica u njih ove godine krasno po-

rasla i da su sva njihova polja obilno urodila; da im se kći udala, takodjer za bogata čovjeka, i da nosi zlatne kapice; da kod starih Kniša služi služkinja Marusja sirota, da nema ni roditelja, ni rodbine, i da je Marusji mala plaća, a težak posao.

Možda bi mlinarova kćerka bila još dugo čavrljala, da je Karmelj samo i jednu jedinu rieč rekao; — on je kao niem sjedio pred njom, i mlinarevoj je kćeri napokon bilo dosadno s tim niemim gostom, pa je prestala čavrljati, uzela švelo, sjela podalje i zapjevala. Pjesma se zvonko razliegala, švelo se brzo šilo, a mrki ju je mlinar, stojeći na vratima u mlinu, gledao, slušao i pomislio: „Nema na svietu ništa tako nestašna, vesela, kao što su te lude mlade djevojke. I nije sviet proizveo ništa tako prokšena: sve samo očima gleda u vodu i ne može da se nagleda, tašto čeljade!“ . . .

A mlinareva je kćerka u istinu jako često gledala u vodu, gdje se je zrcalilo njezino rumeno i crnomanjasto lice s blistavim očima; nu možda se ona i nije nasladjivala samo svojim licem, jer se osim njega u vodi odrazivao i sav zeleni obronak obale, na kojoj je sjedila, i stari hrastovi, za koje mlinar nije smogao ciene, i kozak, što se bio težko zamislio, te se je činilo, da je zaboravio na sav sviet i na sve na svietu, — i tako se dakle nije možda samo svojim licem nasladjivala mlinareva kćerka; ali je mlinar, kao što je već rečeno, bio vrlo mrk čovjek, pa se nije mogao ničim uvjeriti, i od onoga časa, kako je on, pokopavši ženu, kod nje našao sedam zrcala, — (i ako je mirnih i valjanih žena i djevojaka sretao u svom vieku, nije ipak ni to pomoglo!), — ostalo je u njega uvjerenje, da se svaka ogledava barem u sedam zrcala, i to je uvjerenje ostalo, kao da je gvoždjem zabijeno. A mlinareva kćerka . . . Da, mlinareva kćerko, ostaj zdrava! Ne ćemo već znati, kako ti dalje pjevaš

i što dalje govoriš. Mlinar zovne Karmelja, pa postave brašno na kola, izplati se mlivo i Karmelj se odveze kući.

Vozi se Karmelj kući i sve misli na djevojku, na služkinju. Prolazi kroz selo Lani tako polagano, kao da vozi bolestnika, a očima striže na sve strane! Ali se nitko nije pokazao na ulicu, — i do same je svoje kuće uzdisao Karmelj. Djevojka mu ne salazi s uma. Proboravio Karmelj cieli dan u svojim mislima i težko i sladko; proboravio i drugi dan još teže i sladje; proboravio i treći i već mu ponestalo snage. Glava mu gori i srce mu kipi i tielo ga boli. Jedva se svladao do podneva, a onda je zapregao i odvezao se u Lane.

Nije ni znao, ni vidio, kako se provezao čistim poljem, kako je prošao tamnom šumom; samo je sve gorio i gorio, jer mu se činilo, da se polje proširuje sve više i dalje, a šuma mu je bivala sve dulja i nepreglednija.

Dovezao se u Lane. Tiha večer, sunce već nizko, u selu pusto, — još se ljudi nisu povratili s posla, — samo su na ulici bila djeca, što su se igrala i zabavljala, i dvie su služkinje pošle po vodu. „Doći će i ona!“ pomisli Karmelj, pa svrne konja k rječici i stane čekati na obali. I ona se pojavi s vjedrom i pristupi k njemu; a kad ga je ugledala, oblila se žarkim rumenilom kao ognjem i plamenom. Nikoga nije bilo nad riekom, van samo njih dvoje.

— Hoćeš li poći za mene, ljubljena djevojko? — zapita Karmelj.

A ona mu odgovori:

— Ja sam tvoja.

I sjeli zajedno nad riekom, na nizkoj zelenoj obali, i prosjedili tako sve do jasnih zviezda. I nije te večeri ni čula služkinja Marusja, kako ju je gospodarica psovala radi toga, što se tako dugo zadržala, kako ju je korila i prekoravala, i nije joj bilo ni najmanje gorko oko srca, već je trepetala od same ljubavi i nove sreće. Kad su već svi poliegali, sje-

dila je Marusja kraj prozora i gledala u blistave zviezde, u prozirno nebo. A Karmelj se polagano vozio kući i takodjer gledao u blistave zviezde i u prozirno nebo. Tako gledaju u nebo oni ljudi, što jako ljube na zemlji.

Rekne Karmelj svojoj majci:

— Hoću, nene, da se oženim; hoću da uzmem Marusju služkinju.

Mati ga počne odgovarati i moliti:

— Ne ženi se, moj sokole, tom Marusjom! Uzmi radije bogatu ženu!

— Ne, nene! — progovori Karmelj i sav se raztuži i sav zadrhće: — Zar mi ti nisi rodjena mati?

Starica se prestraši njegova obličja i vida:

— Oženi se, dragi moj, oženi se njome! Ako je tebi tako mila, bit će i meni draga snaha.

I oženio se Karmelj služkinjom Marusjom.

3.

Prve godine, oženivši se, bio se Karmelj sasma popravio: njegovoj nujnosti nije bilo ni traga, a žena mu se razcvala kao krasna ruža, i on je živio s njome kao riba s vodom. Narodila im se kćerka i sve je u gospodarstvu bilo dobro; a stara je Karmeljiha govorila, zahvaljujući Bogu, da ni sebi ni djeci ne želi ljepše sreće.

U to se iznova raztužio Karmelj. Iznova počeo lutati po samoći, iznova bljednuo i uzdisao.

Radi čega se to zlo povratilo? Odakle je banulo? Ta zar on nije bio i sretan i ljubljen i podpuno zadovoljan?

Jednoč su svi oni sjedili kod večere, poslije posla, onda, kad se je već sve bilo utišalo: i sunašce je već bilo zapalo za zelenu šumu i već se je bila pojavila prva zvjezdica; onda, kad čovjek utrudjen dnevnim umorom odpočiva, i kad ga

obuzimlju misli i slutnje, i kad istinito osjeća i pravicu i nepravicu, kad pravo uživa svoju sreću, ili nesreću; — onda su oni sjedili svi zajedno i gledali, kao da još zbilja nešto očekuju; i samo se maleno djetešce, sjedeći tiho medju njima, nasmiešilo ružičnim ustnicama i bljesnulo jasnim očicama, — pa što im je još u istinu preostajalo da očekuju? U to je najednoč nekakova misao smutila i raztužila Karmelja, i kao da ga je prestrašila, i kao da mu je sav sviet zatvorila. Sav se promienio, kao da se preporodio, i izašao iz kuće.

— Nešto mi je zadušljivo, pa ću se malko sproći, — kaže.

Stara se mati uznemirila, da ga nije kakova bolest snašla. A on ju je umirio:

— Ne, nenko, ja sam zdrav.

Vjerna ga je drugarica očima zapitala, a on ju je mjesto odgovora zagrlio krepko.

Kasno se je povratio u svoju kuću, — već su i mjesec i zviezde sjale na nebu i sve je selo već bilo usnulo; spavala je i malena mu kćerka, spavala stara mati, samo nije zaspala mlada mu drugarica, već je stajala na prozoru, pa ga je čekala i izgledala, dočekala ga i zagrlila, kao da ga je htjela zapitati: ne treba li njezina života ili smrti, njezine sreće ili nesreće?

— Ljubljena Marusjo! — kaže joj on, grleći ju. — Ljubljena Marusjo! Ja ne mogu podnieti ljudskoga zla i siromaštva! Ja moram da tomu pomognem! Ja hoću da popravim to bivovanje!

I stao misliti, misliti i razmišljati, razmišljati i tugovati.

Stara se mati kida i amo i tamo, traži liekove, savjetuje se sa svima i plače; sad trči k ljekarici, a sad i opet hrli k vračari: „Sin vene! Sin gine!“ Starica je sasvim oslabila, od brige je i bojazni svu svoju pamet izgubila.

Mlada Karmeljeva drugarica ne zove ni vračara, ni ljekarica, ne savjetuje se s nikim, ne tuži se nikomu, — a što joj je na srcu i na duši, nikomu ne kaže. Samo joj se rumenilo izgubilo s lica, pjesme su joj umuknule i divne su joj se oči smutile.

Kad bi i htjeli pomisliti ljudi, da u Karmelja nešto nije u redu, ne bi bili mogli: pogledaju li samo u njih, vidjet će i sliepac, kakova je kod njih vjerna i iskrena ljubav, kakova dobra sloga i prijaznost. I gospodarstvo im je vrlo krasno. I dobri su ljudi govorili o Karmelju, da je podpuno sretan čovjek, — ta što mu još treba? On je podpuno sretan! Ali on sam svoju sreću prezire i vriedja i od sebe odbacuje, te mu se ljudi dive! Neki su to Karmelju i u oči govorili istim riečima. Karmelj im nije ništa odgovarao, — hodio je kadkad po ciele dane, ne govoreći nikomu ni rieči, tugujući i žalosteći se; a kadkad se nenadano začuo njegov glas, njegova pjesma, kao kakav vapaj . . .

U to je Karmelj doskora najednoč izčeznuo iz kuće, iz sela. Nema ga jedan dan, nema drugi, treći, nema cieli tjedan. Nestalo ga poput vode u zemlju, ne rekavši nikomu ništa.

Stara mati umalo da nije izgubila razum od žalosti, očaja i straha; obilazi posvuda i traži ga kao iglu po svim kutovima i zakutcima; žena mu sjedi u kući, kao da je snimljena s križa; a mala kćerka viče: „Tato!“ Pita: „Gdje je tata?“

— Marusjo, što da uradimo? Što da započnemo? Gdje da ga potražimo? — pita stara Karmeliha mladu snahu.

A snaha joj odgovara:

— Mi ćemo ga čekati, mamo!

— Čekati? A možda ga, Marusjo, već ni nema na svietu?

A Marusja rekne staroj:

— One noći, kad je otišao, bila sam budna i zapitala sam ga: „A što da mi radimo, srce?“ A on mi je

rekao: „Ne traži me, ne pitaj za mene; čekaj me, ja ću sam doći!“

— No, dobro, mi ćemo ga čekati! — govori stara Karmeliha. — Mi ćemo ga čekati!

I sve si je utvarala, kao da je Karmelj već na putu kući: i kroz prozor je pogledavala i na kućni je prag izlazila i na sve se je strane obazirala. Ali ipak prolaze dani za danima, a oni sve očekuju Karmelja i sve ga ne mogu da dočekaju, sve nema Karmelja.

U to jednoč — a bio je svetac i liep dan — sjedila stara Karmeliha na klupi pred kućom, gledala na polje i na put, a snaha joj sjedila kraj nje s kćerkom na rukama i kćerka je čavrljala: „Mamo, ti si sad niema“ ... I povlačila ju za gjerdan, i postavljala male ručice mami na usta, i sve je ponavljala: „Mamo, ti si sad niema!“ ...

Mlada se je Karmeliha časkom smiešila kćerci, a časkom je svoje djetešce jače pritiskala k sebi. Došao k njima susjed, pozdravio ih, pa veli:

— A jeste li već čuli, da su kod Crnoga luga razbojnici? Sad se onuda ne može ni proći, ni provezti!

Stara se Karmeliha lecnula, kad je susjed progovorio; ali kad je začula, da je rieč o Crnom lugu, prestala je slušati. „Crni lug je daleko, u drugome kraju, i Karmelj nema što da ondje traži; on je negdje blizu, nedaleko!“ I prestala slušati susjedove rieči, pa se iznova zagledala u put.

A tužne i divne oči mlade Karmelihe nisu se ni za časak skidale sa susjeda, i pomno je i pozorno slušala njegove rieči. A susjed pripovieda:

— Eto su i trgovce orobili i vlasteline su orobili! Samo je pravo čudo ...

— Kakovo čudo? — zapita mlada Karmeliha.

— A ovakovo čudo, — odgovori susjed i sjedne na klupu kraj nje, — ovakovo čudo: da ondje nikoga ne kolju

i ne ubijaju, nego ga samo opliene i puste na slobodu, ako je bogataš; a kad vide, da si ubog i biedan čovjek, odlazi zdrav i čitav, kao što si i bio, ni prstom te se ne dotaknu. I tako je, kažu, prolazio nekakav siromašac, sreo se s njima, junacima, pa se nasmijao: „Ne bojim se ja vas," — kaže — „gospodo moja junaci! Gološu nisu razbojnici strašni, ni život mu nije baš jako dragocjen. Ako me hoćete ubiti, ubijte me; ako li ne ćete, a vi me pustite: nemam kada, da se zadržavam, gospodar me čeka, pa će me izgrditi!" . . . Na to se je, kažu, pojavio njihov starešina, ataman, pa mu dobacio kesu novaca i progovorio: „Hodi samo, druže!" . . . I onda je sa svim svojim momcima izčeznuo u guštari. A onaj se siromašac posve prenerazio od takova čuda, i kući je došao gotovo izvan sebe i donio kesu novaca, a to je bilo najčišće srebro!

Na to nije ništa progovorila mlada Karmeliha, samo je probliedila kao biela košulja i poljubila svoju malu kćerku, što se je bila smirila na njezinim rukama i takodjer slušala, naćulivši uši.

4.

I opet prolaze dani za danima i časovi za časovima, a svaki dan i svaku uru dolazi sve više i više viesti, sve više i više glasova o razbojnicima u Crnome lugu.

I u istinu su se čudni i dosele nečuveni razbojnici bili pojavili, i čudna su i dosele nečuvena razbojstva počinjali. Ako im je bogataš dospio u ruke, oni su ga orobili; ako li siromak, oni su ga obdarili; nikoga nisu klali, nikoga ubijali. I čudan im je i divan bio ataman: išao je glas, da mu je ljepota tako neopisiva i neizreciva, da se ne može ni riečju izkazati, ni perom opisati, i govorili su, da se ne može očima nagledati, jer da se sja kao žarko sunce.

Vozila se, kažu, jedna škrta gospodja i nosila sa sobom sve svoje veliko blago, — a bila je tako škrta, da se nije nikad razstajala s tim svojim blagom, ni po danu, ni po noći, — vozila se Crnim lugom i pala u šake razbojnicima. Oni su obkolili njezinu kočiju, odveli njezinoga kočijaša i sluge joj na stranu, pa rekli: „Gospodjo, daj novce!“ A gospodja je strašno zavapila, da se je očajno razlieglo po svoj tamnoj šumi, i pograbila rukama kao željeznim klieštama svoje dobro, pa ne dâ. Htjeli su da joj ga silom oduzmu, — ali joj samo pucaju stari prsti i ne miču se s mjesta, a divlje joj oči sievaju na mjesečevu svjetlu, baš kao u divlje i gladne vučice. U to izadje sam ataman iz guštare i progovori joj: „Daj, gospodjo, novce! Dosta si proživjela u zlatu i razkošju; lako će biti tebi, daj i drugima!“ Kad je gospodja pogledala u atamana, odmah je svoje dragocienosti iz rukû izpustila. Kao munja ju je porazila ona čarobna ljepota, i premda ju je škrtost bila uhvatila za srce, svladala ju je ta ljepota.

I vozila se takodjer mlada i bogata djevojka s bratom svojim, i takodjer su pali u šake razbojnicima. Brat je bio čovjek hrabar, pa se ogledao naokolo: stoji šuma poput crne stiene odasvuda, odasvuda su ih obkolili ljudi visoki, krepki, snažni; gleda on, nije dobar posao, a ipak misli: „Pokušat ću da im se oduprem! Sjedi tiho, sestro, ne boj se!“ I okrenuvši se k razbojnicima, progovori: „Propustite nas, dobri ljudi!“ A oni njemu na to: „Daj novce, bogatašu!“ A sestra samo sjedi, ni živa, ni mrtva.

— Nema u mene za vas novaca! — odgovara brat.

— Daj milom, jer ako ne ćeš, uzet ćemo silom! — groze se oni njemu i bliže pristupaju.

Sestra zaplakala, zavikala i prekrila lice rukama. I začuje u onom šumu, štropotu i razgovoru, kako ju nekakav glas tješi: „Ne plači, djevojko, ne boj se!“ . . . Brzo podigne

ruke s lica i pogleda, tko to pred njom stoji, i već joj nikad više nije s pameti sašla ona divna ljepota. Ostavio ju svaki strah i trepet i obuzeo takav mir, da bi joj bilo svejedno: ili da ostane na životu, ili da odmah umre. Prekrstila je ruke, pa gledala i slušala.

Oduzeli novce od brata, pa su ih pustili.

— Mnogo ubogih biednika ništi na svietu glad i zima, zapamtite! — progovori onaj isti glas, što je bio rekao djevojci: „Ne plači, ne boj se!“ — atamanov glas.

Nitko nije djevojci snimio s vrata skupocjenoga gjerdana s dukatima, pa ga je skinula ona sama i bacila atamanu pred noge i začula od njega: „Hvala, djevojko!“ I od toga časa kao da se je toj djevojci sve nekako smračilo i povenulo: sva su joj mjesta i obličja bila kao bez cvieta i boje. Kaže djevojka otcu i majci: „Tato, mamo! Ja idem u samostan!“ . . . I pošla u koludrice.

A brat joj, ne kazavši ni rieči, ne spomenuvši ništa ni otcu, ni materi, ni prijatelju, ni drugu, pokupi sve dobro, što ga je imao, pa ostavi svu udobnost i pristane i sâm uz družinu u Crnome lugu.

5.

U to se Karmeljevim selom pronio glas, da to njihov Karmelj atamanuje u Crnome lugu, — pronio se taj glas, pa iznenadio i staro i mlado, i dobro i zlo čeljade. Koji god se kozak desio, svaki je bio zabrinut; koja god je kozakinja prolazila, svaka je bila uzplahirena, u strahu! Došla viest i do stare Karmeljeve matere i do mlade mu drugarice. Stara mati govori, zalievajući svoje rieči suzama, snasi:

— Gle, kako su ljudi zli; gle, kako nisu dobri, Marušečko! Gle, kako govore o mom Karmelju; gle, kako potvaraju moje ljubljeno diete! A ja to ne vjerujem! A kad uzvjerujem, umriet ću! A ti, Marusjo? Što ti?

— Ja ću živjeti i ljubiti ga, — odgovori Marusja; a tu je stajala i mala kćerka i slušala, pa takodjer protepa:

— I ja s mamom, i ja s mamom!

Prošlo još mnogo dana, i jednoč po noći, — a noć bila jasna i topla, svietlio mjesec i zviezde, vrtovi stajali u cvietu, kućice bile u snu i u tišini, slavulji su biljisali, a Karmeljeva je kćerka sladko spavala i lako disala; zaspala i stara mati, namučivši se i najadikovavši, i spavala nemirnim snom: čas je uzdisala u snu, čas jecala i vikala, — jer i ako je san svladao nemoćnu staricu, ali joj pokoja nije dao.

Nije spavala Karmeljeva drugarica. Ona već mnogo noći ne spava i ne će po svoj prilici još dugo spavati, jer je mlada i krepka, a tuga joj se svaki dan i svaku uru samo povećava.

Nije spavala, nego je razmišljala o tom, koga li je to zavoljela. Kad najednoč začuje: posve tiho otvaraju se vrata i ona vidi, gdje dolazi o n, i osjeti ga u svojim rukama. I nije znala, da li je tada potamnio sviet božji, ili se razsvietlio, da li je to bila razkoš, ili bol, — a kad se je već prenula u vrtu i vidjela oko sebe mirisavo cvieće, jasni mjesec i zviezde, ni onda nije još dugo ništa ni razumjela, ni znala, nego da je u njegovom zagrljaju, da je on uz nju. I svega je samo gledala i pomalo se je osviestila. I počeli su se razgovarati potiho, iskreno, i cielu su se noć razgovarali. Mjesec se izgubio s neba, zviezde su izčeznule, slavulji su zamuknuli, rujno svjetlo počelo se rumeniti i lišće je na drveću zašuštilo, a Karmelj je zagrlio i poljubio svoju drugaricu na razstanku. I oboje su zajedno pošli poljem, putem do doline za selom; a u dolini su pasla tri vrana konja i čekala dva druga, pušeći lule; tu se Karmelj još jednoč oprostio s ženom i drugovi su čuli, kako joj je rekao: „I opet ću doći k tebi.“ I sva trojica pali na konje i izčeznuli, samo što je iskra izpod konjskih kopita sievnula, i nestalo ih iz očiju.

A Marusja povratila se kući. I kod kuće i kod susjedâ je još sve spavalo, samo što je rujno svjetlo bilo još rumenije i što je lišće na drveću još jače šuštilo.

I opet su prolazili dani za danima, časovi za časovima. I dan na dan su se razbojničtva u Crnome lugu povećavala, i dan na dan su bogati i moćni ljudi bili u sve većem trepetu i strahu. I odlučili: da će ili ovako, ili onako, ne žaleći ničega, uhvatiti atamana, i našli uhode i doušnike i obećali im veliku nagradu i plaćù. I ti su se uhode i doušnici razrojili na sve strane, tražeći i uhadjajući.

Vrieme je prolazilo, a atamana nisu nikako mogli uloviti. Više puta se pronio glas: „Uhvatili su atamana!“ i svi su se ljudi strčavali, da ga vide, obuzeti sažaljenjem, nepovjerljivošću, čudom, radoznološću i neizvjestnošću, — nu svaki se glas pokazao kao neistinit. Istina, da su gdjegod u šumi ulovili kakovog nepoznatog čovjeka, ali je to bio kakav biednik, koga je na veliku cestu nagnala nevolja i nužda; a kadkad je bio uhvaćen i koji posve nevini putnik. Pronio se i taj glas, da je sve občaravao ataman, da je obmanjivao oči i predobivao srce; pronio se glas, da njegova glasa čuti, njegova pogleda sresti, ili njegove ljepote pogledati nije nitko na svietu mogao uzalud i bez pogibelji, jer da je svakoga občarao i predobio za sebe. Pronosio se i taj glas, da su ga već mnogi uhode i doušnici držali u rukama, ali da su ga i pustili obmanjeni, pa da onda više nikako nisu htjeli da još i dalje ostanu u službi.

Ali na tom krasnom svietu ima ljudi, kojih ne će občarati nikakova ljepota, ni obmanuti nikakova obmana, — i takvi su se našli i za atamana, pa su ga počeli sliediti i progoniti bez prestanka, bez počinka, kao što je i on bez prestanka i bez počinka bježao od njih, i po danu i po noći, i u jutro i na večer, tamnim šumama, širokim poljima, bezkrajnim stepama, nizkim dolinama, pustim lugovima i visokim gorama...

6.

Jedne tamne noći, kad su svi spavali, stajala je Karmeljeva žena u svom vrtu pod višnjom kao uzidana, dok se nije visoka prilika pojavila iz doline. Tad je ona pošla u susret, kao duša u raj, svome Karmelju.

A on sav usopljen, izmoren, slomljen, izmučen, zagrli ju i nije mogao da ju dugo pridrži u svojim smalaksalim rukama; jedva je mogao da joj progovori:

— Gone me kao divlju zvier, Marusjo . . . Već tri dana i četiri noći bježim, ne zaustavljajući se . . . I svoju sam družinu razpustio . . .

— I kod nas su ovdje bili, — kaže Marusja, — pitali su sve; svi su odgovorili: „Ne znamo ništa!“ Jučer . . . Što je to? — zapita ona, zamirući, jer je u to nešto zašumilo i zaštropotalo i kuća se obasjala jasnim svjetlom, u kući se začuo glasan razgovor, uzklici i vapaji, i blizu njih u vrtu glasovi i ljudi sa svih strana.

— Drži! Hvataj! Imamo ga! Držimo ga! — raznielo se po tihu vremenu u noći.

Pograbili Karmelja.

— Marusjo, — progovorio on brzo i tiho, — kaži, da ništa ne znaš; čuješ li me, Marusjo?

— Čujem, — odgovorila Marusja.

Stara mati dotrčala s plačem, da li je sve to istina, i pala na koljena, moleći, da puste njezinoga jedinoga sina. Mala se kćerka probudila, i kako je bila u košuljici, dotrčala k tati i prihvatila ga svojim ručicama. Sve su odgurnuli od Karmelja, metnuli ga na kola i povezli putem, a sve se selo sabralo poput roja i svi su gledali za njim, a za kolima je išla Karmeljeva žena s djetetom na rukama. Stara mati nije mogla pješice poći; onesvješćujući se svaki čas, čekala je, dok su joj momci

zaprezali konja, porušeni duhom, ganuti u dnu srca, nesigurnim rukama.

I dovezli Karmelja u veliko mjesto u lancima, i zatvorili ga u kamenitu, tamnu tamnicu. Bogataši su vikali: „Eto je dočekao i Karmeljuk! Eto, to je i Karmeljuku plaća!“ A ubogi ljudi su se potiho razgovarali. Žene su i djevojke plakale, stari su se ljudi krstili, moleći:

— Pomiluj ga, mili Bože!

Za Karmeljem došla i njegova žena s djetetom, i dovezli njegovu staru majku.

Počeli suditi Karmelju i sudili mu dugo vremena.

Tko god je onuda prošao, ili se provezao, svatko je i u svaku uru na trgu pred niemom i zatvorenom tamnicom vidio staricu, slomljenu u svojoj zadnjoj životnoj snazi, kako je ondje sjedila na velikom kamenu i plakala, i tko god je k njoj pristupio, svu mu je svoju nesreću pripoviedala, bijući se u prsa, — i mladu ženu, kako je ondje sjedila bez rieči, kao da je do kraja izgubila sve svoje drago i milo, kao što je i rumenilo bilo do kraja izčeznulo s njezinoga lica, — i kraj nje maljušnu djevojčicu. Nikad nisu vidjeli, da bi se ta djevojčica igrala, ili prokšila, ili da bi se zaustavila u bližnjoj ulici, gdje su se prodavale slastice i igračke, — nikad! Mirno je sjedila kraj mlade žene, pitajući ju časkom štogod tiho, ili govoreći joj štogod; a časkom se je privinjavala uz staricu, koja ju je grlila s plačem i obujimala svojim slabim, smalaksalim rukama. One su gotovo i živjele tu pred tamnicom, na velikom sivom kamenu, što ga je ne zna se tko, ni kada, ni za što, bio postavio tu nasred trga. Imale su svoj objed i svoju večeru, pa bi ondje po svoj prilici bile i noćivale, ali im toga nisu dozvoljavali mjestni stražari, te su svake noći morali odlaziti u neku kućicu, gdje su si našle malo mjesta, i ondje su liegale na večer. Zadnji im je pogled bio na tamnicu, na mračne joj prozore, i zadnja im je misao

nad njom lebdila. U jutro im je prva misao letjela u tamnicu i prvi im je pogled težio za tim, da vidi njezinu turobnu zgradu. Za njih nije bilo nikakove polakšice, nikakove promjene, samo što je vrieme bivalo sve hladnije, pali su jesenji mrazovi i u jutro je i na večer bivalo sve mrzlije, — već su se svi ljudi bili obukli u kožuhe, svuda su se ložile peći po kućama, a mala je djevojčica na večer sve hitrije i hitrije trčala u onu kućicu i u jutro na svoje mjesto na onom velikom kamenu pred tamnicom; a starica nije već imala ni toliko snage, da prodje dva tri koraka, ne oslanjajući se o mladu ženu.

Sve su one znale, kakav će biti sud, i samo su čekale na onaj dan, kad će se sve svršiti. Nadošao i taj dan, jasan, hladan, snieg je pomalo padao, — kadno se otvori tamnica, i gluho brencajući lancima, počeše izlaziti zločinci, sve dva po dva. Na trgu se sabrala hrpa ljudi, nekakove su dvie žene plakale, izgledajući svoje medju onima u lancima. Kakovih li je biednih i očajnih glava bilo medju njima! Eto i Karmelja. Tko ima da se s kim oprosti, dozvolili su, da se oprosti. Karmeljeva je mati pala, ugledavši ga; žena je s kćerkom bila kraj njega, posve gotove, da za njim podju na daleki put; nu Karmelj se oprosti s majkom, pa se stane praštati i s ženom i s kćerkom, govoreći nešto posve tiho. Žena se zažarila u licu, začuvši njegove rieči, kao da ju je snašla nepredvidjena žalost, a kćerka je uzkliknula: „Mi te ne ćemo ostaviti, tato!“ dva puta i tri puta, pa je onda zaplakala, obujmivši ručicama svoga okovanoga otca. U to se je pronielo medju hrpom: „Karmeljuk! Karmeljuk! To je Karmeljuk! . . . Gdje je on? . . . Eto, to je on!“ . . . I ciela se je hrpa kao morska površina uzkomešala i zatalasala.

Prognanicima zapovjediše, da podju, i podjoše. Hrpa je ljudi trčala za njima, pratila ih za mjesto daleko na put, i hrpa se je sve više povećavala i sve se glasnije čulo:

„Karmeljuk! Karmeljuk!“ Dobacivali su novce sa svih strana, vikali za njima: „Pomogao vam Bog!“ Mater su vodili za Karmeljem, a žena je s kćerkom išla kraj njega, kadno im najednoč zapovjediše, da se svi skupa vrate . . .

— Umriet ću, brzo ću umrieti! — progovori stara mati, jedva dišući; a mala kćerka, ljubeći i milujući tatu, klikne:

— O, da mogu s tobom poći!

— Sve će biti, kako kažeš, — progovori vjerna drugarica.

— Nadajmo se ljepšim časovima, — odgovori Karmelj.

— Napried! Napried! — I podjoše napried, sve dalje i dalje. Već se ne čuje muklo zveketanje lanaca. Već se i nejasni likovi gube. Eto su već i posve izčeznuli; samo se je drveće uz cestu oštro izticalo na jasnome nebu na onoj strani, kamo su izčeznuli.

Staru su mater vodili ljudi, mlada je žena nosila zaplakanu kćerku, a sva je hrpa išla žaleći, prosudjujući i razgovarajući se . . . Istoga su dana pošla kola iz mjesta u Karmeljevo selo i odvezla kući njegovu obitelj. I opet se na večer zasvietlilo u njegovoj kući; i svi se, ondje tužeći, nisu s njim razstajali u misli, već su ga sa svom dušom pratili neznanim putem u neznano prognanstvo . . .

7.

Prošla godina iza toga. Stara mati, kako je obećala, da će brzo umrieti, tako je i umrla; i već joj je na proljeće trava obrasla grob gusto i visoko.

U kući je živjela Karmeljeva žena s kćerkom. Dosta brzo iza toga, što su Karmelja bili poslali u prognanstvo, susjeda, gladeći po glavici malu mu kćerku, ljubezno ju zapita:

— A što ćete vi započeti, ti i mama, mala moja?

A mala joj odgovori:

— Čekat ćemo! — pa su i čekale. (Karmelj je kazao, da ga čekuju, da ostanu kod kuće: „Lakše ću se osloboditi i povratiti sâm.“ — „Bit će, kako kažeš!“ odgovorila mu je na to vjerna drugarica i pristala na sve.) I već je mala kćerka bila poodrasla i naučila se liepo razgovarati; nitko nije znao, da one očekuju Karmelja, nu one su ga očekivale. Očekivale su ga svaki dan, svaku noć, svaku uru. Očekivale su ga u osvit, u rano jutro, i po danu, i na večer, i o pol noći, od zore do zore, od noći do noći, — uviek su ga čekale. I tako su im prolazile ure, dani, tjedni i mjeseci. Po danu posao, rabota, briga, i uviek čekanje i očekivanje; a na večer odmor, pa i opet čekanje i očekivanje. Po danu je časkom i susjeda dolazila do njih, i danji je šum i štropot i njih malko razsijavao, a na večer, kad se je sve to utišalo i kad se nigdje naokolo nije čuo nikakav glas, mati su i kći tiho, tiho sjedile, razsvietlivši kuću, kao da nekoga očekuju. Mala se kćerka nije laćala nikakovih igračaka, već se je radije s majkom razgovarala, ili je kadkad svojim milim glasićem pjevala otčeve pjesme, i kako se je samo mala trsila, da ih izpjeva što ljepše! Trsila se tako, da joj se je lice zažarilo, srce jače tuklo, a sama je mala sva podrhtavala. Mamine su ju oči gledale i ruke su joj se k njojzi pružale; mati ju je uzimala k sebi i grlila, a njezine su se male ručice savijale oko maminoga vrata, i tako su ostajale dugo i dugo, jako dugo, kadkad sve do gluhe noći kasno i kasno! Noć se već gubi, svjetlo se već gasne; a diete, što ne će da legne u postelju, svlada san uz majku i mlada Karmeliha, u smrtnoj tuzi i pečali, prekrije lice bielim rukama.

I tako je vrieme prolazilo, prolazilo i prolazilo, a one su čekale i čekale. Jedne su večeri sjedile u kući, zapalivši svjetlo kao uviek, i promišljale sve svoje iste misli i čekale sve s istim očekivanjem. Koju li je već večer, koji li već puta mala progovorila majci: „Možda će danas doći!“ Tako su obje

i opet sjedile ondje, kad li se najednoč otvoriše vrata i on, već dugo očekivani i napokon dočekani, pojavi se pred njima!...

Bože, o Bože! . . .

Drugi dan sve se u selu probudilo, i sve je selo bilo puno onog tihog svakdanjega šuma, i jasno je sunce izlazilo; i kao što je prije na posao izlazila mlada Karmeliha, tako je izašla i sada. Izašla i pogledala naokolo, pogledala i kao da joj se je sve bilo promienilo, — i kako je silno zaplakala, kako silno! Ne od žalosti; jer kad je mala kćerka dotrčala k njojzi, blago se nasmiešila i blago ju pogledala, i iz divnih joj se je očiju sjala sama sreća.

Brzo je zatim Karmeliha prodala svoju kuću, oprostila se sa svima i otišla iz sela sa kćerkom. Rekla je ljudima, da će možda poći u bližnji gradić i ondje se nastaniti, a možda će otići i u sam Kijev; pod izvjestno nije nitko znao, kamo je otišla i gdje je živjela. Istina, govorilo se koješta: tako, da su mladu Karmelihu s malom kćerkom vidjeli u dalekom, pustom zaselku, gdje da je radila; a druga je viest i opet bila ta, da je u gradu išla na nadnicu. Svi, koji su ju poznavali, svi su žalili mladu, tihu ženu i njezinu malu kćerku, poznavajući njihovu prijašnju sreću i spominjući sadašnju im biedu, tim sažalniju, što ih je i zlo i siromaštvo najednoč zadesilo, jer su od onoga časa, kako se je zlo dogodilo, bile jako propale i nisu se onako kao nekoč marljivo i dobro brinule za svoje gospodarstvo . . .

U njihovom je domu domovala i gospodarila druga obitelj. U vrtu je bilo posječeno staro drveće, a gdjegdje je bilo posadjeno mlado; u cvjetnjaku je drugo cvieće bilo posijano toga proljeća . . . I tog i istog proljeća pročulo se i opet posvuda, da su se iznova pojavili razbojnici i da Karmeljuk iznova atamanuje, — da se je oslobodio i povratio. Ubogi ljudi kao da su na očigled postali zdraviji u licu, i nije onamo otišao samo jedan siromak, kukavan odjećom, a

bogat snažnim likom; i nije samo jednomu čovjeku, što ga je bila uništila briga i prignula nužda, na obličju poigravao značajan posmjeh, a oči bljeskale živo i lukavo . . .

A bogataši su se iznova uzkomešali, iznova su se prestrašili, pa se sakupljaju na vieća; i sve su sudove uzplahirili, prosipljući novce, podkupljujući sudce, jer hoće da i opet uhvate Karmeljuka, pa da ga bolje zatvore i još u dalje prognanstvo pošalju. I opet su za Karmeljem počeli četovati gonci i pogoniči, i opet su posvuda sliedili njegov trag. A bilo im je i dosta posla, jer se je sada bila sakupila mnogo veća družina, pa je zasjela skoro po svim velikim šumama i dubokim uvalama i po pustim klancima.

8.

Bila velika šuma, što se je ne baš jako daleko od grada, a blizu kraj maloga i pustoga zaselka, zelenila i šumila. Kad je koji znatiželjnik prolazio onim pustim i osamljenim stazicama, kazivao je, kako je često sretao mladu ženu s nevelikom djevojčicom. Žena je išla s košaricom, a djevojčica s drugom, pa kad ih je zapitao: „Kamo?“ — odgovarale su mu: „Po gljive,“ ili: „Po jagode, da ih onda prodamo u gradu.“ I u istinu si ih svaki tjedan, svaki treći dan mogao vidjeti u gradu na trgu s gljivama, ili s jagodama.

U toj je velikoj šumi sve bilo mirno, i još nikad se nije ništa čulo o nikakovom razbojstvu.

Mlada je žena išla s djevojčicom, ulazila u šumu i svaki je čas prozirala kroz drveće kao kroz zeleni zid; i okretno su i brzo, u jedan mah, ne zaustavljajući se, poznatim šumskim stazicama dolazile do male čistine u najvećoj guštari, pa su ondje sjele, da odpočinu.

U nepreglednoj šumi je tiho kao u crkvi. Stoljetno drveće oslanja se o mlado; veliko i široko mu granje leži

na mladim i prignutim krošnjama i prigiblje ih dolje svojom silnom težinom, a pogdjegdje se je prignuta grančica provukla kroza nj, pa raste, raste, savijajući se, prodirući s jedne strane na drugu, kao da se ljuti, što ju zaustavljaju, što joj ne dadu dalje. A dolje poraslo svakojako grmlje. Sunce je onamo jedva prodiralo, a cvieće je propupavalo u sjeni i u hladu. Cviet bazge i bekovine bio je ondje dva puta veći i duži; crveni, plameniti šipak cvao je ondje krasnije i bljedje, a mirisao manje.

Tu su mlada žena i djevojčica sjedile i odpočivale, prisluškujući. Nitko ih nije u tom smetao: ni ptica nije prhnula, ni vjetar nije zadunuo; nepregledna šuma je spokojna i tiha, tamna i svježa.

Tiho. Tiho, dok granje ne zašušti lako i njih se obje, mlada žena i djevojčica, nasmieše, a pred njima se pojavi čovjek — blied, usopljen, izmučen, gladan, prašan, a krasan kao sunce. Tu su se s njim sastajale, tu je on imao i zaklonište i odmor; tu su ga ljubile i žalile; tu mu je mlada žena kazivala sve, što je čula, vidjela, mislila i slutila; tu ga je djevojčica veselila svojim čavrljanjem, donašala mu kadkad kojekakovih poslastica, a on joj se je za njih jako zahvaljivao i ljubezno joj se smiešio; i polagao je svoju izmučenu glavu mladoj ženi na koljena i odisao; a mala je stražarica stražila vjerno i oštro, nije se ničega bojala, i odmah je javljala, kad je gdjegod bilo što sumnjivo.

Minula ura, odredjena i odmjerena za odmor, i opraštali su se, kao što su se i ljubili, s velikom bolju i tugom, ali s još većom vjerom i nadom. Izčeznuo čovjek u šumi, a mlada se žena s djevojčicom povratila u grad. Čekale su tri dana i tri noći, dok su i opet pošle u šumu; a dotle je mlada žena išla na nadnicu, ostavljajući djevojčicu samu u kućici. Bile su iznajmile nekakovu malu kućicu pod gorom, odmah za gradom, nedaleko od rieke. Mlada je žena cieli

dan radila na nadnici; a ni djevojčica, premda nije bila velika, nije dangubila, nego je susjedi nosila vodu i plievila u njezinom vrtu. „Kako je to razumna djevojčica!" govorila je svake večeri stara susjeda, gladeći djevojčicu po glavi i dajući joj u drobne ručice šažoke,* i odlazila je u svoju kuću na počinak, pozvavši djevojčicu, da i sutra dodje raditi k njojzi.

Mala je odlazila na visočinu, onamo, odakle se vidjela šuma, pa je ondje sama snatrila i promišljala, i kadkad je pjevala pjesme, — one pjesme, što ih ju je naučio otac, držeći ju na svojim rukama i privinjujući ju k sebi, ondje u zelenoj šumi.

— Došao sam iz Sibira, sreća me ne sliedi,
Ma da nisam u lancima, ipak sam u biedi!
I dan i noć i svak časak progone me ružno
Nemam kamo da se djenem, poginut ću tužno!
Sabrao sam krepke momke, al što će mi samo:
Zasiedamo po cestama, putnike čekamo;
Ili dodju, il' ne dodju, — čekati ih treba,
Al već i na Karmeljuka smrt i propast vreba!
Mene zovu razbojnikom, kažu, da ubijam,
Al ja nikog ne ubijam, jer sâm dušu imam!
Imam ženu, imam diete, a kad ih vidjevam?
Kad se samo na njih sjetim, suzice prolievam!
Gdje da na tom svietu živim, kad od tuge venem,
Sviet je velik i razkošan, al kud da se djenem?
U nedjelju već za rana u sva zvona zvone,
Oj, a mene, Karmeljuka, kao zvierku gone!
Neka gone, neka love u svom biesnom lietu,
Neka mene, Karmeljuka, spominju na svietu!...

Iz grada je putem dolazila mlada žena i sretala se sa svojom djevojčicom, i zajedno su se kući vraćale, liepo se razgovarajući i promišljajući, i nadajući se i žalosteći se.

* Mali ruski novac, vriedan dvie kopejke.

9.

A medjutim nisu ni Karmeljevi dušmani stajali prekrštenih ruku: dodje zapovied, da se sakupe gonci i pogoniči, kojim bude naloženo, da strieljaju, ako im ne bude moguće, da ga uhvate živa.

Minulo je mnogo i mnogo dana, a mlada žena i djevojčica su svaki dan pogledavale u svako obličje, ne nosi li im ono strašne viesti, i slušale su svaku rieč, ne će li začuti strašnoga glasa. Mnogo je i mnogo prošlo takovih dana, dok nije nadošao i taj, kad je po gradu poput striele proletjela viest:

— Karmeljuk je ranjen! Karmeljuka voze!

I dovezli ga. I opet njemu tamna tamnica, gnjevni sud, čvršći i teži lanci i mnogo dalje i okrutnije prognanstvo. I opet ga je dočekala i sprovela hrpa svjetine, šapćući i žaleći ga. Ondje se našla i žena mu i kćerka. I kao prvi put, tako su ga pratile i sada; i kao prvi put, tako mu je vjerna drugarica odgovorila i sada: „Bit će, kako kažeš!“ A djevojčica je plakala i ljubila ga; a on se je kao i prije nadao ljepšim časovima. I opet zapovjediše prognanicima, da podju, pa su i pošli, — i izčeznuo im on i opet iz očiju, kao i prije, samo što se je drveće na putu oštro odrazivalo na jasnome nebu na onoj strani, kamo su oni otišli...

Njega su gonili sve dalje i dalje, a one su, ostavši, težko i težko radile i... čekale! I nestalo je svih njih. Zadnji put su ljudi mladu ženu s djevojčicom vidjeli onda, kad se zadnji put bila proniela viest, da se je Karmeljuk oslobodio i povratio. Ponestalo i te viesti, i Karmeljuka i njegove žene i njegova djeteta, — i nikad se nije pronašlo ništa više.

Kamo su se djeli? Kako su izginuli? Toga ne zna nitko ni sada. Izčeznuli su i izginuli, kao što izčezne i propadne mnogo toga — dobra i zla, ugodna i neugodna, ljubav i mržnja, snaga i slava; samo što pogdjegdje ostaje živa uspomena.

Pripoviest o devetero braće i desetoj sestrici Halji.

1.

Živjela udovica kod Kijeva na Podolju i nije imala sreće: bio joj gorak život. Trpjela je preveliku nuždu i sirotinju. Živjela uz veliko mjesto, u kom su se dizale velike kuće, gdje su se sjale i bljeskale crkve sa pozlaćenim krstovima, gdje su se ljudi od jutra do večeri pleli i meli, a takovu sirotinju bez pomoći, kao što ju je trpjela udovica, mogao bi možda samo u gluhoj šumi potražiti, gdje ne možeš ni ljudskog života, ni ljudske usadbe naći, ni ljudskog obraza sresti, ni ljudskog glasa čuti, nego moraš da živiš s pticom i divljom zvierkom, s drvljem i kamenjem, s gorom i s riekom, gdje divlja zvier polazi na grabež, ptica pjeva i cvrkuće, drveće šumi, kamenje leži, gore se uzdižu, rieke teku, a nema nikoga, da ti pomogne, ili da što zaradiš; nema nikoga, da te požali, ili da ti se smiluje.

Udovica je imala devet sinova i desetu kćerku, Halju. I umetnulo se tih devet sinova kao devet sokolova sve jedan u drugoga: glas u glas, vlas u vlas, samo što je najmladji sin bio nešto bjelji i nešto nježniji od drugih, a svi su bili

sve sami svježi, smjeli, crnomanjasti dječaci, da ih je bila milota pogledati. I svi su jako ljubili, mazili i milovali svoju malu sestricu Halju, a najviše od svih njih najmladji brat. I svu je braću jako ljubila i milovala mala Halja, a najviše od svih njih najmladjega brata. Podju li braća u šumu po jagode, ili po gljive, i uzmu malu sestru sa sobom, ne pusti najmladji brat nikomu, da nosi umornu Halju, a Halja ne podje na ruke nikomu, nego najmladjemu bratu. A kad braća kamo odu, da se časkom poigraju i pozabave, pa se kasno povrate kući, dočeka ih Halja sve jako veselo, ali ponajprije pritrči k najmladjemu i upije se u nj poput pijavice svojim ustnicama, i ovije ga poput hmeljeve grančice svojim ručicama. A kad braća ne ugode Halji, brizne ona u plač i jauk, pa nariče, plačući i jaučući, i to je sve; a kad ju ucvili najmladji brat, onda ne može ni da rieč progovori, pa uteče od svih i sakrije se od svih, i napokon ju nadju, gdje silno jeca, i nitko ne može da utoli njezine suze, ili da joj snimi ruke s lica, nego samo najmladji bratac.

Živjela udovica u kolibici — jer se ni kolibom nije mogla nazvati njezina kućica — i udovičina je kolibica stajala u dolini pod gorom, daleko od svakog drugog života i gospodarstva, stajala na širokoj, zelenoj dolini. S jedne strane nadvisila se nad njom kamenita pećina, obrasla grmljem, i kao da joj se grozila: „Ako mi se samo prohtjedne, bacit ću na tebe jedan kamen, mala kolibice, pa ću te sasvim smrviti!“ Na desno, pokraj kolibice, vodio put u grad, a jako je tih i pust bio taj put pokraj udovičine kolibice, i što je dolazio bliže k gradu, to je na njemu bivalo sve više ljudi, to je postajao sve bučniji i prašniji. A kako je istom ondje, gdje se je uzpinjao na goru i gdje se je već uza nj prislanjalo mnogo kuća, bio i pun ljudi i bučan i prašan!

Taj je isti put zakretao i na lievo po mekoj i zelenoj

dolini. Od kolibice je uzka stazica presiecala put i vodila sve do samoga sinjega Dnjepra.

I za stalno je svatko, komu se je desilo da prodje mimo i da ugleda udovičinu kolibicu, pomislio: kakova je to mala kolibica, kao da je u zemlju propala i nakrivila se, kako su joj prozori nahereni i kako joj je krov sivom i zelenom mahovinom prekriven! I ta kolibica nije bila ni ogradjena i nije imala ni triema, ni komore, nema oko nje ni cvjetnjaka, ni vrta, već je uz nju samo stara tiha kruška s izlomljenom krošnjom. A koliko je oko nje djece! I kad bi tko skrenuo s puta i ušao u kolibicu, vidio bi, kako je ona malena, kako je u njoj sve živo, a ipak sve gotovo posve prazno. Nema ničega, osim klupčicâ i uzke police, na kojoj je stajala zdjela sa žlicama. Peć se srušila i pala, na pripećku je prevrnut lonac, u zidu su dva čavla, ali na njima ništa ne visi, stol je uzduž prepuknuo po sredini, a na njemu ništa ne stoji, u kutu je pobliedjela ikona, ovjenčana suhim i svježim cviećem. A kad bi tko zapitao djecu: „Gdje su vaše košuljice? Gdje je vaša odjeća?“ tomu bi djeca pokazala, da se njihove košuljice suše eno tamo na brezi; a druge odjeće u njih ni nema. A po zimi, po studeni i po mrazu? To nije ugodno vrieme! Čim se počne približavati, brizne mati u gorak plač i sve se pita: „Kako ćemo mi to preživjeti? Kako li ćemo to pretrpjeti?“... „I zlo je, kad neprestance moraš da budeš u hladnom; treba da posjediš na peći, podvinuvši noge, a kad iztrčiš na tratinu, pa poigraš po sniegu, povratiš se brzo kao oparen u kuću na peć, gdje i opet posjediš, podvinuvši noge. Svaka igračka brzo dosadi i dozlogrdi, samo još malu Halju malko zabavlja i veseli, a sve druge ljuti i srdi; poznata priča o Ivasu nikoga ne zanima, samo mâlu Halju malko: dan je božji vrlo kratak, te brzo nastupi večer i postane tamno u kolibici. A oni sjede u tami na peći, očekuju mater s nadnice i šute, samo što

Halja kadkad od straha zadrhće i šaptom zapita: što će biti, ako dodje Kava?* — „Ne će doći," odgovore joj svi. „A ako se vuk dovuče?" šaptne iznova Halja „O strašivico! O kukavico!" kažu joj svi, ali se sve više primiču u kup, a najmladji brat uzme Halju na ruke. „A ako se vuk dovuče?" zapita i opet Halja i svi ju mrko pogledaju, osim najmladjega brata. Najmladji tiho umiruje Halju i ona se zbilja umiri, pa za čas i pjesmu zapjeva o ždralu, kako je dugonogi ždral u mlin išao i čudno čudo gledao; a najmladji brat čuje i osjeća, kako „dugonogi" ždral u mlin ide i kako čudno čudo gleda, jer ga Halja, pjevajući, objema rukama po licu gladi. I pjesma se najednoč prekine, „dugonogi" ždral ostane na putu, a Halja zadriema na rukama najmladjega brata. Tužno je, tužno! Hladno, hladno! Tamno, tamno! Kroz malo okno vidi se dolina s bielim sniegom. Bieli se snieg svjetluca, ili gubi svoju svjetlost, — to mjesec izlazi iza oblakâ. A što će biti dalje: da li će se bieli snieg zasvjetlucati još ljepše i da li će zasjati mjesec sa zviezdama? Ili će zapasti novi snieg, zavitlati mećava, pa zatrpati malo okance, zamesti uzku stazicu i zadržati mater? I što će im mati donieti?

U to po sniegu zaškripi hitar, ali slab i nesiguran korak, a vrata se od kolibe otvore: mati je došla. Došla smrznuta i izmučena, a što je doniela? Doniela hljeba i krumpira, a kad donese i malko brašna za kašu, odmah se i pohvali djeci: „Eto, djeco, svarit ćemo sebi kašu!" I svi čekaju na kašu, a Halja već sjedi sa žlicom u ruci i govori: „Mamo!" i govori neprestance, kao da je sama tako odvažna, da pita za ono, što bi svi rado znali, i podaje svim snagu, da strpljivije čekaju. I poslije svake rieči privinjuje se uz najmladjega brata, kao da mu veli: „Gle, kakova je tvoja Halja!" A najmladji brat gladi ju po glavi i kao da joj odgovara, da je Halja vrlo dobra.

* Nekakov strašni čovjek, vještac.

Zapaljen oganj gori i pucketa, crveni plamen potitrava na oknu, iz pukotina na peći izlaze pramovi dima, koliba je i osvietljena ognjenim svjetlom i napunjena sivim dimom; jasno se vidi stara i izmučena žena, kako barata oko ognjišta, ali joj se ne vidi obličje i ne može se razabrati, kako joj je i što misli: sad se čini, da se smieši i da brižno radi, a sad se opet čini, da ju mori nekakova tuga i tjeskoba i da se ona samo radi te težke tuge tako vrze oko peći, i da joj baš od samoga dima suze ne teku.

I dočekali: večera je gotova. Halja se smije i svi povečeraju i legnu na počinak. Oganj se u peći pomalo gasi, kao da i sam počinje driemati, i ugasi se posve; u kolibi je tamno i svi spavaju.

Jutarnja studen ne dâ nikako spavati, već ih odmah prožme i brzo probudi. Već je i mati zapalila oganj u peći, pa drveće iznova pucketa, a plamen plamti i zadimljeno je u kolibi; u okno svietli jasno sunašce i bieli se snieg svjetluca. Već je gotov i ručak, a mati se žuri, da podje na nadnicu, te im zapovjedi, da budu pametni, i ode.

U nedjelju i na svaki blagdan bilo im je mnogo ljepše: mati nije išla na posao, pa su mogli obuti njezine pokrpane cipele, ogrnuti se njezinim iznošenim kožuhom, i premda je to bilo dosta težko, mogli su se ipak prošetati oko kuće, i svi su se šetali po redu, osim Halje, koja je i sama bila malena kao cipela. Zatim im je mati pričala svakojake priče i razne dogodjaje. Pa kako su neke priče bile krasne, a neke kako smiešne! I oni bi se jako dugo smijali i veselili, da ih nije smetalo materino lice, tako tužno i izmučeno lice, premda ga je ona pred njima skrivala i sama se s njima smijala svemu, što je bilo šaljivo i smiešno u priči.

Jednoč dodje mati kući i već na ulazu pozove najstarijega sina. „Što je, mamo?“ ozove joj se najstariji sin i skoči s peći, pa joj podje u susret. „Što je? Što je? Što

je?“ viknu svi drugi i popadaju s peći kao zrele kruške, a Halja pruži ruke k najmladjemu bratu i progovori: „Kaša! Pšenična kaša!“ ... „Nije!“ odgovore joj braća i stanu se radoznalo sakupljati oko matere. „Nije! Počekajte, počekajte, moji golubići!“ rekne mati, skidajući sa sebe gornju odjeću, svu zaprašenu sniegom, i jedva dišući od umornosti. „Kolači!“ šaptne Halja nesigurno i kao da se boji. „O, o, o!“ začuje se medju braćom, i kao da je u svakom tome „o!“ podrhtavala neka tajna radost. „Kolači!“ vikne Halja već posve smjelo i pljesne rukama.

— Haljo, Haljo, poslušaj me, — rekne joj najmladji brat, — poslušaj me: mama je doniela cipele!

— Cipele! — klikne Halja, kao da se je uzniela u samo modro nebo, i sklopi ruke.

A to su i bile cipele. Stare, iznošene, male cipele sa zakrpama na jednoj i drugoj. Sviete moj! Kako li su te cipele išle od rukû do rukû! Cipele su pregledali, cipelama su se naveselili, a Halja umalo da nije i poljubila jednu cipelu: već je bila naškubila svoja mala ustanca, ali se je onda nasmijala, i ne časeći ni časa, htjela je da ih obuje i odmah je izpružila obadvie gole nožice i u sve je gledala tako veselo i sjetno, da su joj i zbilja obuli i cipele i postavili ju usred kolibe kao kakovu krasnu sliku, samo što valjda nikad nije bilo slike s tako posmješljivim licem i s tako radostnim očima. Braća su se čudila, kako je Halja krasna u cipelama, a i mati ju je pohvalila. Kad joj je već dosadilo stajati, Halja je sjela, ali cipelâ nije skinula, već je i zaspala u cipelama, spremajući se, da će drugi dan rano, rano, rano, vrlo rano i daleko, daleko, daleko, vrlo daleko otići na šetnju. A bila bi pošla već i iste večeri, da nije onaj lukavi vuk bio u šumi, i što je još gore, da jê nije plašio onaj zlobni Kava, za koga nije ni znala, gdje sjedi na svietu: da li u šumi, da li pod gorom u dolini, da li unutra u Dnjepru,

nije znala, vidite, odakle bi mogao banuti i kako da ga se čuva, jer bi on mogao izskočiti i pograbiti ju posve nenadano, iz zasjede.

Najmladji je brat s uspavane Halje posve tiho skinuo cipele, a onda su ih obuvali svi po redu i svaki je rekao, da mu podpuno pristaju, kao da su mu uz noge priliepljene, premda su prilično pristajale samo najstarijemu bratu. Njemu je mati i doniela te cipele, a doniela ih je zato, što će ga sutra povesti sa sobom u grad i predati gospodaru u službu.

Gospodaru! Da bude sluga! U njega su se uprle sve oči i plaho su zadrhtala sva srca; netko se čudio, a netko se raztužio; jedan se ponadao divnom čudu, a drugi je u sebi zatomio i svoj uzdah, što li će se to dogoditi; ovaj ga je već sprovadjao u misli, a onaj se je već spremao, da mu podje u susret i da od njega čuje, što još nije nikad čuo; a neki su se zamislili, kako li će bez njega živjeti . . . Mati je bila zabrinuta i tužna. A najstariji joj je sin na tu njezinu viest posve mirno odgovorio:

— Dobro, mamo!

— Budeš li dobro služio, diete moje, zaslužit ćeš i ljubav i plaću, — kaže mati. — Dat će milosrdni Bog, pa ćeš si i kožuh kupiti. Je li tako dobro, sinko?

— Dobro, mamo! — odgovori joj sin i opet.

— Čini mi se, da će tvoj gospodar biti dobar čovjek, pa što god te tamo i zadesi u službi . . . snadje li te kakovo god zlo, a ti primi za dobro . . . Dragi moj, pretrpi! . . . Je li tako dobro, sinko?

— Dobro, mamo! — odgovori sin iznova.

Mati mu više ništa nije mogla reći, jer ju je izdao glas, kao da ju je gušila nekakova težka ruka, te je samo niemo sjedila i gledala u najstarijega sina, a sve ju je jače i jače gušila ona težka ruka . . . A najstariji sin se zamislio i samo nehajno odgovarao braći, što su se vrzli po kolibi, zalu-

pavali vratima, obuvali po redu cipele, izlazili napolje, da se prodju oko kuće, i govorili o bratovoj ljubavi.

Sjao pun mjesen, a zviezde kao da su palile, jedna je bila plamnija od druge, studen je bila silna, da je sve pucalo, a snieg je škripao pod cipelama, da je bilo pravo čudo. Napokon je i sâm najstariji brat, premda već nije bio lakouman dječak, takodjer obukao cipele i izašao napolje: ide i sve se ogledava i svaki čas stane, kao da ga tko svaki čas pita: „Čiji si ti dječak, čiji dječak u cipelama? Čiji si ti? Kaži, budi tako ljubezan!“

Drugi je dan bila isto takova studen kao i jučer. Drveće je pucketalo na gori, sipljući sa sebe inje, sunce je sjalo bliedo, kao da je probliedilo od zime i kao da se takodjer smrzlo; a sva su braća iztrčala iz kolibe, da sprovedu najstarijega brata, koji je u cipelama i u velikoj maminoj košulji išao u grad.

— Hajdemo, diete, — rekne mati najstarijemu sinu, — a vi, golubići, budite zdravi! — rekne drugima.

Oni podju, a za njima se začuju glasovi: i „Budi zdrav!“ i „Povrati se!“ i „Skoro se povrati!“ A Halja je samo viknula: „Dragi brate, mili brate!“ Svi su skakutali po mrazu, dok im oni nisu iz očiju izčeznuli, pa su onda poskakali u kolibu na peć, i svima je najednoč bilo pusto, pusto bez najstarijega brata, svi su se zabrinuli i raztužili, a Halji su već i suzice kapale.

— I ja idem u službu! — rekne jedan brat.

— I ja! I ja! I ja! — kliknu sva braća u jedan glas. A Halji zakapaju suze jedna za drugom.

— O jao! — zavapi Halja. — Svi ćete otići! Svi ćete me ostaviti! I ti ćeš me ostaviti, ostavi . . .

Ali najmladjemu bratu nije više ništa mogla reći, nego je lice prekrila objema ručicama i gorko zaridala.

— Nemoj, Haljo, nemoj! — kažu joj braća. — Poslušaj, što ćemo ti reći.

Halja ih nije slušala.

— Ne plači, Haljo! — rekne joj najmladji brat i uzme ju k sebi na koljena.

— Ja ću otići u službu, pa ću ti zaslužiti cipele; odkrij lice!

— Ja ne ću cipela, — uzdiše Halja, — ne ću cipela!

I nije odkrila lice.

— Poslušaj, Haljo! — progovori joj najmladji brat. — Gle, kako si zločesta! Gle, kako me liepo slušaš!

Jedna se Haljina ručica spusti s lica i jedno oko, orošeno suzom, zirne u brata, a ridanja nestane.

— Ta samo pomisli, Haljo, kad mi svi odemo u službu, svi ćemo sebi kupiti cipele, a tebi najljepše; svi ćemo sebi kupiti kožuhe, a istom tebi . . .

— I ja idem u službu! — progovori Halja i druga joj se ručica spusti s lica, a oči joj već veselo bljesnu kroz suze.

I tako odluče, da će svi ići u službu; i možda im je radi toga, a možda i radi čega drugoga bilo jako težko i tužno sjediti na peći, i opet ih je obuzela velika žalost za najstarijim bratom. I svi su gledali na sve strane, ili jedno u drugo, kao da su nešto izgubili, te nisu znali, kako će im bez toga biti. Kratak je dan brzo prolazio, a njima se činilo, kao da se nekoliko puta povratio natrag, dok ipak nisu dočekali mrazne večeri, te je i mati došla. I kako su im onda mala srdašca skoro izskočila iz grudi, dok im je mati pripoviedala, da je najstariji brat već kod svoga gospodara, da mu je ondje tako krasno, da će spavati u toploj sobi i da će ga dobro hraniti.

— Čuješ li, čuješ? — govorila su braća jedan drugomu. — Gle, kako će njemu biti! Gle, kako liepo!

I Halja je klicala:

— O ugodno! O liepo!

Ali glasovi braće nisu nekako baš jako zvučni i Halja

nekako slabo plješče rukama, pljesne samo malko, pa se i umiri. I mati, hvaleći njegov život, zašuti, — rieči joj zamiru na ustnicama, a ustnice podrhtavaju. Za večeru bila pšenična kaša, ali je nitko nije ni taknuo i nitko nije mogao usnuti.

— Vi se, djeco, ne žalostite za bratom! — progovori mati, ali joj glas zapne u grlu i sva se tako zalije gorkim suzama, da je bila kao sliepa, pa je samo hvatala djecu oko sebe, hvatala i obasipala ju toplim cjelovima i sve je glasnije i glasnije ridala.

Pošli dani za danima i časovi za časovima i privikla dječica, da nema najstarijega brata, ali su sveudilj na njega mislili i svaki su ga trenutak spominjali sad ovim, sad onim, a sad čim drugim. Sad su na blagdan zaboravili na sve priče i na sve prošle dogodjaje, pa su se s mamom razgovarali o bratu. Na blagdan je mati išla k njemu, da ga pregleda, i donosila od njega viesti, a sve su bile jednake: da raste, da služi . . . To su uviek slušali i o tom su uviek čavrljali: umišljali su si njegova gospodara znali su, da je to bio snažan čovjek, sied krojač, ide u modrim hlačama i u crnom kaputu, pa i sam šije kožuhe i kapute; uobražavali su si gospodarevu kuću, znali su, da je kuća s tri prozorčića i pod tisovim krovom, a u kući vise po bielim zidovima slike: šarene ptice i morski razbijač Turčin s kindžalom u desnici; umišljali su si njegovu gospodaricu, znali su, da je još mlada, pa sve sjedi kraj prozora i veze sebi kapu zlatom i svilom. Predstavljali su si i gospodarevu crnu kravu sa šarenim teletom; a kad se zapodjeo razgovor o gospodarevim saonicama i o bielom konju, počela se Halja zibati s boka na bok, kao da već sjedi u saonicama, a bieli ih konj brzo vozi po tvrdom utreniku. Spremali su se, čim nastupi ljeto, da će često polaziti k bratu; dapače, čim ograne proljeće, da će ga odmah obaći. Ehej! Otići će oni k njemu,

vidjeti ga i s njim se porazgovoriti. Kako li će to biti krasno, kad se budu i opet vidjeli! Kako je težko, da se to dočeka! Kako li je ta zima strašno studena i ljuta!

Eto, kako su u kolibici pod gorom spominjali najstarijega brata i sveudilj mislili na njega i željeli vrhu svega na svietu, da ga samo vide; a Halja je često govorila:

— Da bar mogu samo jednim okom pogledati u njega!

I kad je samo započela: „Da bar mogu samo jednim" — već su svi znali, u što bi jedno oko htjelo da pogleda i svi su uzdahnuli.

A medjutim su gospodari na najstarijega brata pazili samo zato, da vide, da li je marljiv, da li ne dangubi, — i nisu mu nikad rekli ni jedne jedine rieči, osim kakove zapoviedi, psovke, ili grožnje. I na trgu kod zdenca, kamo je on svakoga jutra i svake večeri išao po vodu i gdje se sastajalo mnogo ljudi, riedko je tko i pogledao biednoga i tihoga dječaka, kako je danomice sjetan i neveseo, u izkrpanoj košuljici, u iznošenom kaputu, što nije bio za njega sašiven, i sa starom kapom na glavi, kako strpljivo stoji na ljutoj studeni, čekajući, dok na njega dodje red, da zagrabi vode, — i nitko mu nije progovorio ni rieči.

Kod njegova gospodara bio mu je prvi posao, da nosi vodu iz zdenca. Već su ga u samu zoru slali k tom zdencu daleko gore na trgu, dok je još sav veliki grad bio u sivoj magli, te se ljudi nisu pokazivali, a dim se nije izvijao, i dok je još sve oko zdenca bilo pusto; samo što je kadkad sreo kakovu biednu služkinju, ili dvie, ali i to jako riedko. Njegovo je vjedarce prvo probijalo led na vodi, što se je smrzla po noći, i on je prvi puna vjedarca vukao gore. Donesavši dva vjedarca, upotrebila ih je odmah njegova gospodarica, da umije svoje crnomanjasto lice, da opere svoje biele ruke i još koješta po kući, pa je on i opet išao po vodu. Siva je magla bivala sve tanja, dim se već po gdjegdje

izvijao, već je bilo i ljudî oko zdenca; već se je vrzlo i motalo dosta svieta, pa je morao čekati, dok na njega dodje red. On je stajao i gledao, kako su se žurile okretne gradjanke, koje su predugo spavale, kako su jedna za drugom trčale k zdencu i od zdenca, kako su dolazile služkinje, kako su se dovažale bačve. Siva se magla izgubila, izašlo je jutarnje sunašce i sjalo blistavim, ali hladnim i nekako neprijaznim zrakama, a on se s novim vjedarcima vraćao kući. Zatim je morao pomesti dvorište, donieti drva iz drvarnice u kuću, odtrčati k susjedu i zapitati: „Kad će biti mučenik Lavrencij, u sriedu ili u četvrtak?“ jer je gospodarica htjela da podje na imendan k Lavrenciju cipelaru; ili je morao otići k susjedi Melasji i pozajmiti malo groždjica, jer je gospodarica htjela da izpeče gibanicu; ili odtrčati na trg i za dvie kopejke kupiti igala, jer je gospodarica prelomila svoju iglu, — i sveudilj je tako morao trčkarati i svašta raditi. Ali je još mogao da ugodi svojoj gospodarici, jer je bila dobra i vesela ženčica, i ako nije štogod po kući radila, sjedila je kraj prozora i krpala i šila, i pjevuckala i gledala kroz prozor u prolaznike, ili je samu sebe promatrala u zrcalu, što je baš pred njom zgodno visilo na čavlu.

A gospodaru nije mogao da ugodi. Gospodar je bio mrk i ujedljiv čovjek; svoju je ženku jako ljubio, ali čim je u jutro otvorio oči, već ju je počeo koriti i jediti, te je nije na miru pustio sve dotle, dok nije zaplakala, ili dok se barem nije spremila na plač, a on je onda bio zadovoljan, pa joj kaže, da mu je ona najmilija na svietu, i podraga ju i obeća, da će joj kupiti kakovu novu stvarcu. A svoga je maloga slugu izjedao upravo nemilosrdno. Istom što ga je pogledao, već je i našao da ga za što ukori, ili pokara, ili dapače i udari. Dječak mu nije nikad odgovorio zle rieči i nije se nikad okosio, ili potužio, — sve je primao muče. Čini se, da je gospodara ta mučaljivost razpaljivala još više, te se nije cieli

božji dan svojim kožusima i kabanicama bavio tako pomno, kao što je razmišljao, kako da što bolje razdraži strpljivoga dječaka.

Prodje dan, — kakav hladni, vražji dan! I spusti se večer. Gospodar odnese sašivenu robu, gospodarica ode k susjedi, da se malko porazgovori, ili na večernju, a sluga podje i opet k zdencu po vodu. Na večer je oko zdenca bilo mnogo živahnije, nego u jutro. Iza dnevnih napornih poslova razliegao se smieh i zapodievao glasan razgovor. Tu je vidio dječak, kako je po koja vesela i živahna djevojka, koje nije umorio ni najteži posao, liepo pjevala i plesala, a oko nje su s vjedricama preko ramena i druge plesale na radost i sebi i drugim ljudima; kako su se kočijaši hrvali i vodom poprskavali i plašili djevojke; kako su se i službkinje veselo smijale i igrale medju sobom. I bila je živa vreva, dok sunašce nije zašlo, te je zviezda večernjica na cieli grad bacala svoje tamno-rumeno svjetlo, a studen bivala sve veća. Zvonko su i oštro ozvanjali koraci po sniegu, — i čulo se, kako su se zalupila vrata, kako je zveknulo zvono, kako su projurile saonice, kako viču ljudi i kako psi laju. I večer je izčezavala, — kakova hladna i sumorna večer!

U kući gori svieća. Gospodar šije, nekakav kožuh obrubljuje, a gospodarica izvezuje svilom okrugli cviet na kapici, — sjede kraj stola obadvoje. Sluga napoji konja, dade mu zobi i siena, zatvori po noći kravu, zatvori i jogunastoga prasca, donese u kuću drva za sutra, naciepa triešća za podpal, izčisti pepeo iz peći i namaže gospodarske cipele. A gospodar sve samo šije, gospodarica veze i kazuje čovjeku, što je vidjela na trgu i što je čula kod susjede; gospodar ju niemo sluša i često se obazire na slugu, pa mu se grozi i na njega viče, a biva i to, te ustane, ostavi posao i ukori svoga slugu za ovo ili za ono, da je zlo namazao cipele, ili da nije dobro zatvorio vrata . . . Zatim i opet sjedne i šije,

a gospodarica zirne u dječaka, pa tiho uzdahne i stane kazivati dalje. U kući je zadušljivo i sparno; po bielim zidovima povješane šarene ptice kao da su iznemogle od te sparine i zadušljivosti: jedne kao da su svoja krila razširile u očajnosti, pa su tako i ostale, — ne imadu snage ni da polete, ni da svoja krila i opet spuste; a druge su se u isto takovoj očajnosti snuždile i nakostrušile. A morski razbijač Turčin sveudilj odvažno i smjelo gleda izpod svoje crvene čalme, drzeći svoj kindžal. Koliko puta je, kad su utrnuli svjetlo i kad su gospodar i gospodarica mirno zaspali i tvrdo spavali, umorni i izmučeni mali sluga sanjao, da su sve te šarene ptice sašle sa svojih zidova, pa se viju u živom i bučnom lietu, kruže nad njegovom glavom sve brže i brže. sve bliže i bliže, sve smjelije i smjelije, mašući plamenim krilima, i sve je od njih zadušljivije, i najednoč kao da je dunuo vjetar, kao da je potekla voda, — i sve ptice izčeznu; njiše se široko i duboko more i udara u obale, a na obali sjedi Turčin pod crvenom čalmom, pa drži svoj kindžal i gleda u maloga slugu smjelim i odvažnim očima, kao da ga nešto pita i kao da se miče u daljini . . . Koliko puta je sanjao, da ga nešto uzdiže u zrak s pticama, pa da onda pada i sav se izubija. Koliko puta je u snu plivao po sinjemu moru i tonuo u dubinu!

Zima se približavala k svom koncu, ali je studen još uviek bila jaka, a braća su s Haljom sjedila na peći, podvinuvši noge. Bila je tiha večer, kadno se najednoč začuje nečiji korak i nešto šmigne kraj okna.

— Mama! — vikne Halja.

— Ne, to nije mama, — odgovore joj braća.

— O! — šaptne Halja i oči joj se povećaju, a obrvice podignu.

— Ne boj se, Haljo! — rekne joj najmladji brat i svi pogledaju s peći, izpruživši vrat. U to se otvore vrata . . . i unidje najstariji brat.

Gospode Bože, kako li su kliknuli, kad su ga ugledali! Kako su pritrčali k njemu! Kako su ga zaokupili! Kako nisu znali, što da mu kažu i što da ga zapitaju! Nagla i nenadana radost obuzela ih tako, da im se zavrtilo u glavi, a pred očima im se sve zaokružilo i zatitralo; svi su obkolili i zagrlili najstarijega brata i više su osjećali, da je on tu, nego što su ga očima vidjeli, a nitko od njih nije ni opazio, da je njihov najstariji brat smrtno blied, da mu je kosa neuredna i razčupana, da mu je ovratnik na košulji poderan, kao da ga je netko silom pograbio i razkinuo, da mu je lice posve izobličeno i da on ne govori ni rieči, grleći se s njima svima, nego da samo težko diše. I Halja je prva viknula:

— O kako si ti blied! O kakav si ti sluga! Baš takav, kao što sam ga nekoč vidjela na cesti, gdje ide za gospodarevim volovima, baš takav!

I Halja ih je svojim živahnim očicama sve zapitala: nije li to istina?

Istina, istina. Najstariji je brat bio biel kao kreda i pravi pravcati sluga... Ali zašto mu je ovratnik poderan, zašto mu je kosa razčupana? Zašto mu je lice tako izobličeno i zašto tako brzo i težko diše?

Nagle je radosti naglo i nestalo; svi su uprli oči u najstarijega brata, svi su ga gledali nemirno i brižno i sad su ga svi vidjeli posve dobro.

— Sjedni, sjedni, brate, sjedni, dragi! Ti si se umorio, mili moj! — progovori Halja i primi tiho najstarijega brata za ruku, a blage joj očice plaho pitaju sve, što se je to dogodilo, što da započnu i kako da zlu izbjegnu?

Najstariji brat sjedne na klupu, a svi drugi redomice oko njega. Halja je stajala pred njim, pa ga brižno gledala i posve zaboravila, da će njezinim malim bosim nožicama biti hladno, ako bude stajala.

Najstariji je brat sveudilj šutio i samo gledao u zemlju. A srednji brat ga zapita:

— Kako si ti došao k nama, brate?

— Gospodar me je protjerao, — odgovori najstariji brat.

Dugo nije nitko ništa progovorio. Halja je položila svoje lice najstarijemu bratu na koljena.

— Valjda te je tukao? — zapita i opet srednji brat.

— On me je tukao već odavno, od prvoga dana, — odgovori najstariji.

— A zašto nisi od njega pobjegao, zašto ga nisi odmah ostavio, brate? — zapita živo i žestoko najmladji.

— Morao si pobjeći! — šaptne jedva čujno Halja, ne snimajući glave s bratovih koljena. — Morao si odmah k nama dotrčati. Dragi, dragi, najdraži moj brate!

— Htio sam da sve pretrpim, htio sam da još služim, — odgovori najstariji.

Uviek su se i uviek dogovarali, kako će reći najstarijemu bratu, kad se i opet budu vidjeli, da će i oni poći u službu, da služe i privredjuju; kako je kod njih bila ciča zima i kako je srednji brat skoro zapalio kolibicu, jer je, ložeći peć i ne slušajući Halje, natrpao previše drva; kako je Halja već postala prava gospodarica i kako im je sama skuhala krumpira; kako se jednoč strašno prestrašila, ugledavši u sumračju staru krušku i pomislivši, da je to Kava. Uviek su i uviek govorili, kako će ga zapitati, da im kaže, kako je živio, što je vidio i čuo tamo u gradu, gdje je uviek tako bučno i šumno i puno ljudi. Ali sad nije nitko ni pomišljao na to, da što kazuje, ili da što pita: svi su sjedili niemo i tiho i svi su, kao i najstariji brat, gledali u zemlju. Halja je i dva puta i tri puta pridigla glavu s bratovih koljena, i dva puta je i tri puta u vis pružila ruke, dok se nije uzpela na njegova koljena, te ga ogrlila oko vrata i licem se prislonila uz njegovo rame. Tad se i Halja umi-

rila, samo što su čas po čas sve jače i jače najstarijega brata k sebi pritiskale njezine nježne ručice.

Tako sjedeći, dočekali su i majku. Majka se prestrašila, ugledavši najstarijega sina, pa ga je zagrlila i, cjelivajući ga, dovela ga k prozoru i u strahu ga gledala i u strahu ga zapitala:

— Što se je dogodilo? Što je tebi, diete moje? Što, kada i kako?

— Mene je protjerao gospodar, mamo, — odgovori najstariji brat.

Više ga nije pitala ništa, nego ga je samo brižno pogledala, zagrlila ga još jače i zaplakala.

— Ne plači, mamo! — rekne joj najstariji sin. — Čim se javi kakav gospodar, čim se nadje kakovo mjesto, poći ću i opet u službu.

— Oh, diete moje, diete moje! — uzdahne mati, kao da su joj srce raztrgali.

Zatim ga iznova privinula k sebi, k oknu, pa ga je iznova pogledala... Zatim se od njega odkinula i otišla, pa naložila u peći i postavila večeru, da se kuha, i iznova je pristupila k njemu. Počešljala mu razčupanu kosu, dala mu čistu košulju, dala vode, da se umije, i kad je on već sjedio umiven, počešljan i u čistoj košulji, gledala ga i opet i svi su gledali u njega. I ona i svi su vidjeli, kako je on povenuo i postao posve drugačiji, nego što je nekoč bio.

Eto već i večerice na stolu. Svi sjednu da večeraju i svi opaze, kako on sada malo jede, i svima nije večera nekako išla u slast. Mati ne može s njega svratiti očiju, a braća i Halja takodjer ga gledaju.

Bilo je tužno, strašno tužno, ali kao da se ujedno našlo i blago, potrebno i drago; i premda nas muči tuga, ipak je blago tu, imamo ga. Činilo se, kao da su tako govorile sve oči, promatrajući najstarijega brata, i s tom su mišlju i na počinak legli.

U kolibi je tamno i tiho; kroz okno sjaju dvie sjajne zvjezdice s modroga neba i bieli se snieg blista; u kolibi je jako tiho i tamno. I čuje stariji brat, da je netko polagano prišao i nad njim se prignuo: poznao je ruku, što ga je primila za rame, i šapat je razabrao. Mati se prignula i zapitala ga:

— Diete moje, jesi li tamo mnogo trpio?

— Ehe! — odgovori on takodjer šaptom.

Dugo se nije ništa čulo, kao da je sve zamrlo.

— Mamo, mamo! — šaptne Halja, ali je nitko ne čuje, jer tako tiho šapće. — Mamo, mamo! — šaptne Halja još tiše i tiše, pa zašuti.

— Oh, diete moje ljubljeno! — šaptne i opet mati jedva čujno. — Nesretno moje diete!

I opet je sve kao zamrlo, tiho.

— Mamo, mamo! — šaptne iznova Halja i opet je nitko ne čuje i nitko ne vidi dobrog joj i umilnog lišca.

— Da te što ne boli, sinko? Kaži mi, srdašce moje! — zapita mati.

— Ne, mamo, mene sad ništa ne boli; a kad se nadje gospodar, poći ću i opet u službu. Potraži mi, mamo, službu, — zamoli najstariji sin.

— Dušo moja, srce moje! — čuje se tužno, i kao da su te rieči izvadjene iz same duše, iz samoga srca, iz bolna srca i iz bolne duše, i to su bile zadnje rieči. I opet je sve tamno i tiho. Halja napreže uzalud svoj sluh i još dugo, dugo, vrlo dugo sluša i prislušuje. Sve je tiho i tamno, samo što Halja uzdiše, prisluškujući.

2.

I opet su počeli živjeti i životariti zajedno s najstarijim bratom, ali su opažali, da najstariji brat nije više onakav,

kao što je prije bio. On je već od poroda bio sjetniji i ozbiljniji od svih njih, a sad je postao još sjetniji i još ozbiljniji. Koliko puta je zapitao majku, nema li gdje za njega službe; koliko puta je išao i sam pitati i tražiti po gradu, te su se svi jako bojali, da će i opet otići od njih, ali se gospodar ipak nije našao, pa ih je pomalo ostavio taj strah i trepet. Doživjeli su zajedno zimu do konca i svi su prvu proljetnu toplinu pozdravili s najvećom radošću. Kolibica je bila pusta po cieli dan, i kudgod su po širokoj dolini pogledale ljudske oči, svud su ljudi vidjeli samo udovičinu djecu, kako se igraju i bježe i kako se ondje vesele.

Nadošao veliki blagdan. U Kijevu su već u rano jutro zazvonila sva zvona, a sviet je prolazio amo i tamo po svim ulicama i po svim zakutcima.

Udovičina su djeca čula već odavno, da će biti veliki blagdan, i nešto su — a da nisu znali ni sami, što — očekivali od toga blagdana. Toga su dana ustali već u sam osvit i žurno odtrčali k Djepru, da se umiju. Kad su se liepo umili, povrnuli su se brzo k svojoj majci i stali pred nju, kao što pukovnija stane pred hetmana, čekajući, da ih pregleda, i u istinu je tu stajalo devet krasnih dječaka: kuštravi, crnomanjasti, lica su im jasna poput zore, a oči im se svietle kao zviezde; krasna je bila i sestrica im Halja, makar i u priprostoj i izšivenoj košuljici, makar i u zakrpanom modrom zobunčiću, makar i pod iznošenom crvenom vrpcom; bose joj nožice samo što nisu zaplesale, a glavica se tako živo okretala sad k ovomu, a sad k onomu, da joj je tamna kosa padala izpod crvene vrpce. Halja se smije i govori s braćom, a i braća joj se smiju, ponajviše najmladji brat, i sama se udovica smieši.

Prije svega su pošli u crkvu. I bilo je veselo ići cestom, pa gledati i na stranu i napried. S vrhunca gore, iza tamnih omorika i kvrgastih hrastova probijale su plamne i crvene

sunčane zrake; rosna tratina izticala se sve više i više na sunčanom svjetlu; sinji je Dnjepar šumio i laka se magla dizala nad njim. Čuje se, kako jako zvone zvona u gradu, i vidi se, kako se ljudi živo vrzu po ulicama.

Oni dodju do male i stare crkve, što je stajala, prignuvši se, blizu gradske mitnice. U cintoru je raslo visoko drveće, klen i breza, a za njim se vidio nakrivljeni krst; i ondje, gdje je bio usahnuo jedan klen, opažao se kroz suho granje crkveni prozor, dug i uzak, i komadić sivoga zida. Oni prodju izmedju drveća do samih stepenica, što su se zibale i savijale pod nogom, i udju u crkvicu.

Tamna, stara crkvica. I sva kao da se je skvrčila od starosti. Ikone su čudno i tužno gledale sa zidova, stare, pocrnjele, mrke ikone; tanke, žute voštanice plamsale su otajstvenim plamenom; nekoliko starih žena molilo se na koljenima, sve su imale na glavi crvene rubce i svim su glave bile malene, a lica navorana. Nekakova mlada i snažna djevojka stajala je sva zaplakana uz sam zid, gledajući oštro u svjećicu, što je žarko gorila, i kao da je promišljala o svojoj nesreći; pop, biel kao mlieko, tužno je nešto čitao i pečalno uzdisao, — sve je bilo nekako sumorno i tiho i mirno.

Najstariji brat se zamislio, druga su braća mirno stajala, i Halja je bila mirna, a mati pala na koljena, čim je unišla u crkvicu, pa tako i ostala čitavo vrieme, moleći se. Djeca su pogledala u nju i jedno u drugo, pa su se takodjer stala toplo moliti, kao da nešto prose, samo što nisu ni sami znali, što. Srce im je zamiralo, a misli su im bile razsijane; oni nisu prosili ništa, a ipak su željeli, — i kako su željeli! — da im bude bolji život, da im bude ljepše i veselije.

Poslije službe božje izadju iz crkvice i opet na sviet božji. Sunce je već bilo izašlo i skinulo rosu s trave i s drveća, i probijalo u sve kutiće i obasjavalo lice svojim zlatnim pra-

menom, da je sve zasljepljivalo oči. Udovica uzdahne, kao da je od sebe prognala kakovu važnu misao, i pogleda u djecu; a djeci je srce i opet življe zakucalo i opet ih je obuzela nada, da će dočekati nešto dobra.

Dvie su stare žene sjedile i odpočivale na crkvenim stepenicama, a riečʼ „sajam" dopre do dječijih ušiju. Djeca stanu.

— Divan je danas sajam! — rekne jedna starica, gledajući neprestance preda se u daljinu.

— Ehe, ehe! — odgovori druga, kašljucajući. — Ljudi se već od sinoć ovdje sakupljaju.

Djeca se pogledaju i nasmieše, kao da kane reći: „Eto, to je ono! Nismo uzalud na nešto čekali!"

Halja klikne:

— Mamo! Sajam, sajam! O hajdemo, mamo! O hajdemo, srce, žurno na sajam!

— Hajdemo, mamo, na sajam! Hajdemo, mamo, na sajam! — započnu moliti svi sinovi.

— Hajdemo, hajdemo, moji golubići! — rekne udovica.

I svi podju na sajam.

Sunce je žarko potitravalo na nebu, vjetar je živo potresavao drvećem, što ga je gdjegdje bilo na cesti, i šumio po gradskim nasadama; sviet je bučno prolazio ulicama; kola su nekako veselo škripala jedna za drugima i jedva su mogli proći i protisnuti se kroz gustu hrpu ljudi, — sve se je vrtilo u glavi. Sad šmigne pred tvojim očima tanki izvezeni rukav, sad malo da te ne pogazi kotač, sad te prestraši par strašnih očiju, sad osjetiš na svom zatiljku volovsku gubicu; sad te nešto udari rogovima, sad opet ti udariš o voz i zbaciš s njega nekoliko glava kupusa; sad se ti zadjeneš o koga, a sad se tko zadjene o tebe. Ljudi, lica, odjeće, raznoglasne ptičice po nasadima, cvieće, košare, sieno, riba, zob, daske, konopci, smola, jagode, vienci, — sve se to vrti i mieša, sve se to vrze i mota, pa ti na čas izčezne izpred

očiju i za čas ti opet dodje pred oči. Povrh svega toga trepere na vjetru raznobojne djevojačke vrpce, bieli i šareni ženski rubci, sive i crne kozačke kape, i vide se vrhom puna kola, na kojima je razno bureće, ili sieno, a u sieno su zabodene vile. A glasovi te zaglušuju i veseli te uzklici pozivaju amo i tamo . . . Ali što da i govorim! Riečima se ne može opisati, kako to biva: treba da tu sam budeš i da sve sam vidiš.

Nije dakle čudo, da su se udovičinoj djeci razrogačile oči i da su im srdašca jače kucala, a nije se moglo dobro razabrati: je li to više bilo od straha, ili od veselja. Halja svaki čas uzdahne i klikne. I eto su već došli i do samoga trga na drugom kraju grada, gdje je bio sajam.

Tu je Halja morala za koji čas prekriti oči, a i braća nisu znala, kamo da dalje gledaju, i najstariji brat je bio posve osupnut prvi put u životu. Tu je bilo svakakovih sladkih medenjaka i drugih kolača, tu je bila prava gora oraha i suhih krušaka, tu su bile čitave hrpe slastica . . . Eno i cipelicâ s crvenim rubom, i baš su cipelice, kako treba! Eno i svirale, što su ju već odavno zaželjeli! Eno i kučme kape, da krasnije nije trebalo ni tražiti! Eno i sive kape, još ljepše od crne!

— Mamo, mamo, — progovori Halja, — kupi mi, oh, kupi mi brzo onaj veliki medenjak! Oh, ja hoću onaj medenjak! Oh, mamo, kupi mi eno onu košuljicu! Oh, onu šarenu, krasnu! Ili onu crvenu! Oh, da mi je onaj gjerdan! Oh, da mi je onaj gjerdan!

I mala je Haljina ručica pokazivala i tamo i amo, kamo god su joj se svratile obmanjene oči, i Halja je sve jače i jače uzdisala i sve je glasnije molila, te nije ni čula, kako joj mati tiho odgovara:

— Nemam za što, Haljo, nemam za što da ti kupim, diete!

I najmladji sin počne moliti: „Mamo, kupi mi kapu!" I druga braća mole: „Mamo, kupi nam cipele! Mamo, kupi nam kaputić!" ... Jedan moli crveni pojas, a drugi hoće smedji; ovaj pokazuje na slastice, a onaj vuče onamo, gdje je ciela hrpa djece obkolila prodavačicu, što prodaje svirale i dude, i gdje sama prodavačica, ozbiljna žena u zelenoj marami, svira ozbiljno na dude, a svi su dječaci naduli obraze, što više mogu, pa sviraju u sve glasove, kako znadu, — šum i zvižduk!

— Ne mogu! Ne mogu! — odgovara udovica svoj djeci posve tiho. — Nemam za što, djeco, nemam! ...

Sinovi zašute i odmah stanu, pa pogledaju u mater i u najstarijega brata. Materi se smrkava lice i ustnice joj podrhtavaju, odkako im odgovara: „Ne mogu! Nemam!" i ona ih sve tužno pogledava. Najstariji brat stoji i upire oči u zemlju po svom običaju, i sad je upravo onakav, kao što je bio onda, kad ga je protjerao njegov gospodar: lice mu je bliedo i usta su mu stisnuta. Sinovi nisu više ništa molili i kako su stali, tako su i stajali, gledajući niemo na sve strane. Halja je još možda dva puta kliknula i uzdahnula i još je nekoliko puta zapitala:

— Zašto, zašto nemaš? — a tad ju ukori najmladji brat:

— Haljo, nemoj više moliti! — rekne joj posve tiho.

Halja upre svoje plamne oči u najmladjega brata i zapita:

— Zašto?

— Nemoj moliti, — rekne joj i opet najmladji brat, — jer nema za što da kupi, pa ju samo smućuješ!

Halja zašuti, pa onda zadrhće i pogleda u sve plahim očima, ali ne rekne ni rieči.

— Nemoj više moliti, Haljočko! — rekne joj i opet najmladji brat.

— Ja hoću! — šaptne Halja i spusti nizko glavu.

— Haljočko, nema, nema odakle, da uzme! . . .

Halja podigne glavu. U! Kako li su na njezinim očicama bljesnule dvie krupne suze! . . . Pogleda u sve svoje i obazre se na sve strane, pa jedva čujno šaptne: „Oj, ja hoću!“ i to još posljednji put. Pritisnuvši se uz najmladjega brata, stajala je odsele posve mirno, grizkajući jednu ruku, pa onda i drugu, a napokon obadvie skupa, a sve samo zato, da joj one dvie krupne suze i proti njezinoj volji ne kapnu iz očiju.

Svi su još dugo stajali medju onom svjetinom, što se motala i vrzla, stajali su i gledali. Braća su pozorno gledala, i kao da su se svi divili liepoj ljudskoj odjeći i obilnosti, i kao da su prvi put na sebi osjetili zakrpane košulje; kao da su prvi put vidjeli ljudsku radost i ljudsko veselje, i kao da su prvi put upoznali svoju nevolju i biedu.

A mati je gledala u njih. Ili im je odgovarala, ili ih je bez odgovora, bez rieči gladila po glavi; ili ih je slala, da podju bliže i da pogledaju ovo ili ono; ili im je i sama pokazivala jedno, ili drugo.

— Mamo, — rekne najstariji sin, — hajdemo kući!

I sva djeca počnu moliti:

— Mamo, hajdemo kući!

A Halja je samo sve jače i jače grizkala svoje male prstiće.

— Kući? Kući? — zapita mati. — Zar već hoćete kući? Zar ne ćete da se još malo prošećete po sajmu, moji golubići? Zašto da tako brzo podjemo kući, dragi moji? Ta vi još niste svega sajma ni vidjeli!

— Ne treba, mamo, mi hoćemo da idemo kući! — odgovore joj u jedan glas svi sinovi.

— Kući? Pa hajdemo kući, sokolovi moji! — odgovori majka i jedva im to odgovori. — Dobro, hajdemo kući, djeco moja!... Haljočko, daj mi ruku. Hoćeš li, da te nosim, kćerko?

Halja razširi ruke i kad je već bila u majčinom naramku, zagrli ju čvrsto oko vrata i prisloni joj glavu na prsa.

I svi podju kući.

Hrpe su ljudi bivale sve rjedje, što su oni dalje išli, i sve se je lakše i bolje razabirao glas od glasa, uzklik od uzklika, i sve su slobodnije prolazili ulicama. Eto i kraja gradu, — i već se s visočine vidi sva zelena dolina i šumni Dnjepar i za Dnjeprom gore, bliže — sve jedna zelenija od druge, a dalje — sve jedna tamnija od druge.

— Recite mi, djeco, zašto ste tako sjetni i neveseli? — progovori udovica. — Strpite se, dragi moji, već će Bog dati . . .

Ali nije rekla do kraja, što će to Bog dati. Da li je najednoč izgubila svaku nadu, ili joj je već bilo dotežčalo, da tako dugo čeka?

— Čim bi vas mogla samo malo razveseliti, dragi moji? — progovori udovica i opet za koji časak. — Oh, Bože moj! Ti moj milosrdni Bože!

I iznova su išli posve tiho. Sve se više širila i povećavala dolina pred njima, sve je glasnije šumio Dnjepar, a gore su se za gorama sve više i dalje uzdizale: visoko, visoko i daleko, daleko! I vraćajući se tako kući sa sajma iz žive buke i vreve s praznim rukama, pogledala su braća u te visoke i daleke gore i pomišljala: što li je tamo za tim visokim gorama, što li je tamo?

— Mamo, — zapita najmladji sin, — što je ono, kakav je ono put eno tamo na gori, u šumi, i kamo on vodi?

— Onaj put? Oh, moj golubiću, onaj put vodi onamo, gdje ja nisam nikad bila, u daleka mjesta i sela. Pokojni je vaš otac . . . carstvo mu nebesko! . . . išao tim putem, kad je služio u vojsci i ja sam čula od njega, da je taj put pun opasnosti. Na tom putu robe razbojnici, a vije se tamnom i nepreglednom borovom šumom i prolazi izmedju vrletnih i

kamenih gora . . . Kad sam slušala, što vaš pokojni otac pripovieda, sve su me hladni trnci prolazili.

— A nisu li i otca razbojnici napadali, mamo? — zapita najmladji brat.

— Nisu, moje diete, nisu, Bog ga je čuvao. Ali su za to njegovog druga, nekog Lasuna, napali i orobili. I on je, taj Lasun, živio kod njih u kamenoj gori, u špilji, preko tri dana, što li.

— A što je tamo kod njih vidio i čuo, mamo? — zapita srednji brat.

— Vidio je silno bogatstvo, diete moje. Njihova je špilja bila puna i zlata i srebra i dragoga kamenja. Ondje su ga i hranili i napajali iz zlatnih i srebrnih posuda, i spavao je pod zlatom izvezenim pokrivalima na mekome perju. I njihovi su konji bili u samom zlatu i srebru, a sablje i noževi urešeni dragim kamenjem. Nitko nije nikad ni u snu vidio takova bogatstva i takova razkošja, kao što je bilo tamo kod njih, — rekao je Lasun našemu pokojnomu otcu. I oni su pozivali Lasuna, da s njima živi. „Ostani, Lasune, ostani s nama,“ govorili su, „pa ćeš živjeti ugodno i krasno.“

— A što im je odgovorio Lasun? — zapita najstariji sin.

— Lasun je pristao i ostao kod njih, ali ga je najednoč napala velika tuga. Žalio je za svojom ženom i dječicom, za svojom kolibicom i za svojim mirom. I stao ih moliti: „Odpustite me, dobri ljudi, budite milostivi!“ . . . „A ti idi!“ . . . Napunili mu punu kapu zlata i srebra i odpustili ga. „I kad sam od njih polazio,“ kazao je Lasun vašemu otcu, „bilo mi je jako žao, što ih ostavljam, i samo što nisam zaplakao!“

— Pa je li se i opet povratio k njima? — zapita najstariji brat.

— Da, i opet se k njima povratio, ali ga je i opet

obuzela žalost za svojim prijašnjim životom i za svojom obitelju, te ga je jako mučila. I tako se je nekoliko vremena mučio taj Lasun, jer ga je srce i u špilju mamilo i kući vuklo . . .

— A koliko puta se povratio i kamo je napokon otišao? Gdje je ostao? — zapita najstariji brat, a na njemu se je dobro vidjelo, da se on ne bi povratio, kad bi jednoč otišao.

— On je napokon udario kapom o zemlju, ostavio sve zlato i srebro i došao kući.

— Bilo bi bolje, da ga nije ostavio, nego da ga je kući donio, — rekne srednji brat, a najmladji pogleda u Halju, kao da misli: „To bi bilo za Halju veselje!“ I Halja kao da je razumjela, što je pomislio najmladji brat, jer se je nasmiešila tako, kao što se nasmieše oni, pred kojima se pojavi kakova vrlo krasna prikaza.

— Nije trebao ostaviti, — reknu sva braća turobno.

— Ili nije trebao uzeti, ili nije trebao ostaviti: jedno, ili drugo! — rekne najstariji brat.

— A zatim, djeco, — nastavi udovica, — zatim je taj Lasun bio ribar na Dnjepru, pa je pao u vodu i utopio se, rekao je vaš pokojni otac.

Dodju kući i posjedaju pod kruškom kraj kolibice.

— A što, mamo, — zapita srednji brat, — da li ti razbojnici još i sad ondje zasiedaju?

— Sad se o njima ne čuje ništa, srce moje, — odgovori udovica.

— A kamo su otišli, mamo?

— A tko to zna, moj golube, da li ih je nestalo, ili su pošli dalje na kakovo zgodnije mjesto . . . Ah, djeco, vrlo sam se umorila, dragi moji! Leći ću ovdje i možda zaspati pokraj vas.

Udovica legne na travu i zaklopi oči, ali je nije hvatao

san; oči su joj se neprestance otvarale i u djecu pogledavale, a djeca su sjedila zamišljeno, dok joj napokon nije Halja metnula svoje male ručice na lice i zapjevala o mački i golubu, dozivajući san i driemež.

Zaspala udovica, a Halja je i samu sebe u san uljuljala svojom pjesmicom, te legla kraj mame i zaspala čvrsto.

A braća su sjedila i gledala u visoke, šumovite i daleke gore, s kojih nisu svraćali očiju, nego su sveudilj gledali; a najstariji je brat kadkad pogledao i u veseli i bučni grad.

I tako su se zagledali i tako su se zamislili, da se je i smrklo, a oni toga nisu opazili, nego su se prenuli istom onda, kad se je Halja probudila i kliknula:

— Oj, kako je tamno! A gdje je sunašce?

Dani su dolazili i odlazili. I prosvetkovalo se mnogo blagdana i prošlo mnogo sajmova, samo što udovičina djeca nisu više blagdana onako željno očekivala i molila, da podju na sajam.

Rasli su i rasli, hodeći i lutajući po širokoj dolini i gledajući na šumni i bučni grad i na drugu stranu: na tihe, visoke i šumovite gore i na onaj put, što se je krivudao i gubio tamo u gustoj šumi. I što su više rasli i rasli, to su onamo pozornije gledali. I rano, rano uz jasno sunašce i kasno, kasno uz sjajne zvjezdice bile su im samo onamo uprte oči.

A vrieme je prolazilo i oni su bivali sve veći i veći, sve krasniji i ljepši jedan od drugoga.

A kad su već podpuno dorasli, postao je najstariji brat još tužniji i još smrknutiji i uviek je bio zamišljen i šutljiv; srednji je brat postao još znatiželjniji, pa je za sve pitao i razpitkivao, a najmladji još žešći i osjetljiviji, i sva su braća bila nemirna i nezadovoljna. Mati je trpjela, žaleći ih, Halja je gledala da ih razveseli, a siromaštvo ih je davilo sve jače i jače. Sva su braća išla da potraže službu, ili da nadju

kakav posao, i po gradu i po obližnjim selima, nu ili je to bila božja volja, ili im je bila takova zla sreća, nisu nigdje mogli naći nikakova posla ni za najmanju plaću. I za to su se s takovih puteva povraćali sve tužniji i tužniji.

Ali eto najednoč sretne ure: u isti mah nadje se služba dvojici braće, najstarijemu i srednjemu. Obojica odu u službu. Najstariji ode kao sluga k mladom i imućnom gospodaru vrtlaru, a srednji k starom udovcu poljodjelcu; obojica su imala nedaleko, odmah pod gradom, da služe.

Mladi je vrtlar bio čovjek veseo i ponosan, i sretan i nemilosrdan: sebičnjak i samoljubac. Imao je i bielu kuću i milu ženu, i dosta roda i svega u izobilju. Vrt je u njega velik i krasan, a ljudi uviek mnogo, i gradjana i seljaka, a on ide sa svojom ženom i prodaje i novce broji, i čavrlja i šali se sa svojim kupcima, i viče na svoga slugu. Plodni je vrt pun žutih dinja, zelenih lubenica i svakovrstnog voća; sviet se kupi i roji oko vrtlarske kolibe, a sluga sve poslužuje, podaje, nosi, vozi, mete, slaže; gospodar ga kamo pošalje, a on ode, pa se brzo povrati, a gospodar ga ipak pokara; gospodarica ga tjera, a on trči i natrag se žuri, a ona ga ipak izpsuje; kupcima ugadja i tudje ljude poslužuje, ali mu to ni oni ne primaju za dobro, ili da mu barem zahvale, na to nikad ni za živu dušu ne pomisle. Prodje jasno jutro, smrkne se vrući dan, smrači se svježa večer, a san ga ne hvata, nema mira, tužno mu je i težko. Hoće li ikad biti ljepše? Hoće li se ikad na svietu izjednačiti ta nejednaka krivica? Hoće li biti lakše? Hoće li se bar malo umanjiti ta muka? Hoće li što ikad biti?...

Poljodjelac je bio miran i radin čovjek, marljiv i brižan; znao je on, kako na svietu ima da živi prost čovjek medju silnicima i knezovima, pa je tako i živio i bilo mu je posve dobro, on nije dirao u nikoga i nitko nije dirao u njega; živio je jako liepo sa svojom kćerkom jedinicom. I ako mu

gospodarstvo baš nije bilo veliko, te se je moglo lako ocieniti, bilo je ipak uredno i liepo, da već ljepšega nije trebalo ni poželjeti.

— Da li će mi on biti dobar? — mislio je srednji brat, idući sa svojim gospodarom prvi put k njegovoj kući i razgovarajući se o tom, kako je žito urodilo. — Da li će biti dobar? . . . Vidi mi se, da hoće: u svietu, kažu, ima i dobrih ljudi.

Jako mu se svidjelo njegovo malo gospodarstvo, kad ga je posve pregledao; jako mu je ugodno bilo čuti, kako u kući pjeva umilan glasić, a toplo mu povjetarce donosi i piev i rieči.

— Do vieka bih živio tako, kad bi mi to Bog dao! — pomisli, ulazeći za gospodarom u kuću, gdje pjesmica još nije bila umuknula, nego se čula već posve jasno, i gdje ih je dočekala djevojka kao kraljica.

Ona ga je i pozdravila i ručak dala, i nešto je rekla i za nešto zapitala, i pogledala ga i zahvalila mu, a sve nekako bezbrižno i neprisiljeno, baš kao kakova gospodjica, ili dobrotvorka, i prilično je tim smela mladoga slugu.

Ali ipak nije doživio dobra, kad je ondje dalje služio i kad mu je ta djevojka postala i svjetlost i tama: kad je ona bila uz njega, sve mu se blistalo i sjalo, a kad nije bilo nje, kao da mu je tko sunce uzeo i zviezde pokupio i negdje sakrio. Doznao je on to, kad se je sav umoran vraćao s polja, mjereći po tri koraka mjesto jednoga, samo da joj što brže dobru večer nazove, a ona se, odvrativši mu dobru večer, ni ne obazre na njega. Izkusio je i to, kad je rano polazio na posao i stao, očekujući od nje koju dobru rieč, a ona samo prodje pokraj njega, pa mu zapovjedi: „Hodi na posao!“ Doživio je i to, kad je na večer gdjegod sjeo i zagledao se u nju, da ga je ona onako izmučenoga pod kakovom god izlikom poslala od sebe.

Izmučivši se po danu i ne naspavavši se po noći, sreo je jednoč mladi sluga svoju dragu gospodaricu i kazao joj svu pravu istinu. Kako li se ona začudila, kako li je svoje ljepušno lice odkrenula od njega! Kako ga je neljubezno saslušala, kako li mu je uvredljivo odgovorila!

— Ne uznemiruj me nikad više, slugo, — progovorila je, — zar sam ja tebi ravna? Ako hoćeš da kod nas služiš, ponašaj se kao sluga. Ne govori sa mnom!

A on ju je ipak uznemirio, ipak joj je progovorio, i morao se s njom za uviek razstati: izgubio je slúžbu i povratio se kući, u materinu kolibicu u dolini, — povratio se kao prelomljeni cvietak. Tješila ga mati, žalila Halja, bodrila braća, a on je uz sve te liekove životario, oporavljajući se i čekajući, dok mu se i opet gdjegod desi kakova služba.

A medjutim se u vrtu prodavalo mnogo voća, pa je gospodar svoga slugu slao s kolima u grad, da razvozi prodano i da ujedno pobire još neuplaćene novce. Nu jednoč se dogodi, te sluga ili nije dobro zbrojio novce, ili ih je nekako izgubio na putu, a gospodar sračuna svoj račun i podigne silnu viku; nazove ga i zlotvorom i protuhom i golotinjom, a gospodarica ga još podstrekava, podpaljuje, pa viče i vrišti.

— Ja sam već kod vas dulje vremena u službi, pa uzmite od mojih zasluženih novaca, ali ne vičite, — rekne sluga.

— Odlazi i ne vraćaj se! — tjera ga gospodar.

— Da više kod nas ni tvoga nevjernoga duha ne bude! — viče gospodarica.

— Dajte mi plaću! — kaže sluga.

— Da ti damo plaću? Ta ja ti ni prebijene kopejke ne dam! Odlazi, zlotvore! — sopće gospodar.

— Já ću vas tužiti sudu! — progovori sluga.

— Ti ćeš mene tužiti sudu, ti?! — vikne gospodar i grohotom se nasmije.

— Gle, gle! — vikne i gospodarica, pa se razlegne i njezin zlobni i piskutljivi smieh.

Sluga ode od njih i takodjer se nasmije, rugajući se samu sebi, što je i pomislio, da će gospodara tužiti sudu.

Kod kuće je bilo dosta pitanjâ i dosta žalosti, a još više siromaštva i nužde. I opet su svi bili zajedno, pa su čekali i trpjeli, ali bez ikakove nade. Sva su braća bila smućena i tužna, najsmućeniji najstariji, a najtužniji srednji. Halja ih više nije veselila, mati ih nije tješila, a najmladjemu je bratu srce pucalo od tuge.

U to progovori jedne večeri najstariji brat svoj drugoj braći:

— Naš je život ubog i gorak. Što ćete vi učiniti? Ja prisižem zelenoj šumi! Jeste li mi drugovi i braća?

A braća pristanu i reknu:

— Dobro!

— A mati? A Halja? — zapita najmladji brat.

— Jesmo li im i dosele bili od kakove koristi? — rekne najstariji brat. — Braćo i drugovi, podjimo!

I svi odgovore:

— Podjimo!

Udju u kuću, a mati i Halja su već spavale. Mati se odmah probudi, pa ih čuje i rekne:

— Gdje li su se dječica tako dugo zadržala?

I Halja se probudi i osjeti, da ju krepko grle; bio je to najmladji brat, koji ju je tako grlio.

— Što je? — zapita Halja. Srce je u njoj zadrhtalo i pomno je slušala, da čuje, što je to; ali najmladji brat ne reče ni rieči, nego ju još samo jednoč zagrli, pa ode.

— Majko, — progovori na to najstariji brat, — mi odlazimo, da potražimo svoju sreću. Ostaj zdrava i ne čekaj nas. S Bogom, sestro!

Iza tih rieči izadje iz kolibe, a za njim podju sva braća.

Udovica je samo rukama pljesnula i zamrla od žalosti i straha. A Halja ustala, potrčala za njima, stigla ih, zagrlila najmladjega brata, pa ga nije pustila i gorko je plakala, ali nije mogla zadržati ni svoga najmilijega brata, jer se je on odtrgao od nje i otišao za drugima, pa je samo još iz daleka čula njegov glas:

— S Bogom, Haljo, s Bogom!

— Svi su otišli! Svi su nas ostavili! Otišli su i ne će se povratiti!

— Viči, Haljo, viči glasnije! Zovi ih, zovi! — molila ju udovica, sva izvan sebe.

I Halja je glasno vikala i zvala, ali se uzalud razliegao njezin svježi i neveseli glasić, jer joj je odgovarala samo pusta jeka.

— Čuješ li, Haljo, čuješ li šum i topot? To dolaze oni! — govorila je svaki čas udovica.

Ali to je šumio Dnjepar, udarajući u obalu, to je šuštilo drveće, a nitko nije dolazio.

— Pogledaj, pogledaj, Haljo! Eno tamo, tamo netko stoji! To je Ivas, a kraj njega . . . vidiš li? Vidiš li Gricka? Trči, Haljo, trči onamo!

Halja je trčala i ovamo i onamo, i na ovu i na onu stranu, ali ju je posvuda varala noćna tama i magla.

I počelo svitati. Zora im je pokazala, kako je zelena dolina pusta i kako su obližnje gore mučaljive. A one su ipak čekale, da će se oni povratiti, pa su tužno gledale na sve strane.

I sunašce je izašlo, i to tako jasno, kao da je htjelo da im što bolje osvietli sve puste puteve unaokolo. One su sveudilj čekale: povratit će se, povratiti! Ali se od toga časa nije nitko kući povratio.

3.

Pripoviest se brzo pripovieda, ali se čin tako brzo ne razvija. Prošlo je mnogo dana, tjedana i mjeseci, prošlo i mnogo godina, a udovica je s Haljom još uviek živjela i mučila se u ubogoj kolibici u dolini, očekujući neprestance, da će se povratiti dragi sinovi, da će se povrnuti mila braća. I sve im se pričinjalo, da čuju nekakav šum i topot, kao da idu ljudi po mekoj tratini pod večer, a u zoru ih je probudjivao šum i topot pred vratima, i odmah su se požurile i odmah su zadrhtale, ali je u dolini bilo sve pusto pod večer, a u jutro nije pred vratima bilo nikoga. Sve je pusto! Nema nikoga! Uzalud je Halja lietala i amo i tamo kao lastavica, a udovica je smalaksavala, trčeći za njom. Sve je pusto! Nema nikoga!

Da, sve je pusto i nema nikoga! I za koji su časak prestale da se muče, kao da su se umirile, kao da su već postale strpljivije.

— Haljo, — progovori i opet udovica, — čuješ li šum i topot?

— To šumi Dnjepar, mamo!

— Ne, ne, Haljo! Poslušaj!

— To šušti drveće, mamo!

— Sve samo Dnjepar šumi, sve samo drveće šušti! — zavapi udovica, pa uzdahne i šaptne: — Bože moj, Bože moj!

A drugi put i opet započne:

— Haljo! Haljočko! Podji i pogledaj! Slušaj!

A Halja izadje i pogleda i sluša, ali ne vidi nikoga, ne čuje ništa, — samo što Dnjepar šumi i drveće šušti.

Što je Halja bivala veća, to je bila i razumnija; već se nije bojala ni Kave, ni vuka, i marljivo je radila; pa ako je kadkad i plakala gorko, to se je gdjegod sakrila, te je

nitko ne bi našao, gdje plače; već je sada znala, da posve tiho, tiho plače.

Živjele su isto tako siromašno kao i prije. Udovica je sveudilj išla na nadnicu i sve joj je bila manja plaća, jer je bivala sve starija i slabija, pa je sve više gubila svoju snagu. Halja je takodjer išla na nadnicu i takodjer je malo zasluživala, jer je bila još jako mlada, pa nije ni mogla, ni znala da radi. Ustajale su jako rano i polazile u grad na posao. I, velim vam, nikad nisu odlazile, a da nisu pogledale u onaj put, što se je krivudao kroz šumu na gori, pa su malko stajale na tratini, kao da nekoga očekuju. Ne dočekavši nikoga, osim što je pokraj njih proletjela koja ptičica, i ne ugledavši nikoga, osim onih tihih gora i visokog drveća, išle su napried. Dolazile su u grad i iznajmljivale se na posao, gdje su ga našle i kako im ga je Bog poslao: da nose vodu, da plievu nasade, da režu kupus, da kreče kuće, — da rade sve, što im je Bog poslao. Radile su cieli dan, riedko zajedno u istoj kući, nego gotovo uviek u raznim kućama, a pod večer su se sastajale na putu, idući doma. Onda je samo i ozvanjao Haljin zvonki glasić; Halja pripovieda, što je vidjela, što čula, što ju je zadesilo zla, a što dobra.

·Udovica sluša, pa časkom i sama spomene ono, što je vidjela i čula. I tako su dolazile doma do svoje kolibice. Svjetla nisu nikad palile: mjesec im je svietlio i zviezde su im sjale mjesto svjetla. Iza dnevnih napora nije ih ipak baš jako često san okrepljivao. Udovicu je najgore mučila bezsanica, pa je plakala i prolievala nekakove oskudne, staračke suze, te se je činilo, da će se od njih razpasti i otvrdnuto staro srce. Halja ju je grlila, pa su se obje razgovarale i čavrljale, i obje su bile žalostne i obje su se nadale ljepšim časovima, dok se udovica nije umirila i počela driemati; a Haljin je san odlietao i misli su joj se počinjale rojiti i lutati napried za radošću i srećom daleko, daleko . . . Γ pri-

činjalo joj se, kao da vidi svoju braću obasjanih lica u nekom divnom svjetlu, i sve se je oko njih blistalo i sjalo . . .

Živjele su, živjele, dok nisu doživjele i to, da je udovica oboljela.

I sad je Halju snašla težka nesreća: trebalo je i da radi, i nije mogla da bolestnicu ostavi samu. I sad je Halja pokazala, kako su u nje brze noge. Iznajmljivala se za najmanju plaću, pod uvjetom, da može prigledati i bolestnu mater, pa je po tri puta na dan i još više dotrčala u kolibicu i opet se vraćala u grad. Ali što dalje, bivala je udovica sve bolestnija i slabija, pa Halja nije više ni odlazila od nje.

Bolestnica je ležala mirno, bez rieči, gotovo uviek zaklopljenih očiju, te se je činilo, kao da odpočiva iza težkog, težkog napora i posla.

Jednoč je zapitala:

— Haljo, što je to? Da li to Dnjepar šumi?

— Ne, mamo, Dnjepar ne šumi; zima je, pa je Dnjepar pod ledom.

— Haljo, da li to drveće šušti?

— Ne, mamo, zima je, pa je drveće pod injem.

I u istinu je bila zima, biela, ljuta, ciča zima.

Dugo je ležala bolestnica, ne otvarajući očiju i ne govoreći ni rieči, i sve je bliedila i sve je slabila. I jedva je čujno iznova zapitala:

— Haljo, ne šumi li Dnjepar? Ja ne čujem . . . Šumi li, ili ne?

— Ne, mamo!

— A šušti li drveće?

— Ne, mamo!

Udovica se pridigne, kao da je sakupila svu svoju snagu.

— Haljo, ja čujem, čujem! Otvori brzo vrata! Dočekaj ih brzo! To su oni!

*

Ali u isti čas, izgubivši i posljednju snagu, padne udovica i zaklopi oči. Halja se prigne nad nju i počne ju zvati, ali joj ona nije odgovarala: njezine su se oči sklopile za uviek.

Dobri su ljudi nekako pomogli Halji da pokopa majku, i Halja je sama samcata stala živjeti u svojoj kolibici u zelenoj dolini.

4.

Proživjela Halja tako cielu studenu zimu, sjedeći na večer kraj maloga prozorčića, gledajući u dolinu pod sniežnim pelenama, bielu i gladku, bez puteva i ljudskih tragova, osim one stazice, što ju je utoptala sama Halja, idući na posao.

Kadkad zapjeva Halja kakovu god pjesmicu, što ju je bila naučila, radeći zajedno s drugim veselim djevojkama. Zapjeva pjesmicu i dugo pjeva, poduprievši umornom rukom svoju osamljenu glavu.

Kadkad joj se pričinilo, kao da je netko zirnuo kroz njezino okance, kao da je netko protrčao mimo, ili kao da je netko zakucao, — a to je ili mjesec izlazio iza oblaka, ili je svježi vjetar dunuo dolinom, ili je mraz padao. I Halja je za svojih samotnih večeri stala čekati, kad li će mjesec zirnuti kroz njezino okance, kad će vjetar dunuti pokraj kolibice, ili mraz zakucati, i tako je već bila navikla, da ih čeka i prima kao drage i mile goste.

I tako je prošla sva zima, a za zimom nadošlo cvjetno proljeće, toplo i svježe. Dolina se zazelenila, kruška sa slomljenom krošnjom pokraj kolibice okitila se lišćem i počela tiho šuštiti grančicama, kad je dunuo rani vjetar, i zašumila šuma po obližnjim gorama, i razlio se Dnjepar i na daleko poplavio dolinu, i doletjele ptice iz toplih krajeva, pa zapjevale i zacvrkutale.

Jedne je proljetne večeri Halja sjedila kraj prozora u svojoj kolibici i pjevala. Bila je vesela, što je nastalo toplo

proljeće s cviećem i mirisavim biljem, i za to je te večeri pjevala glasnije i veselije. U to šmigne nešto najednoč pred oknom; Halja pogleda u nebo, a nešto i opet šmigne i zakuca u okno. Halja ugleda čovjeka, pa se lecne, prestraši se i pogleda u njega začudjenim pogledom.

Pred njom je stajao mlad i krasan kozak. Stajao je i zapitao:

— Djevojko, ide li se ovim putem u grad?

— Da, — odgovori mu Halja.

— Dobro, — rekne kozak.

Ali premda je bilo „dobro," stajao je on ipak još uviek pred Haljinim prozorom, pa ju gledao i u kolibicu zavirkivao. Halju je minuo strah, ali joj je u srcu bilo čudno, što ju je to posve nenadano i neočekivano zadesilo . . .

— I ja ću upravo tim putem pogoditi u grad? — zapita i opet kozak, ostavši na svom mjestu.

— Hoćete, pogodit ćete.

Razpitao kozak i o tom, da li će upravo tim putem pogoditi u grad, a ipak ga još uviek nisu njegove noge odniele od Haljina prozorčića.

— Ne ćete li biti tako dobri, da mi dadete malko vode, da se napijem? — zamoli kozak.

— Odmah! — odgovori Halja i odmah mu dade vode kroz okno.

Kozak se napije.

— Hvala, djevojko! — rekne. — Kako je ta voda dobra! Uzimljete li ju iz Dnjepra?

— Ne, nego iz zdenca.

— A gdje je tu kod vas zdenac?

I kozak se stane obazirati i gledati kroz večernju maglu, tražeći zdenac.

— Daleko u dolini, eno ondje gotovo pod gorom, — pokaže mu Halja.

— Divna je ta vaša dolina: i Dnjepar šumi i posvud naokolo drveće i gore, ugodno je i svježe! Vi tu za stalno krasno živite?

Halji se i samoj pričini, da je tu u istinu takav život, te se ne može s drugim ni uzporediti, i Halja odgovori kozaku:

— O, tu se krasno živi!

— A idete li često u grad? — zapita kozak.

— Idem svaki dan.

— Svaki dan? Na posao, zar ne?

— Da, na nadnicu.

— I za stalno imate posla, koliko vas volja? A je li dobar posao?

I Halji se iznova pričini, da je posao u istinu dobar, te odgovori kozaku:

— O, dobar posao!

— A imate li u gradu roda? — zapita kozak znatiželjnik.

— Ne, ja nemam nikoga u gradu. Ja nemam nikakove rodbine. Ja sam sirota.

— I sami živite ovdje?

— Živim sama.

Čini se, da su se oni tako samo malo razgovarali i da su samo malo jedno drugomu kazali, a mnogo je vremena prošlo. Zviezde su sve više i više bliedile, kao da su odlazile sve dalje i dalje u modro nebo; bivalo je hladnije, s Dnjepra je popuhnulo svježe povjetarce i donielo s druge obale miris jablanova, što su ondje cvali. Ni kozak ni Halja nisu se dosjetili, da je već blizu osvit, a naddnjeparski galeb se probudio i s kliktanjem preletio preko Dnjepra.

— S Bogom! — rekne kozak.

— S Bogom! — rekne Halja.

I ode kozak putem u grad.

A Halja izprati kozaka očima i još ga je dugo pratila

mislima, dok nije pala u tvrdi san i do jutra spavala ondje kod okna, klonuvši glavom na složene ruke.

Kad se je probudila, neočekivano joj je plamno sunčano svjetlo zabljesnulo u oči. I Halja se nasmijala jučerašnjemu slučaju i stala se žuriti na posao. Kad se je umivala, izpustila je iznenada lonac s vodom i izvrnula vjedra, i sve se smijala sama sebi zato, što se je sve to dogodilo posve neočekivano, nenadano, neslućeno, najednoč . . . Brzo je Halja išla na posao, a još joj je brže kucalo srdašce i još su joj se brže rojile misli . . . Prikazala joj se samotna proljetna večer kraj prozorčića, njezina osamljena pjesmica, proljetna toplina, i magla i svježina, kako probljedjuju zviezde . . . i kako se najednoč zasjenilo svjetlo pred oknom, a pred njim stoji mladi kozak . . . tako najednoč, najednoč, tako nenadano!

Toga se dana desilo Halji, da radi u vrtu s nekom mladom ženom, s kojom je već i prije dosta često zajedno radila i čavrljala o ljudskoj napasti i biedi, te je s njom dielila tugu i tješila ju u nevolji.

— Samo da legneš i umreš! — rekne ta žena, kad su počele plieviti.

— Što to govorite, draga moja? — klikne Halja.

— Što govorim? Što jest, to i govorim!

I doista nije ta žena već mogla gaziti trave: suha, blieda, satrvena.

— Ne, ne, — rekne Halja, — ne žalostite se! Kako možemo znati, što će se dogoditi, što li će još biti?

— Što će biti, što li će se dogoditi? — prekine ju žena. — Ništa, nego samo zlo i zlo!

— Oj, ne ne! — klikne Halja. — Sve može biti, sve! Ni ne očekuješ, ni ne sanjaš, ni ne slutiš . . . i najednoč nenadano, neočekivano . . .

I Halja pogleda s posmjehom u jasno sunašce, što je

potitravalo nad njom, kao da je pomislila: „Padni odmah na zemlju, jasno sunašce, i ja se sada ne ću začuditi, nego ću ti dapače podmetnuti svoje ruke, ne bojim se!“

A žena progovori:

— Blago tebi, djevojko! Ti ćeš još reći, da na vrbi rastu kruške, a na omorici jabuke!

I na večer je kod kuće, sjedeći uz svoj prozorčić, Halja pomišljala o tom, što se sve može sbiti i dogoditi, što se sve može dočekati nenadano i neočekivano, pa se smijala i čini se, da je smjelo i veselo čekala sve to; ali kad se je visoki ljudski lik pojavio na putu prema kolibici, kao da ju je prošla i žarka vatra i studena zima. I što je bliže dolazio visoki ljudski lik, to joj je bilo i toplije i ujedno studenije. A kad je jučerašnji kozak stao pred oknom i nazvao joj: „Dobar večer!“ — jedva mu je Halja i odvratila svoj: „Dobar večer!“

Ovaj put nije kozak pitao za put, nego je došao kao znanac, šećući se, i zapodjeo razgovor o tom, kako je grad Kijev krasan i velik, i o tom, kako je on nedavno došao amo sa svojim drugovima, da se nagleda svakakovih čudesa, da se razveseli, i da je zbilja jako veseo, što je došao.

I u istinu se vidjelo, da je kozak veseo. I Halja je bila vesela.

Zatim joj je pripoviedao, kako je prije zalutao u zelenu dolinu. Drug mu je, vidite, naznačio mjesto, gdje će se sastati pred gradom, a on je tražio druga i nije ga našao; ugledao je dolinu i Dnjepar, pa mu se prohtjelo da podje tom dolinom povrh Dnjepra, pa je i pošao, ugledao kolibicu i pomislio: „Čija to kolibica tu stoji?“ I čuo Haljinu pjesmu, pa je slušao i slušao i došao pod okno . . .

I premda kozak nije nadodao, da mu je vrlo drago, što je došao pod okno, vidjelo se to i bez njegovih rieči.

Zatim je pripoviedao, da je i on sirota, da takodjer nema roda ni plemena, da je kozak iz daleka sela Glibova

i da se zove Mihajlo Narada. Tu je zapitao, kako se zove djevojka, a ona mu rekla, da se zove Halja, — pa dalje, da je njegovo selo veliko i bogato, da su tamo kod njih dvie crkve i sve same krasne kuće, sve u samim vrtovima; da je selo na gori, a pod gorom da teče ovaj isti Dnjepar kao i pod Kijevom; da su kod njih sve sami dobri ljudi i da djevojke liepo i umjetno vezu svoje košulje.

Halja je slušala i slušala i kasno su se razstali. I Halja nije zaspala ni te noći, nego je do zore prosjedila kraj prozorčića i tako na javi baš kao u snu sanjala o velikom bielom selu na gori, u zelenim vrtovima, a u njemu dvie visoke crkve s pozlaćenim krstovima i teče sinji Dnjepar pod gorom; sanjala je o tamošnjim ljudima s tako prijaznim licima, da takovih nije još nikad srela; a djevojke su tako ljepušne i mile, da takovih nije još nikad vidjela. I kao da puše proljetni tihi, mirisavi vjetar, a daleko je selo bilo bez štropota i šuma, i ništa se nije čulo nigdje, nigdje, osim što je jako kucalo samo njezino srdašce.

Kozak je stao dolaziti svake večeri, pa su čavrljali i razgovarali se sve do zore. Halja je već znala, da kozakova kuća stoji nedaleko crkve, da se s prozora vidi Dnjepar i daleka gora i šuma, da je u njega veliki vrt, pa da ima i zavrtnicu.

I sad je Halja upoznala i strah i radost, i tugu i sreću, kako ih nije poznavala do toga časa. Od one ure, kad se je posve nenadano upoznala s kozakom, očekivala je Halja sveudilj nešto osobita, čekala je smjelo i veselo, ali je ujedno osjećala, da očekuje i nešto drugo, čemu se nada. Izprva je sjedila kraj svoga prozorčića i čekala, a kasnije joj je već bilo nesnosno da mirno sjedi, jer joj je sva duša treperila i srdašce joj jače kucalo i daha joj nestajalo, pa je išla i obilazila po dolini, trgala cvieće, što joj je došlo pod ruku, i pohlepno je udisala njegov miris, kao da joj je to bio liek

od nestrpljivosti, — sad je išla na jednu stranu, a sad na drugu, ili je stajala na jednome mjestu, dok se kozak Narada nije pojavio na putu.

Jednoč se povratila sa svoga posla i našla kozaka već u dolini pred kolibicom, a on joj je odmah rekao:

— Ja se spremam, da odem kući.

Halja je probliedila, uzdahnula i sva zamrla, i nije mu mogla ništa odgovoriti.

— Haljo, budi moja žena i podji sa mnom! — rekne joj kozak.

I sad mu nije Halja mogla ništa odgovoriti. Ali kako je za to kasnije cvrkutala, plakala i smijala se, rumenila se i bliedila od svoje sreće!

I odmah je prve nedjelje poslije te večeri Halja pod svježim viencem i rukom izpod ruke s kozakom Naradom pošla u crkvu rano, rano, bez svatova i bez drugarica, bez roda i bez prijateljâ, u dvoje sami, pa su se liepo povjenčali.

I iste su večeri u nedjelju iz Kijeva izašla krasna nova kola, pred koja su bila upregnuta dva jaka vola. Na kolima je sjedio krasan mladi kozak, komu je valjda bilo dobro živjeti na svietu, a uz njega je posve blizu sjedila mlada kozakinja pod bielim rubcem, — o, kako krasna, kako sretna kozakinja! I povezli se oni putem do sela Glibova.

5.

Nad Dnjeprom ima medju gorama mnogo kamenih špilja, a u jednoj takovoj špilji sakupilo se devetero junačke braće. Jedan je ležao, a drugi sjedio; dimilo se nekoliko lula . . . U! Kakove li su naokolo pećine i špilje! Dnjepar se probija, lomeći se izmedju njih, i buči po kamenju i prska visoko, tekući preko njih. Komadić jasnoga neba vrti se i

okreće u bučnoj i zapjenjenoj vodi. Osim toga jasnoga neba u visini i šumnoga Dnjepra u nizini vidi se za špiljama i pećinama tamna šuma, pozlaćena sunčanim zrakama.

Najstariji brat i njihov ataman sjedi, lula mu je ugasla, i gleda u zemlju i na njegovu licu nema ničega, osim običajne tuge i snage. A druga braća ne tako: jedan brat broji novce, a drugi ih gleda s prezirom i gnjevom; i treći gleda, i da li nešto žali, ili se radi nečega kaje, tko bi to znao; jedan, kako se čini, spava, okrenuvši se od svih k stieni; drugi leži i gleda u vis, podmetnuvši ruku pod glavu, kao da se sa svim tužnim i čemernim mislima razkrstio na uviek; dvojica puše lule, jednu za drugom, te se samo prosiplju iskre i dim se vije i ovija njihova nevesela lica; sam najmladji sjedi pred ulazom u špilju i jasno se vidi na prvi pogled, da je njegova kudrava glava puna nujnih misli, a biedno srce prepuno tuge i gorke očajnosti.

A u špilji nema ni zlata, ni srebra, ni dragoga kamenja. Gola je ta siva špilja, i ništa više. Hladno je u njoj i vlažno, grustno je u njoj sklonuti glavu.

Večer nastupila tiha i ružičasta. I sve se zarumenilo: kamene špilje, bučni Dnjepar u nizini, tamna šuma na gorskom vrhuncu i ptica, što je brzo preletjela preko Dnjepra. Šumska je rutvica od nekuda zamirisala, a oči nisu nigdje vidjele, kako je to nježno cvieće moglo porasti na tom divljem kamenju.

Srednji brat, koji je spavao, kako se činilo, podigne najednoč glavu i progovori:

— Nije li vrieme?

Svi se ogledaju i dva mu glasa odgovore:

— Ne, još nije vrieme! Još je prerano!

Srednji brat zašuti, pa se iznova okrene k stieni i kao da je iznova zaspao.

Rumena se večer razgarala i razgarala sve plamnije, pa

je onda počela tamniti i tamniti; mjesec se pomaljao iza gore i zviezde su zasjale na nebu.

— Vrieme je! — rekne najstariji brat i ustane.

U jedan mah su svi bili na nogama i špilja je opustila. A oni su se okretno i brzo verali po skalama i pećinama i izčeznuli za njima.

6.

Idu kozak i kozakinja kući; o, veseo, veseo im je put! Kamo god pogledaju, sve cvate i miriše; na što god pomisle, sve im je milo i drago i jasno!

Kako li je sada sve dobro: i spomenuti nekadašnju biedu i nevolju, i zaletjeti se mišlju u radostnu budućnost! Razgovarali su se o tom, kako će skupa živjeti, kako će zajedno gospodariti.

— Živjet ćemo sami u dvoje, — rekne kozakinja, — jer nikoga nemamo.

I dva para najsretnijih očiju pogledaju se medjusobno.

U to kao da je najednoč ljuta bol u srce ubola kozakinju, jer je probliedila i progovorila:

— A gdje su sad moja braća? Gdje su moja braća? Da li su još u životu? . . .

I suze su potekle po sretnom joj licu. Sad je već imala uz koga da se privine i uz koga da prikloni svoju glavu. I naplakavši se do sita, podigne kozakinja glavu i iznova progovori:

— Nikad ih nisam oplakala ovako, kao sada! Kako ih Bog miluje, ljubljeni Mihajlo? — zapita i počeka na kozački odgovor.

I tad su započeli razgovor o braći i tad su ju zaokupile pouzdane misli i nade. I za budućnost je vatrena kozakinja sve smislila i udesila onako, kako je to željela njezina

duša, kako je žudilo njezino srce. A kozak je bio sa svim tim suglasan i sa svim tim zadovoljan.

U takovom su se razgovoru bezbrižno vozili putem, ne gledajući nikamo, dok nisu začuli, da negdje blizu klopoće mlinski kotač. Obazreli se i ugledali tamnu šumu na sve strane, a sunce je za nju zapadalo, i nekakav zaselak na desno.

— Ta mi smo to zalutali s puta, Haljo! — rekne kozak i nasmieši se. — Eto sad imaš! Gledaj samo u jasne oči, pa i put pregledaš!

Jasne oči odgovore mu takovim pogledom, da je on i opet na put zaboravio.

— Eno puta tamo napried, — rekne Halja, pokazujući napried.

Pred njima je bio put uzak, malo izvožen, upravo onakav, na kakav su i sami dospjeli, ne znajući ni kako ni kada.

— Put je, ali kamo vodi? — rekne kozak. — Moramo se odvezti k onom zaselku i zapitati.

I kozak, odrekavši se, da će unapried gledati u jasne oči, okrene volove prema zaselku.

Bio je to mali, ubogi zaselak. Posvuda, gdje je samo bilo zemlje, obrastao plamnim crvenim makom: mak je posve prekrivao vrtove oko svake kućice, a riedko je i gusto rastao uz cestu; penjao se na nizke krovove ili samo jednim krasnim cvietom, ili cielim kupom, ili se poput vienca nizao oko krovova, prekidajući se gdjegdje poput prekinutoga koraljnoga gjerdana, i ubogi se zaselak iz daleka prikazivao, kao da je gorio u neupaljivome ognju.

— O, kakav je to mak! — klikne Halja. — Kakav je to krasan mak! I ja ću sebi nasijati takovoga!

Dovezavši se do prve zaselačke kućice s kraja, sretnu mladu ženu s djetetom na rukama i zapitaju, gdje je put do Glibova.

— Ne znam za takovo selo, nema ga, — odgovori mlada žena.

— A kakova su oko vas sela? — zapita kozak.

— Hrumovo, Ivanjkovo, Krivušino . . .

— A je li daleko Krivušino?

— O, vrlo daleko. Ima više od četrdeset vrsta.

— A kako se onamo ide?

— Evo ovim putem. Najprije ćete doći u Hrumovo, pa onda . . . Samo što je taj put sada jako opasan

— Zašto?

— Jer se čuje, da po njemu robe i kolju. Čuje se, da je nedavno bogat kozak ubijen u klancu. — No, no, no! — zaustavi ona diete, što je htjelo k volovima. — No, no! Ne luduj, ne luduj, jer ću te odnieti u klanac i predati razbojnicima.

Ali je diete valjda bilo smjeloga i odvažnoga kozačkog roda, pa se samo nasmijalo, kad je to čulo, i primilo vola za rogove.

— To je mali i smjeli kozak, — rekne Mihajlo.

Mati pogleda u maloga smjelca i nasmieši se. A Haljino srdašce, koje je sve, što je vidjelo i srelo, napunjalo radošću i srećom, — Haljino je srdašce bilo svima sklono.

— S Bogom i hvala vam! — rekne Mihajlo mladoj ženi. — S Bogom, kozače, i rasti! — rekne djetetu.

— Rasti, mileni, rasti! — progovori Halja.

Sin se nije htio pokoriti, nego je uporno podizao glavu u vis, ma kako mu ju mati prigibala.

— Gledajte ga, kakav je! — rekne mlada žena i nasmieši se. I Mihajlo i Halja odgovore joj smieškom.

— Dakle je to put u Hrumovo? — zapita još jednoč Mihajlo.

— Da, baš to. Samo ako se vi ne bojite, da njim podjete. Kažu, da je opasan . . . govore . . .

— Ah, tko bi sve povjerovao, što govore i kažu! — odgovori Mihajlo. — Ne strašite odrasla kozaka, kad se mali ne boji!

Još su se nasmiešili, pozdravili i svako si dobro poželjeli... i već im je zaselak izčeznuo iz očiju sa svojim crvenim makom, i mlin više ne šumi, a oni se voze šumom, spuštajući se časkom dolje k Dnjepru i osjećajući njegovu svježinu, ili se i opet uzpinju visoko i samo čuju, kako šumi Dnjepar i kako se lelija njegova površina.

7.

— Dragi moj, — kaže Halja, — a što će biti, ako na nas u istinu napanu razbojnici?

— Bojiš li se, Haljo? — zapita kozak.

— Halja se ne boji, ali ako napanu?

— Ne boj se, moje srce, to su sve same brbljarije, — rekne kozak. — Budi mirna, Haljo!

— O ne! Ja se ne ću bojati, dragi moj! Ja se ne bojim! — odgovori Halja.

I vozili se dalje tamnom šumom i sve su se, sretnici, razgovarali o svojoj sreći. A šuma bivala sve tamnija i Dnjepar je šumio sve bučnije. Izprva je šuma okružavala put i oni su, vozeći se, osjećali miris šumskoga cvieća, a onda je šume najednoč nestalo i na obje su strane visile gole pećine, a na njima su kao osovljene striele bile crne omorike; a u nizini pred njima tekao Dnjepar, zakrenuvši naglo medju pećine. Istom što im je sve to puklo pred očima, napala na njih hrpa ljudi. Jake su ruke zaustavile kola, pograbile Halju i pritisnule kozaka.

Halja je jedva mogla viknuti, a kozak se počeo braniti...

Nije bila duga borba: jedan je čovjek pao i zastenjao, a zatim se začuo sveobći srditi poklik . . . i kozak se zanjihao i pao pred Halju. Ona ga prihvatila u strahu i privinula k sebi, i u strahu je osjetila, da topla krv polieva njezine ruke.

Sva se četa sakupila oko ubijenoga druga i začule se rieči: „Ne diše! Mrtav je!“ I začuo se strašan plač i muklo pitanje: „Gdje bi bilo najbolje da ga zakopamo?“ I čuli se koraci na sve strane, jer su tražili zgodno mjesto, i počeli kopati zemlju i bacati ju iz jame . . .

Noć je prolazila i sve je naokolo bivalo svjetlije. Krv, što joj je bila polila ruku, hladila ju i bridila; podalje su iza drveća kopali jamu i vrzli se ljudi, u blizini nije bilo nikoga.

*

U to joj se netko približi. Još u većemu strahu privine Halja jače k sebi svoga kozaka i pogleda . . . Pred njom je stajao mlad momak kao povenuti cvietak i, kako se činilo, bilo mu je žao Halje; a kad su se zgledale njihove oči, zadrhće on i brzo zapita:

— Odakle si ti? Čija si ti?

— Ja sam sirota, — odgovori Halja, — te živim sama samcata kod Kijeva u svojoj kolibici u dolini . . . Ne, ne, nije tako . . . Ja sam se udala i ovo je moj kozak . . .

— Haljo! — progovori momak i samo što nije pao pred nju. — Haljo, sestrice! Prepoznaješ li svoga najmladjega brata?

— Oh, mili brate! Jesi li to ti? Budi zdrav! Budi zdrav! A gdje si to bio, te nisi tako dugo dolazio?

Ona se pridigne k njemu i jako ga i toplo izljubi, ne puštajući iz rukû svoga kozaka, pa dalje zapita:

— A gdje su druga braća? Zašto niste tako dugo dolazili? Gdje su braća?

I kao da joj se umanjio strah i trepet, pogleda pozornije oko sebe. Najmladji brat pozove i oni dodju iza drveća.

— Ovo je naša sestra Halja! — rekne najmladji brat.

— Ja sam, draga braćo! — progovori im Halja, ali oni ipak nisu dolazili k njoj, da ju pozdrave, a najstarijega brata nije ni bilo medju njima. I lica su im bila tako strašna, tako čudna, da je Halju i opet obuzeo strah.

— Gdje je najstariji brat? — zapita ona. — Gdje je on?

Strah ju sve jače i jače obuzimao i morio, i izprva nije mogla ništa pojmiti, a onda je ipak sve pojmila, sve vidjela i sve razabrala.

Vidjela je najstarijega brata mrtva pod hrastom. Bila je kod pokopa i vidjela, kako su najstarijega brata skupa s njezinim Mihajlom spustili u duboku jamu, posutu lišćem, i oprostila se s obojicom . . . I sve joj se nekako čudno smiešalo u glavi, i sve su joj nekako čudno oči gledale i uši slušale: pomislila je na svoje igre s braćom po dolini i na svoju pokojnu majku, i najednoč se pred njom u misli pojavila mlada žena sa smjelim i veselim djetetom na ruci u ubogom zaseoku, što se crvenio od samih makova, i sa smieškom joj je pokazivala nekakav put; ili je išla iz crkve i slušala Mihajlov glas; ili je sve nadglašivao Dnjepar svojim šumom; ili je čula, kako netko stenje, i vidjela golo kamenje i tamnu šumu; — a večer je proljetna, čarobna, cvjetnata i svježa i daleko, daleko veliko selo na gori . . . I sve je živo, veselo i milo . . . i sve je mrtvo, pokopano, drago . . . Ona čeka i čeka svoga ženika, pa ga ugleda i čuje njegov glas, a pred njom stoji njezin najmladji brat, a oko njega su sve sama muževna, poznata i draga joj lica, i ona im se smieši i vrlo se veseli . . . I gle: sva braća sjede po redu na zemlji, samo što nema najstarijega, nema najstarijega . . .

Naglo zasine nekakovo svjetlo . . . i kao da joj se i pamet i razum i strah iznova vraća, pa sve pojmi i raza-

bire . . . i u strahu počne trčati, pa trči i trči k Dnjepru, i u strahu se baci u Dnjepar. Za njom pohrle braća, ali su Dnjeprovi valovi već daleko odnieli sestru i razmrskali ju na oštrom kamenju, a braća uzalud idu po obali: u bistroj se vodi ništa ne vidi, osim komadića jasnoga neba i šumâ i špiljâ naokolo.

Sestrica Melasja.

Stajao u polju kraj šume jedan kozački pčelinjak. A vi već valjda znadete, što je to pčelinjak? Možda ste ondje kadgod zatražili meda, te su vas pčele ... a možda ste kadgod i opet ...

Taj je pčelinjak bio ogradjen ljesom od loze i u tu je ogradu kozak zagradio do sedam visokih, starih i korenitih hrastova i osmu krošnjatu vrbu. Tko god je vidio tu vrbu, svatko je zapitao, kako je ona ondje porasla sama izmedju visokih hrastova, slobodna i vesela, a vrba je pokazivala svakoga proljeća, premda je medju hrastovima bila sama, da joj je ondje dobro, jer je rasla i razvijala se još brže od kozakova unuka Mihajla ... Velim Mihajla, jer njemu nije bilo drago, kad ga je tko nazvao Mihalkom, i to nije čuo, ako mu se i deset puta viknulo; a kad mu se doviknulo: Mihajlo, odmah se i stvorio pred vama u bieloj košuljici sa širokim rukavima, u ogromnim hlačama i sa crvenim pojasom, s onim istim pojasom, što ga je sam bio kupio na sajmu još u Kroljevci. Onda je kupio i svoje cipele s crvenim obrubom i onu crnu kapu, koju jako voli i riedko kad meće na glavu, a kad ju uzme, smije mu se djed i kaže:

— Pazi, Mihajlo, pazi, jer će lakome pčele tvoju krasnu kapu raznieti na med!

A čim bjelolika, plavokosa, bosonoga Mihajlova mala sestrica Melasja začuje, što djed veli i kako se smije, odmah i sama zakikoće . . . Samo se Mihajlo ne nasmije, nego nizko natuče crnu kapu na crne obrve i izgleda iz daleka kao hetman pred dušmaninom . . . I tako, ponavljam, čim mu se dovikne: Mihajlo, odmah se stvori na mjestu, pa zavitla svojom crnom kosom, pogleda svojim liepim pogledom i zapita ozbiljno:

— Što želite?

I ako trebate djeda, on odmah odtrči i dovede starca od ulištâ; a ako trebate sestricu Melasju, dovede vam sestricu Melasju . . . Melasja se nekoliko časaka srami i sakriva se u travi ili iza ulištâ, jer je Melasja malena kao petlja, pa se može lako sakriti, i jer se osim toga nada, ako samo zaklopi jedno oko, (obiju ne zaklopi nikad, jer hoće da sve vidi), da je ne će nitko naći, — a Mihajlo ju odmah nadje, i ako jê ne nagovori, da ide s dobra, pograbi ju i donese brzo i spretno sa smiehom, makar da ga Melasja i uštipne po putu . . . Zašto ne? Mene je jednoč jedna mila i tiha djevojčica ugrizla do žive krvi, kad sam ju na silu podigla na ruke . . . Nije liepo grizti, to se mora reći, nije liepo, ali nije liepo ni siliti. Ne bi ni Mihajlo silio sestrice, da se je ona u istinu srdila, — ne, Melasja se nije branila od srčbe, nego od samoga stida, jer je bila strašno stidljiva, pa kako je ugledala strana čovjeka, činilo se, da joj se nije zarumenilo samo lice, nego i male nožice u biegu, te niste znali, što je to pobjeglo od vas: da li je zečić odskakutao, ili ptičica odprhnula, ili djevojčica izčeznula, to si ne možete pravo razjasniti, ni ljudima dobro opisati; a istom kad bi čuli, kako Melasja opisuje i vas i vašu odjeću, i hod i pogled! Jedva što vas je vidjela i promotrila, a već vas

tako opiše riečima, da vas drugi put prepoznadu svi u kući, kad dodjete:

— A, to je onaj čovjek, ili ona žena, o kojoj nam je Melasja pripoviedala!

I premda mi je to, vidite, vrlo težko, ipak ću vam savjetovati, da se s Melasjom upoznate, jer je ona razumna djevojčica i mnogo toga znade, pa je tako dobra, da će i vas štošta naučiti. Koliko je krasnih pjesama pjevala, koliko li je veselih priča znala! I nije samo poznavala put u Kijev, nego je dapače znala, kuda se i u Herson ide.

I tako je taj stari kozak, zvao se Zagajnij, ogradio ogradu i postavio svu silu ulištâ: bilo ih je ondje kao snopova na dobroj njivi, i ne mogu ni da izbrojim, koliko ih sad u njega ima, sigurno mnogo i premnogo, jer su se ondje rojevi rojili tako izvrstno, te ih samo nemojte pogledati u zlu uru,* izvrstno su se rojili! Svaki čas se čulo: „Roj leti! Od polja! Od šume!“ ... Ili Mihajlo klikne: „Roj, roj! Roj, roj!“ ... Ili opet Melasja započne: „Leti, leti! Leti, leti!“ a Mihajlo dotrči, da se uvjeri, je li to istina. Ili opet djed, pletući košnicu, kao da dahom nasluti, da roj dolazi, pa podje da ga prekrije ... Strašno, kakovog je posla bilo oko pčelinjaka! Djed je tamo u kutu spleo sjenicu od loze, Mihajlo ju liepo prekrio slamom, a Melasja pomela pred vratima i rekla:

— Sad je sve gotovo!

Djed je zasadio i bazgu i bekovinu i mnogo ružica s Mihajlom, a Melasja posijala koješta i sve se primilo, izniklo i procvjetalo mješovito i šareno, poput ljudî na blagdan, na čudo Melasji, koja je, veli, sve sijala zasebice i u redu, pa je izašla takova mješavina. Mihajlo je na te sestričine rieči šutio, jer nije htio da se prepire s malom djevojčicom, šutio je i gledao, kako se ruža savija k zemlji, kao da pita,

* Znači: nemojte ih ureći!

kako se je to k njoj pridigao mali nizki šeboj; a nizki šeboj, ne mareći za to pitanje, razvija svoje cvjetiće, odbivši se od svoga roda, drugih šeboja, medju kojima su rasli visoki klinčaci; listnati dragoljub pobratio se s tankom konopljom, a konoplja se uplela medju pune makove, a makovi se pomiešali s vlaškim grahom, i posvuda porasli žitni klasovi, gdje jedan, gdje dva, a gdje i po više njih, i gdje ih je bilo više u kupu, bilo je i crvenoga kukolja i zelene djeteline. I tako je mnogo, mnogo cvieća i bilja, i posijanoga i neposijanoga, bilo oko djedova pčelinjaka, a nad svim su lietale pčele zukalice! Krasno je u toj zavrtnici! Dišeš i ne možeš da se nadišeš! Tu ti je slobodno i lako! Kudgod pogledaš, sve sama široka polja i čistine, a po poljima sve hrast do hrasta poput čadorâ, razapetih pod suncem; u selo se vije put, a samo se selo ne vidi za visokom mogilom, — vidi se samo od izhoda sunca šuma svježa i tamna . . .

Krasno je bilo Mihajlu ljetovati u zavrtnici s djedom, a i mala se Melasja, ostavivši kod kuće mater sa starijom sestrom, privezala uz djeda i gospodarila kod njega na zavrtnici: pjevala pjesme, hodila po polju da sabire jagode, (razbila dva lončića i jednu zdjelicu), pregledavala pčele, a jer one tomu nisu bile navikle, bole su ju i naredjivale iz njezinoga ljubkoga lišca tko zna što: pogledaj s jedne strane, to je Melasja, njezin obraz i njezino oko; a pogledaj s druge, to je nekakav mieh . . . Melasja je ustajala ranije od svih i liegala kasnije od svih, jer je, baveći se djedovim gospodarstvom, kao što smo već rekli, imala toliko posla... oj, oj!

Jedne je večeri, umorivši se, Mihajlo ležao na travi kraj pčelinjaka i gledao u nebo. Već su se zviezde pomaljale i tanani je mjesečev srp sjao nad hrastom, kao da se sakrio za kuštravu krošnju. I Melasja je umorna ležala i uzrujavala se, driemala i sveudilj se pitala, što to još uviek nema djeda. A djeda nema, pa nema, ni u daljini se ne vidi.

Otišao djed te večeri u selo i nešto se jako dugo zadržao u selu, jer je već gluha noć, zviezde svjetlucaju, a mjesečev srp visoko se podigao, Mihajlo zaspao, a djeda još nema! I ne čuje ga se . . . sve tiho! Najednoč zatutnji zemlja od šume i netko se težko približava k pčelinjaku. Tako težko, tako teško, tako težko, da se ne bi moglo ni na vagi izvagnuti! Evo ga, evo ga! Povalio plot, nasrnuo medju ulišta, pa ruši ulišta i gazi cvieće, lomi i ružicu i bekovinu i potrese jaki hrast, prolazeći, — Gospode Bože! Što mislite? To je bio stari, čupavi i debeli medjed!

Što da počne Melasja? Pospanost joj odleti kao splašena ptica, a ručice joj se sgrčiše od užasa i straha. Strašan, strašan gost! Nema spasa! Ljubljeni brate Mihajlo, kako da te spase?

Mihajlo je sladko spavao pred samom kućicom, pred vratima, i najednoč je osjetio, kako su ga poput vitke grančice hmelja obujmile male, uzdrhtane ručice, a sitan mu glasić šapuće:

— Brate, brate!

— Što je? — zapita on, ne otvarajući pospanih očiju.

— Hodi, hodi, brate! O hodi, hodi u kuću, jer se ja ovdje bojim! Hodi, brate, hodi!

I male ga ručice povuku onako pospana sa svom svojom slabom snagom, a tople suze počnu kapati na njega od užasa i straha, i malo je srdašce strašno kucalo, iskreno i vjerno, a on je sav sanljiv bezbrižno prekoračio dvie stepenice pred kućicom, pa i opet klonuo u san. On nije osjećao, kako su se drhtave ručice uzalud mučile i naprezale, da ga pridignu, i nije čuo tihoga i gorkoga plača.

A medjed je kao gospodar njušio i oglédao, gdje su krasnija ulišta, gdje je sladji med, i čim ga je ugledao, odmah je u nj sunuo svoju čupavu šapu i stao ga lakomo grabiti.

— O, Bože, Bože! Kad bi samo Mihajlo spavao i ne probudio se, kad bi samo! . . . Što će biti, ako se probudi? On ne će poslušati male sestrice, nego će poći na medjeda. Bože, Bože! Medjed će ju odmah pojesti, odmah! . . . A hoće li biti sit od nje? . . . O da bar bude sit, da brata ne pograbi! . . . Ništa zato, nek nju pojede, samo nek brata ostavi!

Male su se ručice još jače grčile i suze su još bolje tekle.

A stari čupavi oblizač čisti i čisti med po svojoj volji, pa časkom pogleda u mladi mjesec na nebu, kao da veli: „Ti mi, mladjače, dobro svietiš!“ A časkom kao da prisluškuje: „Sve mi se čini, kao da tu negdje mala djevojčica plače!“ . . .

Zlo, zlo! Kako se nije na sitne komadiće razbilo malo joj srdašce, bijući tako jako i dugo!

U to medjed kašljucne, pa će valjda i zarevati. Ne, on se spusti dolje, — i kako li se sada taj bezbrižni čupavac počeo valjati i koturati po travi! . . .

Male ručice pograbe pospanoga brata, malo da se nisu prelomile, pa ga malko pridignu i odvuku u kućicu i zatvore ondje.

— Što je? Što je? — vikne mladi kozak, kad se je probudio, a možda i malko prestrašio, pa potrese vratima.

— Dragi moj brate, ništa! To sam ja! — odgovori mu sitan glasić.

— Otvori, Melasjo, — vikne iznova Mihajlo, — da vrata ne polomim.

Pa i opet potrese vratima.

— Brate, — vikne mu sestrica, — brate!

I ogleda se na sve strane i vidi: medjed ustao, pa sluša i kao da vreba na nju, i kao da se nasmijao i zaškrgutao bielim zubima . . .

Tu se razlegne tako glasan vapaj, zvonak i piskutljiv, da se je Mihajlo trznuo natrag, a medjed brzo odtrčao u

šumu, zabacujući nogama zemlju. A kad se Mihajlo prenuo pa u kuću uveo i zapitao malu sestricu, nije se već ništa ni vidjelo, ni čulo, te su uzalud naprezali sluh i zatomljivali dah, prisluškujući i sjedeći posve blizu jedno uz drugo. Sve je bilo tiho. Mjesec je svietlio, zviezde su sjale.

— Pripoviedaj mi, Melasjo, pripoviedaj mi potanko sve, kako je bilo, — rekne Mihajlo sestrici.

— Ne, ne! O još ne! Još se bojim! — odgovori Melasja.

— Kako si ti bojazljiva, Melasjo! — rekne Mihajlo i nasmieši se.

— Oj, oj! Oj, oj! — odgovori Melasja i privine se još bliže i tjesnije k njemu, kao k spasenomu i nanovo nadjenomu blagu.

Mjesec je još samo malo svietlio, zviezde su još samo malo sjale, kad su začuli kozačku pjesmu kao razbijeno zvono, ili prekinutu strunu, i ugledali u daljini ljudski lik: to je išao njihov djed i pjevao. Odmah su mu pohrlili u susret, a on se nasmije i rekne:

— A što, djeco, po svoj prilici vam je bilo dosadno bez staroga djeda, he? Nisam se mogao, nisam se mogao ranije povratiti, jer sam se sastao s davnim prijateljem, pa sam se zadržao . . .

I djed iznova zapjeva kozačku pjesmu:

— Kad smo bili mi kozaci na moru,
Kad smo bili mi kozaci na polju,
Naišli smo mi kozaci na nevjernog Turčina . . .

Tako je pjevao, idući i kimajući glavom s desna na lievo, na svoje veselje, i nagoneći kozake promuklim glasom ili u more, ili u polje, ili na nevjernoga Turčina.

— Djede, djede, — rekne Melasja, — kod nas je bio medjed.

— Eto, djede, — progovori Mihajlo, — Melasja uvjerava, da je medjed bio u pčelinjaku . . . Ja sam spavao jako

tvrdo, kad me je pograbila, odvukla u kuću, zatvorila i prestrašila . . . Vikao sam joj: „Pusti me!“ ali me ona nije pustila, pa sam morao polomiti vrata na kući . . . Skočio sam napolje, a ona viknula i vrisnula, da mi se je sve pred očima zasvietlilo, kao da mi je tko puknuo u uho . . . Prenem se i vidim, a ona leži pred mojim nogama! . . . Nema nikoga, ulišta su dolje popadala, trava je povaljana, grmlje polomljeno . . . A ona kaže i prisiže, da je medjed tu bio.

Djed je još uviek pjevao i smijao se, a kad je začuo, da su ulišta dolje popadala i da je grmlje polomljeno, promrmljao je: „Haj, haj!“ i požurio korak.

— Ne dočekao nikad više, da meda okusiš, zli čupavče! — kleo je djed, dižući i postavljajući ulišta, kako treba. — Gle, kakav je nered i štetu počinio!

A Mihajlo je, pomažući djedu, smišljao, kako će si za buduće časove pribaviti dobru pušku, i već je u misli gadjao u strašnoga medjeda s velikim veseljem. A mala je Melasja, idući za njima, po deseti put pripoviedala, kako je onaj sve rušio i lomio, kako se je valjao i škrgutao bielim zubima, kako je grabio med i kako se približavao i približavao sve bliže i bliže . . . I oči su joj se plamnije blistale i sjale, nego one zvjezdice na nebu, što su se sveudilj trnule i trnule, jer se već počelo razdanjivati i brzo je ružičasta svjetlost zasinula od izhoda sunca.

— No, Melasja je djevojka, da, djevojka za čudo hrabra! — rekne djed sa smieškom i pogleda u njezino sjajno, ali i uzplahireno lišce. — Ništa zato, što je probliedila, ipak je prava kozakinja! Zar nije čudo, da je takovo pile htjelo da još i brata brani i očuva od medjedskoga zuba! Zar nije čudo, da je takova nejaka djevojčica zastrašila i prognala strašnoga medjeda?

Prvo čudo nije bilo čudno Melasji, jer joj je brat drag i mio, pa kako da ga ne brani? A drugo joj je čudo bilo

veselo i neznatno, jer kad ga se je sjetila, odmah se zarumenila i odmah se nasmiešila veselo, a možda i malko hvalisavo.

— Melasjo, sestrice! Kad ću ja braniti tebe? — zapitao ju za čas Mihajlo, oglédajući se sav razpaljen, nema li gdje što strašna, ili mučna, da sve uništi. — Kad će mi se desiti, da ja tebe spasem?

I nije Mihajlo samo jedan put legao na počinak s potajnom nadom, da će onaj medjed i opet doći, i nije spavao po noći, nego je neprestance prisluškivao i hvatao za pušku, što ju je bio kupio, ali još do sad, kako čujem, nije dočekao čupavoga gosta posjetnika.

— O, brate, brate! Ne daj Bože . . . Nek nas Mati zaštitnica zaštiti! — progovori Melasja, kad začuje te vatrene Mihajlove rieči, i uznemiri se tako, da sva u licu probliedi.

Tu je eto i konac. Što je dalje bilo i bude, ne znam, — ne mogu reći, jer ne znam ni sama. Budite zdravi, i dao Bog nama, vama i meni, takovu sestricu Melasju, da od svakoga strašnoga medjeda brani i spase nas, koji možda zamiremo i pred skakavcem zecom . . .

Sadržaj.

Vovčok Marko (Marija Evg. Marković): **Pučke pripoviesti.**

НАДІ А АНТОНА ІВАХНЮКІВ
EX LIBRIS

